

Den anden Bruuns Bro blev betalt af statsbanerne

HISTORIE

S: I disse dage raser
Bruuns Bros
...ner

østsiden. Kommunen tø
de imidlertid med at opl
bygningerne, da statsba
ne påtænkte at føre trap
opgange op til denne sic
broen. Derfor gik komm
nen med til at lade et pri
konsortium opføre nogl
terim...ke basarer af tr
I 192... FRA AARHU
imic...
mu
mæ
H
r
s
r

Pragte

LOKALHISTORIE

AARHUS: Euforien over n
bygninger er oftestor. DOKI
og de mange nye højhuse i by
en og på havnen er friske ek
sempler herpå. Men der er vel
ingen, der tror, at de bliver lige
så gamle som Domkirken? Af
og til går det i hvert fald ikke
som forventet med nye huse
i byen.

Hjørneejendommen »Kle-
menshus« skråt over for Dom-
kirken er et eksempel på dette.
Siden 1937 har arkitekt Høeg-
Hansens flotte bankbygning
i funkisstil ligget der, opført
for... us og Omegns Bank,
et i Nordea. Også in-
»bankborg« lå her
ning. Den blev ved
ævnt »Klemens-
« - og ikke »C«,
alt staver Aar-
n, Sankt Cle-

FRA AARHUS STADSARKIV

i bybilledet På tur med Turisten og Mar

AARHUS-HISTORIE: Pinsen er ensbetydende med udflugter til nær og fjern. Før bilen blev allemandseje gik pinse-udflugten dog som regel ikke længere end cyklen, sporgvognen eller kapervognen kunne bringe. Indtil...

AARHUS STADSARKIV

agistraten - for demokratiets skyld

AARHUSWIKI 2016 ÅRHHUS STIFTSTIDENDE

AARHUS-HISTORIE: Efter
re tids forhandling og
riverier blev e
rådet tirsdag aften
at Aarhus Kom
ed nogle få æn
steringer skal beholde
stratsstyret i sin
e form. Trods de
ids fokus er det
reste, der har o
rfor byrådet i en tid
te et magistratsstyre.
1950 vedtog Aarhus By-
l med 17 stemmer mod
indføre magistratsstyre.
et var en markant f
ning af den politiske styre-
orm i Aarhus Kommune
Man forlod det såkaldte
ralsstyre med mange
valg, i 1949 var der 25,
havde myndighed ind
hver deres fagområd
over til fem såkaldt
stratsafdelinger m
omfattende a
Borgmest
fødte format
ten. Lig i dag
rådet dengang
ek og lønnet rå
magistrat.)

AARHUS
STADSARKIV

Børnenes jul
Julen er først og fremmest
fest. Med alle

sammen med borgmesterkollegaen

rådmand. Rådmen-
ttes så stærkt
stra-

gen C.C. Ander-

selska-
rådet om et u
denne gang b
na trods

AARHUSWIKI 2016

Artiklerne i denne bog er skrevet af Aarhus Stadsarkiv og har i 2016 været trykt i Århus Stiftstidende.

Artiklernes indhold stammer fra AarhusWiki, der er Aarhus Stadsarkivs digitale opslagsværk om Aarhus' historie.

AarhusWiki indeholder artikler med vægt på historiske beskrivelser eller historiske vinkler på nutidige og aktuelle emner. Emnerne, der behandles, spænder vidt og omfatter alt, der har at gøre med Personer, Natur, Steder, Historiske perioder & temaer, Samfund, Erhverv og Kultur & fritid.

Læs mere om byens historie på AarhusWiki.dk og AarhusArkivet.dk.

FRA AARHUS STADSARKIV

Salt og kalk på Sydhavnen

Den ensomt beliggende hvide hjørnebygning med adressen Spanien 65 er en sidste rest efter firmaet C. Langballe & Søn, hvis saltværk og kalkværk fra 1851 til 1950 fik de bagvedliggende grå havnearealer til at summe af liv, arbejdspladser og industrielle aktiviteter. Foto fra bogen Aarhus. Historisk-Topografisk Beskrivelse med Biografier af J. Viggo von Holstein Rathlou, 1920.

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

LOKALHISTORIE

AARHUS: På hjørnet af Jægergårds-gade og Spanien på Aarhus Sydhavn ligger en iøjnefaldende hvid hjørnebygning, der tidligere fungerede som kontor for Aarhus Kalkværk.

Kalkværket er dog i dag for længst forsvundet, men har givet navn til den nærliggende Kalkværksvej ved Kulbroen. Både vejnavnet, Kulbroen og hjørnebygningen minder om, at dette grå og rustikke hjørne af havnen tidligere summede af liv, arbejdspladser og industrielle aktiviteter, inden nutidens graffiti-maling og vildtvoksende buskadser tog over.

Den fritstående og lidt ensomt beliggende hvide hjørnebygning blev opført i 1908 af virksomheden C. Langballe & Søn, der drev Aarhus Kalkværk umiddelbart bag bygningen. Derudover drev Langballe et saltværk på arealet, hvor Kulbroen i dag ligger. I dag er industrien helt forsvundet, og området er nu præget af en asfaltbelagt lastbilparkering og varmestuer og tilholds-

steder for byens udsatte grupper såsom stofmisbrugere og hjemløse. Blå Kors driver bl.a. et herberg i hjørnebygningen. Samtidig har kreative grupper kastet deres kærlighed på områdets industrimiljø gennem kulturelle arrangementer ved Kulbroen og i kunstnerværksteder.

Industrien på havnen

Sydhavnsområdet eksisterer skyldes udelukkende den spæde industris behov for en placering tæt på skibsfarten. I midten af 1800-tallet var der ingen Sydhavn, men blot en strand, der lå på en linje omtrent fra Turbinehallen til et punkt umiddelbart vest for Restaurant Kohalen. Men disse bygninger eksisterede naturligvis ikke på den tid. Som et kuriosum findes der endnu i dag på en af parcellerne en tinglyst ret til at udlægge en bådebro på den ikke længere eksisterende kyst.

Industrien kom til området, da købmand Carl Christian Langballe i 1851 opførte Aarhus Salt- og Cindersfabrikker, dvs. et saltsyderi fyret med cinders (en slags koks). På arealets sydlige del, hvor lastbilpar-

keringen i dag ligger, etablerede en kreds af borgere i 1872 Aarhus Kalkværk. Dette værk blev i 1880 overtaget af Langballe, der allerede drev et tegl- og kalkværk ved Vesterbro Torv. Carl Christian Langballe døde i 1885, og hans søn Otto Langballe tog derefter over.

Da industrien hen mod år 1900 for alvor kom i vækst, blev det besluttet at iværksætte en omfattende inddæmning af land ud for Langballe & Søns salt- og kalkværker. Det gav nu plads til virksomheder såsom Oliefabrikken og Slagtehuset med tilhørende kvægtorv samt kajanlæg for gas- og elværket i Turbinehallen, der senere fik navnet Midtkraft.

C. Langballe & Søn

Få år efter de nævnte landvindinger kom det hvide hjørnehus til efter tegninger af arkitekten Peter Marius Wier, der egentlig var specialiseret i at tegne villaer, hvilket måske fornemmes på husets facon. Wier mestrede teknikker til at udsmykke murværket med historiske stilelementer, hvilket han både havde lært

hos sin far, der var murermester, og som medarbejder hos kongelig bygningsinspektør Hack Kampmann under byggeriet af Toldboden. Hjørnebygningen er bl.a. dekoreret med lodrette bånd – såkaldte pilastre – i jonisk stil fra den græske antik. Derudover har bygningen et mansardtag, hvilket vil sige et tag med knæk og med vinduer i den nederste stejle del. Stilen er opkaldt efter 1600-talsarkitekten François Mansard.

I Otto Langballes tid blev huset brugt som kontor og bolig for kalkværkets bestyrer. Fra 1910 kom et generationsskifte til i virksomheden, men allerede i 1917 blev Langballe & Søns aktiviteter indskrænket, da saltværket lukkede. Derefter koncentrerede virksomheden sig udelukkende om fremstilling af kalk, mørtel og cement samt salg af grus og sand, som virksomheden gravede op med sin egen sandsuger i bugten.

Industrien forsvandt

I 1950 forlod Langballe & Søn området og videreførte sine aktiviteter på Mellemarmen og Søren Frichs

Vej.

Navnet Langballe & Søn eksisterede frem til 1980, hvor virksomheden blev overtaget af Aarhus Mørtel Compagni, der i dag er en del af byggemarkeds-kæden Stark. Det rummede kalkværksareal på Sydhavnen blev overtaget af Midtkraft, der i 1952 opførte Kulbroen og et koksgasværk (omtalt i Stiftens 13/9 2015).

Parallelt hermed fandt nye aktiviteter vej til den hvide hjørnebygning. Da Aarhus Universitet i 1936 oprettede Institut for Økonomi, fik det til huse i bygningen, og fra 1946 til 1953 rummede den universitetets specialkursus for husholdning.

Koksgasværket forsvandt i 1969, og i 1997 forsvandt de resterende dele af Midtkraft nord for, hvorefter området i den del år har haft karakter som en lidt glemt del af byen. Den seneste tids interesse for området hos kreative grupper og hos grupper med interesse for bygningskultur har dog atter bragt noget liv til. Det er samtidig utænkeligt, at området helt vil undvige iveren efter at bygge og byudvikle på havnen.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Ove Høegh-Guldberg – kupmageren blev stiftamtmand i Aarhus

LOKALHISTORIE

AARHUS: Mange husker måske Ove Høegh-Guldberg som den sleske rådgiver i En kongelig affære, hvor han sammen med enkedronning Juliane Marie og arveprins Frederik får arrangeret Struensees fald fra magten. Hvad der nok er mindre kendt er, at han selv blev kuppet fra magten i 1784, hvorefter han blev udnævnt til stiftamtmand i Aarhus – en post, han beholdt i næsten 20 år.

I hele sin embedsperiode boede han med sin familie i gården på Vestergade 11. I 1804 flyttede han dog med sin hustru til herregården Hald ved Viborg, som han havde købt få år tidligere, og boede der indtil han døde i 1808.

Rollen som stiftamtmand

Den nye stilling som stiftamtmand var meget mindre glamouros og magtfuld end hans tidligere position i magtens centrum. Det virker alligevel til, at Ove Høegh-Guldberg ret hurtigt blev glad for sit nye liv i Aarhus. I et brev fra 1785 beskriver han området i positive vendinger og forklarer, at han har fået mere tid til sin familie efter flytningen herover. I et senere brev virker han begejstret over det mindre ansvar, han har fået. Nu skal bare følge lovene i stedet for at lave dem.

Ove Høegh-Guldberg lå imidlertid ikke på den lade side som stiftamtmand. Han var en aktiv og dygtig administrator, og han arbejdede hårdt for at forbedre forholdene i Aarhus og de andre købstæder i stiftet. Blandt andet satte han gang i et omfattende arbejde for at forbedre havneforholdene i både Aarhus, Randers og Horsens. Hans holdninger var konservative, men han var ikke imod reformer som sådan og gik ved flere tilfælde forrest blandt Aarhus' bor-

Ove Høegh-Guldberg brugte næsten 20 år af sit liv som stiftamtmand i Aarhus, og i denne periode fik han udrettet mange ting i sit forsøg på at forbedre forholdene for byens indbyggere. Stik af J. F. Clemens efter maleri af Jens Juel, ca. 1782

gere, når der skulle ydes støtte til velgørenhed eller sættes gang i nye initiativer. Særligt interesserede han sig for at hjælpe fattige og syge, men han medbragte også en livslang interesse for skolevæsenet.

Børnene skulle undervises – men ikke for meget

Ove Høegh-Guldberg havde allerede før kuppet i 1784 fået rapporter ind fra alle købstæ-

ligevel svært ved at overleve, og i 1814 var der kun to af de seks skoler tilbage.

De seks skoler var imidlertid kun for de børn, hvis forældre kunne betale for undervisningen – de fattige børn måtte gå på Den fri Kristendomsskole, som var blevet oprettet i midten af 1700-tallet. Det var der en god grund til, da Ove Høegh-Guldberg ikke mente, at alle børn skulle have lige meget undervisning. Særligt bønderne og de fattiges børn skulle kun lære at læse, regne og have kristendomskundskab. Bønderne ville efter hans mening blot komme til at nære afsky for deres hårde og ensformige arbejde, hvis de fik flere kundskaber.

Ove Høegh-Guldberg holdt i hele sin embedsperiode fast i den tanke, at alle havde sin særlige plads i samfundet og skulle holdes der til hele samfundets nytte.

Eftermæle

Da Ove Høegh-Guldberg trak sig fra posten som stiftamtmand i 1802, blev han hyldet af sin samtid. Til den årlige store sammenkomst i foreningen Kronprindsens Klub i januar det følgende år blev han hædret med en sang og en borgerkrans, og i Aarhus Stiftstidende blev der på samme tidspunkt citeret et latinsk vers som tribut til hans embedsperiode. Samme avis bragte også et afskedsbrev fra Ove Høegh-Guldberg i august 1804 i forbindelse med hans flytning til Hald ved Viborg, hvor han også blev fulgt ud af byen af mange borgere og soldater.

Vi afslutter artiklen med Ove Høegh-Guldbergs egne afskedsord til Aarhus' indbyggere: »Al den Tiltroe, Godhed og Velvillighed, som min Kone og jeg af Høie og Lave i Aarhus nu over Tyve Aar have nydet uafbrudt, erkiende vi med inderlig Taknemmelighed, bevidne herved offentligen, og stedse skal erindre os med følsomme Hierter. Vi forlade i alle Stænder mange agtbare Venner og et elsket Borgerkab, og stedse skal have til kiert Ønske en Byes Velgaaende med alle dens Indvaaneres, som vi have elsket og være elsket af.«

Læs mere på aarhuswiki.dk.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Aarhus svømmer sig på verdenskortet med europamester

LOKALHISTORIE

Af Peter Kjeldsen

forfatter og lokalhistoriker

AARHUS: Trods silende regn er århusianerne i maj 1938 mødt op for at hylde byens første europamester nogensinde, og politiet anslår, at der står omkring 10.000 mennesker langs ruten ad Strøget og foran Rådhuset på Domkirkepladsen. Aarhus har ganske enkelt aldrig oplevet noget lignende, men byen har heller aldrig fostret en europamester tidligere!

Ved europamesterskaberne i svømning i august 1938, der foregår i Empire Pool i London, vinder de danske svømmepiger guld i 4x100 meter crawl med den 19-årige AGF'er Eva Arndt på holdet. Da Eva Arndt svømmer første tur i finalen og giver Danmark en perfekt start ved at skifte som den første af alle, viser hun, at udtagelsen trods en del kritik er berettiget. Udover Eva Arndt består det danske hold af Gunvor Kraft, Birthe Ove-Petersen og Danmarks bedste svømmer nogensinde, Ragnhild Hveger – »Den gyldne Torpedo«, der svømmer guldet hjem på sidste tur i overbevisende stil i tiden 4.31.6 minutter foran Holland i 4.39.5. For lige at understrege de danske pigers styrke vinder Ragnhild Hveger senere samme aften europamesterskabet i 400 meter crawl i tiden 5.09 med Eva Arndt på fjerdepladsen i 5.38. Nogle uger sætter holdet verdensrekord.

Danmark bliver europamesterskabernes bedste nation på kvindesiden, og triumferne i Empire Pool i London er så overvældende, at de får en af de danske (aarhusianske) svømmeledere til – en anelse euforisk – at udbrøde: »Vi kan stille et andethold i Danmark, der kan slå Hollands EM-hold, og et klubhold fra AGF, der svømmer hurtigere end Storbritanniens udvalgte hold!«.

Grunden til den aarhusianske svømmeleders overstrømmende vurdering af AGF's klubhold, er, at AGF-kvartetten Eva Arndt, Kirsten Busch-Sørensen, Else Thomsen og Fritze Nathansen tre måneder forinden – i maj 1938 – har sat verdensrekord i 4x100 meter crawl i Aarhus Svømmehals 25 meter lange bassin og ved den lejlighed endnu en gang har understreget dansk svømnings imponerende bredde i disse år.

Første gang danskerne hører om Eva Arndt er helt tilbage i 1934, hvor hun som 15-årig stiller op for AIA ved de danske mesterskaber og først vinder 100 meter crawl og siden fører sit klubhold til mesterskabet i 4x100 meter crawl. Senere samme år deltager hun på det danske hold, der vinder det nordiske mesterskab i 4x100 meter crawl.

Eva Arndts karriere strækker sig over 17

Iført regnjakke og med en stor buket blomster i favnen blev Eva Arndt hyldet af tusindvis af århusianere, som trodsede vejr og vind for at få et blik af svømmeheltinden. I åben vogn blev frk. Arndt kørt gennem byen til byens gamle rådhus ved Domkirkepladsen, hvor byens borgmester H.C. Christensen holdt tale for den lokale stjerne. Fotograf Aage Fredslund-Andersen, 1938, i Aarhus Stadsarkivs billedsamling.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

år og er en af de mest imponerende i dansk svømning. Hendes resultater får stor betydning for aarhusiansk svømning, der i disse år frembringer verdensstjerner som Fritze Nathansen, Kirsten Busch-Sørensen og Else Thomsen.

På toppen ved OL i London

Ti år efter triumfen i London har Eva Arndt stadig høj international klasse. Da Danmark

erobrer sølvmedaljerne i 4x100 meter crawl ved De Olympiske Lege i London i 1948, er de tre øvrige europamestre fra 1938 skiftet ud, men Eva Arndt svømmer stadig første tur for Danmark, nu hedder hun blot Eva Arndt Riise.

Legenes aarhusianske højdepunkt indtræffer fredag den 6. august, da de danske svømmepiger svømmer finale i 4x100 meter crawl i Empire Pool i London. Det danske hold, der hører til blandt de absolutte favoritter, består af Karen Margrethe Harup og Greta Andersen samt de to AGF'ere Eva Arndt Riise og Fritze Nathansen. Danmark lægger ud med europamesteren fra 1938, Eva Arndt Riise, der igen svømmer en perfekt første tur og afleverer Danmark på førstepladsen, da hun skifter med Karen Margrethe Harup.

Det stærkeste danske kort, Greta Andersen, svømmer tredje tur, og da Fritze Nathansen hopper i vandet til den sidste tur, ligger danskerne til guld, men selv om Fritze Nathansen svømmer helt op til sit bedste i tiden 1.06.1 – den næstbedste danske tid, kun overgået af Greta Andersens 1.05.9 – kan hun ikke forhindre amerikaneren Ann Curtis i at gå forbi i tiden 1.04.8 – den hurtigste 100 meter ved hele OL-stævnet – og sikre guld til

USA, mens Danmark må tage til takke med sølvmedaljerne foran Holland, der svømmer næsten to sekunder langsommere end de danske piger.

Eva Arndt afsluttede med succes sin imponerende svømmekarriere i 1951, da hun var med til at vinde DM-guld i 4x100 meter crawl for Sparta København. Hun var i løbet af krigsårene flyttet fra Aarhus til København med sin mand Boris Holger Riise og parrets to drenge Bjørn og Vagn, sidstnævnte som i øvrigt var en talentfuld fodboldspiller med 4 ungdomslandskampe på CV'et. Eva Arndt døde i 1993 i Gjesing på Djursland.

FAKTA

GÆSTESKRIBENTER

■ Stadsarkivet er ved at pakke dets sager sammen og gøre klar til at flytte ind i Dokk1, hvor arkivet slår dørene op i marts. Heldigvis er der mange, der skriver lokalhistorie. Vi har derfor inviteret en række skribenter, forskere og studerende til at skrive de kommende ugers Wiki-artikler.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Jens Perregaard – var han rød nok?

LOKALHISTORIE

Af Henrik Fode

Lokalhistoriker, tidligere leder af Aarhus Byhistoriske Fond

AARHUS: I 1901 blev der udstedt et svendebrev til en 21-årig tømrer, der var kommet til Aarhus fra Vestjylland. Han fandt dog hurtigt ud af, at lønnen var højere i København, så her valgte den unge Jens at arbejde om sommeren, mens han om vinteren vendte tilbage til Aarhus for at sikre sig en uddannelse på byens tekniske skole som bygningskonstruktør.

Det var dog i Aarhus, han så de bedste fremtidsmuligheder, og i de følgende år fik han rig lejlighed til at vise, hvad han duede til.

Det første skridt var en indmeldelse i Hustømrernes Fagforening. Her kunne han øjensynligt ikke holde mund, for allerede i 1910, blot 30 år gammel, blev han næstformand. Så fulgte kassererposten, før han i 1915 blev formand.

I den lokale fagbevægelse var Perregaard blevet en kendt person, der ofte tog ordet. Han fik da også sæde i bestyrelsen af Arbejdernes Produktionsforening, blev formand for sygekassen, og i de følgende år fulgte flere bestyrelsesposter efter.

Initiativernes mand

Perregaard knoklede på i fagbevægelsen og snart også i eget regi. Det kunne være svært at afgøre, om han var mester eller svend. Den konflikt skulle siden spidse til. Forinden havde han 1918 dog taget initiativ til etablering af Hustømrernes Stiftelse og Enkekasse, der økonomisk havde sin baggrund i en mindre lotteriseddel.

Det var også ham, der i 1919 tog initiativ til stiftelsen af byens ældste boligforening: Arbejdernes Andelsboligforening, først med havebyen Skovbakken ved Marienlund. De smukke dobbelthuse står der endnu, og i et af dem – Dronning Margrethes Vej 95 – fik Perregaard bolig. Flere af dem blev opført af Hustømrernes A/S, en kooperativ virksomhed, som han også havde taget initiativ til at stifte, og hvor han i de første år varetog rollen som forret-

Det fineste søndagstøj var fundet frem da Jens Perregaard (nr. to fra højre) og resten af Hustømrernes Fagforening var på skovtur omkring 1915. Ukendt fotograf, Hustømrernes Fagforenings arkiv, Aarhus Stadsarkiv

ningsfører. Pædagogisk forklarede han svendene, at »de ikke måtte tro, at der kunne tjenes mere og bestilles mindre hos Hustømrernes A/S end andre steder, for så gik det galt«.

Der fulgte hurtigt nye initiativer: Jubilæumsbygningen på hjørnet af Mørksgade og Christiansgade med lejligheder samt kontorer mod gaden.

Projektet ville foruden at hævde tømrerne også sikre fagforeningens medlemmer arbejde i en svær tid. Selv om der var fem toværelseslejligheder og fire med tre værelser, så var huslejen for høj for en almindelig tømrersvend. Men også det havde Perregaard en plan for, og få år efter blev det besluttet et bygge et større antal mindre lejligheder på Trøjborg.

Byggede for egen regning

Jens Perregaard kunne åbenbart ikke få nok, hvilket synes at være forklaringen på, at han på Trøjborg begyndte at bygge for egen regning, selv om Hustømrernes Enkekasse i 1927 allerede kunne oplyse, at den disponerede over 100 lejligheder. Perregaard havde appetit på mere. I 1924 havde han fået sæde i byrå-

det på en suppleantplads og efterfølgende blev han valgt. Endelig var der også blevet en plads til ham i Skolekommissionen.

Her stod man over for at skulle udnævne en ny skoledirektør, en opgave, Perregaard tog så alvorligt, at han sendte det berømte telegram til en af ansøgerne med spørgsmålet: »Er De medlem af Socialdemokratisk Forbund? Svar omgående: Ja eller nej.«

Endnu en brøler

Få år senere fulgte endnu en politisk brøler, idet han i 1930 udtalte, at »de arbejdsløse skulle under kontrol, samt at de, der ikke ville kontrolleres, skulle indfanges med en lasso og uskadeliggøres«.

Lettere blev det ikke for partiet, at han endog offentligt havde kritiseret regeringens socialminister, K.K. Steincke. Balladen medførte, at han blev ekskluderet af partiet.

Yderligere havde fagforeningen krævet, at han skulle fremlægge en liste over sine mange lejligheder. Dem var der efterhånden en del af, og den oversigt blev indklæbet i forhandlingsprotokollen.

I 1932 blev han dog genoptaget

i partiet, og i det lokale vittighedsblad »Vaskebrættet« kunne byens borger se en tegning, hvor byens borgmester, H.P. Christensen, med en rød malerkost spørger forsamlingen: »Er han nu rød nok?«

Det var han, men snart efter blev han igen ekskluderet. Hans tid i den lokale fagforening var også forbi. I stedet fik han en opgave som rejsesekretær for hovedforbundet. Her var han igen for bramfri og initiativrig, og i 1939 var det slut.

Et stille eftermæle

Perregaard stillede imidlertid nu op på en uafhængig arbejderliste. De tre kredse i byen gav dog ikke valg, men blot 1.736 stemmer til listens to kandidater.

Det er næsten umuligt at se, hvad listen politisk gik ud på, da hverken byens borgerlige aviser eller Demokraten ønskede at omtale listen eller Perregaards initiativ. Det blev blot til en enkelt karikaturtegning. Heller ikke på Hustømrernes generalforsamling blev initiativet fra den tidligere fagforeningsformand omtalt. Han skulle kort og godt ties ihjel.

3. august 1953 døde Jens Perrega-

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

ard. Da havde han allerede i flere år været tavs. En nekrolog blev det dog til i Demokraten. Her lød karakteristikken, at han gennem hele livet havde været »impulsiv og opfaren- de over alle grænser«.

Begravelse uden fane

Den fortsatte med at konstatere, at han »busede lige på og manglede diplomatiske evner«. Men, avisen fremførte også, at den aarhusianske arbejderbevægelse skyldte ham tak for de mange frodige initiativer og den flittige indsats, han havde ydet i sine velmagtsdage.

Begravelsen fandt sted i stilhed og først annonceret, da den havde fundet sted og underskrevet »Børnene«. I fagbevægelsen havde det ellers været sædvane, at man hylkede afdøde kammerater med fanebærer og fagforeningsfanen, men heller ikke den var til stede ved Jens Perregaards begravelse.

FAKTA

GÆSTESKRIBENTER

■ Stadsarkivet er ved at pakke dets sager sammen og gøre klar til at flytte ind i Dokk1, hvor arkivet slår dørene op i marts. Heldigvis er der mange, der skriver lokalhistorie. Vi har derfor inviteret en række skribenter, forskere og studerende til at skrive de kommende ugers Wiki-artikler.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Pragtbygningen »Klemenshus« blev kun 44 år

LOKALHISTORIE

Af Kenn Tarbensen

seniorforsker, Rigsarkivet

AARHUS: Euforien over nye bygninger er ofte stor. DOKK1 og de mange nye højhuse i byen og på havnen er friske eksempler herpå. Men der er vel ingen, der tror, at de bliver lige så gamle som Domkirken? Af og til går det i hvert fald ikke som forventet med nye huse i byen.

Hjørneejendommen »Klemenshus« skråt over for Domkirken er et eksempel på dette. Siden 1937 har arkitekt Høeg-Hansens flotte bankbygning i funkisstil ligget der, opført for Aarhus og Omegns Bank, nu indgået i Nordea. Også inden denne »bankborg« lå her en pragtbygning. Den blev ved servitut benævnt »Klemenshus« med »K« – og ikke »C«, som vi normalt staver Aarhus' skytshelgen, Sankt Clemens, med.

Opført 1891

Bygningen blev opført i 1891 af manufakturhandler Carl Christian Andersen (1845-1893). Han var snedkermestersøn fra Horsens. I 1860'erne, hvor Crome & Goldschmidt blev etableret som tekstilfabrik – med tugthusfangerne i Horsens som arbejdskraft – blev unge Andersen handelsrejsende for fabrikken. I 1870 etablerede han på hjørnet af Vestergade og Grønnegade i Aarhus det første af de udsalg for Crome & Goldschmidts Fabrikker – Horsens Tugthus Udsalg, der skød op i danske provinsbyer. I 1875 flyttede han forretningen til Store Torv 7. I april 1890 afstod han Crome & Goldschmidt-forretningen, der flyttede til Borgporten. Samme år erhvervede han hjørnegrunden Store Torv og Sct. Clemens Torv.

Her lod han efter tegninger af arkitekt Wilhelm Puck

Klemenshus. Den pragtfulde forretnings- og beboelsesejendom i nyrenæssancestil på hjørnet af Store Torv og Sct. Clemens Torv blev bygget i 1891 og nedrevet i 1935. Hammerschmidt Foto 1922, Den Gamle Bys fotoarkiv

(1844-1926) bygge et imponerende hus i tre etager med mansardtag og hjørnetårn med spir. Byggestilen var nyrenæssance, og ejendommen fremstod som en prægtig og værdig modpol til Domkirken. I stueetagen var der butikker med store facadevinduer. I kælderen var lager-, brænde- og vaskerum. 1. og 2. sal var indrettet til lejligheder med kontorlokaler. Efter tidens standard var disse lejligheder også med herreværelse, men som noget nymodens også med børneværelser. I mansardetagen mod Store Torv indrettedes et stort fotografisk atelier. Butiksløkalerne var de første i Aarhus med elektrisk lys.

Forretningen C.C. Ander-

sens Væveriudsalg rykkede i de første måneder af 1892 ind sammen med flere andre, bl.a. Th. Køsters Boghandel mod Store Torv. I annoncer her i avisen i de følgende år kan vi se, at »Klemenshus« blev et dynamisk forretningshus, hvor der i lejlighederne bl.a. blev lægepraksis og sagførerkontor.

Ros i Byens Avis

I Stiftstidende blev Andersen rost for »en sjælden Grad af Bypatriotisme ved Opførelsen af Pragtbygningen, (...) et Bygningsværk, der ved sit hele monumentale og stilfulde Ydre er en Pryd for Omgivelserne i Byens Centrum.« Som et hip til byens øvrige huse tilføjede avisen, at »det kan

vel uden Overdrivelse siges, at den store Hjørnebygning ved de to Torve er den smukkeste Bygning i Privatmands Eie i Aarhus.«

De pæne ord stod i avisens nekrolog over C.C. Andersen. Han døde nemlig allerede i december 1893. Noget var gået galt for ham – byggeriet havde været dyrt, og hans nerver var tyndslidte. Så han solgte sin villa i Nørre Allé og rejste med familien til København – ifølge folkeviddet for »at leve i Ro« og genvinde helbredet. Forretningen blev dog ikke afstået, og i nogle år blev den videreført af enken. Så tog sønnen Walther Andersen over, og frem til midten af 1920'erne stod der fortsat »C.C. Andersens Væveriudsalg« over

butikken ud mod Clemens Torv. Crome & Goldschmidt, der bl.a. havde haft til huse i Rømerhus ved Clemensbro, havde i 1918 købt ejendommen, og rykkede nu selv ind. I 1933 købte Privatbanken i København ejendommen med det klare formål at etablere en bankfilial i Aarhus. I april 1935 flyttede alle lejerne i »Klemenshus«. Ifølge Stiftstidendes nekrolog over C.C. Andersen havde han sat sig et varigt minde med pragtbygningen. Sådan skulle det ikke gå. Nedrivningen begyndte i sommeren 1935 – efter kun 44 år på det markante hjørne.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

FAKTA

GÆSTESKRIBENTER

■ Stadsarkivet er ved at pakke dets sager sammen og gøre klar til at flytte ind i Dokk1, hvor arkivet slår dørene op i marts. Heldigvis er der mange, der skriver lokalhistorie. Vi har derfor inviteret en række skribenter, forskere og studerende til at skrive de kommende ugers Wiki-artikler.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Fattighaver til flinke, arbejdsomme og ædruelige mænd med familie

LOKALHISTORIE

Af Nina Koefoed

lektor i historie,
Aarhus Universitet

AARHUS: I februar 1881 søgte arbejdsmand Christian Bach fattigudvalget under Aarhus Byråd om brugsret til en af fattighaverne ved siden af rebslagerbanen, over for Vennelyst.

Han begrundede sin ansøgning med, at han mangler fast arbejde og desuden både har tid og lyst til at beskæftige sig med havearbejdet. Hans ansøgning er atteret af to forskellige tidligere arbejdsgivere, der begge bekræfter, at de kender ham som en arbejdsom og ædruelig mand. Christian Bach har på ansøgnings-tidspunktet boet i Aarhus i 11 år og været gift i fem., men nævner ingen børn, han skal forsørge.

Aarhus kommune havde på dette tidspunkt fattighaver forskellige steder i udkanten af byen. I det kongelige cirkulære fra 1826 om fattighavers oprettelse i købstæderne hed det, at hensigten med haverne var at "give gifte trængende Haandværkere eller andre uformuende Familiefedre Leilighed til selv i deres Fritimer, og i serdelshed ved deres Koners og Børns hjælp at vinde Bidrag til deres Underhold".

Hvis man var værdigt trængende, kunne man få hjælp af de filantropiske foreninger og den private velgørenhed i stedet for at gå til den offentlige fattighjælp. Hvis man kom på offentlig fattighjælp, mistede man en række borgerlige rettigheder. Efter Junigrundloven i 1849 mistede en mand sin stemmeret, hvis han modtog offentlig fattighjælp. Men fattighaverne blev ikke regnet for offentlig fattighjælp, selvom de var anlagt på byens jord og bestyret af byrådets fattig-

Legatbolig i Rosensgade 4-10 omkring år 1900, ukendt fotograf, Den Gamle Bys billedsamling

kommission. Og de varen særdeles velkommen hjælp til en gruppe af fattige, der ofte havde svært ved at få hjælp af den private velgørenhed, nemlig de fattige familiefædre.

Fattighaver på galgebakken

I 1829 var der fattighaver i Aarhus til 36 familier. Da Christian Bach søgte om en fattighave i 1881, var der noget mere pres på denne type fattighjælp, og antallet af haver blev udvidet kraftigt i perioden. Samtidig blev havearealet flyttet i takt med, at byen voksede.

I perioden mellem 1879-1888 blev der f.eks. anlagt fattighaver på den gamle galgebakke (det nuværende Steno Museet). Ved århundredskif-

FAKTA

GÆSTESKRIBENTER

Stadsarkivet er ved at pakke dets sager sammen og gøre klar til at flytte ind i Dokk1, hvor arkivet slår dørene op i marts. Heldigvis er der mange, der skriver lokalhistorie. Vi har derfor inviteret en række skribenter, forskere og studerende til at skrive de kommende ugers Wiki-artikler.

tet var der stadig stor søgning og kø til at få adgang til en fattighave.

Ansøgerne argumenterede som Christian Bach altid med deres tilhørsforhold til byen. Den enkelte by var kun forpligtet til at forsørge sine egne fattige, man skulle bo tre år et sted for at optjene ret til fattighjælp. Det var også vigtigt at argumentere for, at man var værdigt trængende. Det betød, at man havde arbejde eller havde haft indtil sin alderdom, og dermed gjort, hvad man kunne for at forsørge sin familie. Man måtte heller ikke have modtaget offentlig fattighjælp tidligere. Men det krævede også, at man var en flink, arbejdsom og ædruelig mand, hvilket ansøgerne ofte

vedlagde attest fra præst eller arbejdsgiver på, at de var.

Fattighaverne var overvåget af fattigkommissionen. I regulativerne for haverne blev det tydeligt, at haverne kun måtte anvendes til at dyrke grøntsager, kun til eget forbrug og kun ved egen hjælp. Haverne måtte ikke pløjes eller harves, de måtte kun dyrkes med spade, hakke og rive. Der måtte ikke dyrkes korn, men kun havevækster. Og brugeren måtte ikke dyrke jorden ved fremmed hjælp, men kun ved egen kraft, bistået af kone, børn og tyende.

Legatboligerne

Mens fattighaverne var rettet mod de fattige familiefædre, administrerede byens fattig-

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Aarhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

kommission også en anden type fattighjælp, der var rettet mod en anden gruppe af borgere, nemlig legatboligerne. Det var ofte enker, gerne med børn, og gamle, der boede i legatboligerne. Fattigkommissionen i Aarhus rådede over legatboliger forskellige steder i byen. Byrådet diskuterede i flere omgange vedligeholdelse og sanitære forhold ved enkeboligerne i bl.a. Klostergade, Graven og Rosensgade.

Fattighaverne og legatboligerne udgjorde en gråzone mellem offentlig og privat hjælp. Begge dele blev finansieret og administreret af byrådet gennem fattigkommissionen, men havde ikke den almindelige offentlige fattighjælps konsekvenser i form af tabte rettigheder. Det havde det til gengæld, hvis man kom på fattiggården, der blev bygget i 1871. Et alternativ til fattiggården var at modtage fattighjælp i form af brænde, mad eller huslejhjælp uden for fattiggården, men stadig med det tab af rettigheder, der knyttede sig til den offentlige fattighjælp.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

»Den gode skole« og det århusianske arkitektmiljø

LOKALHISTORIE

Af Mogens Brandt Poulsen

Arkitekt, tidligere rektor for Arkitektskolen i Aarhus og forfatter af bogen »Den Gode Skole – og arkitektmiljøet i Aarhus«

AARHUS: 4. oktober 1965 modtog Arkitektskolen i Aarhus de første studerende. I et beskedent auditorium, indrettet i Seest Gård, Nørreport 20, bød rektor, professor C.F. Møller skolens 52 studerende velkommen. Til stede var også skolens øvrige syv undervisere, heriblandt de to nyudnævnte professorer, Niels-Ole Lund og Johan Richter, samt lektorerne Arne Karlsen, Johannes Exner og Sven Hansen samt administrator Arne Sørensen.

Den gamle købmandsgård var dog stadig en stor byggeplads; tvunget af omstændighederne blev den første opgave for alle studerende derfor en landskabsopgave, så arbejdet kunne foregå uden for skolen. Opgaven lød: »Den østjyske motorvejs linjeføring ved Ejer Bavnehøj«.

Afsamme grund måtte lærergruppen også mødes privat for at forberede undervisningen af de kommende studerende. Møderne foregik i C.F. Møllers have på Stadion Allé. C.F. Møller var kendt for sin påholdenhed, og det forlyder, at han på lærermøderne serverede guldøl til professorerne, mens lektorerne måtte nøjes med almindeligt øl.

En midlertidig løsning

Placeringen Nørreport 20 var tænkt som en midlertidig løsning, derfor var istandsættelsen af bygningerne også nøjsom. I Kulturministeriet forestillede man sig, at der inden for få år skulle opføres et helt nyt kunstakademi syd for byen i Skåde Bakker, hvor arkitekter, malere og billed-

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

huggere var sammen – som på Akademiet for de Skønne Kunster på Charlottenborg i København.

Sådan gik det ikke. Her godt 50 år senere har Arkitektskolen fortsat hovedadresse Nørreport 20 – suppleret med otte øvrige, omkringliggende adresser. Men nu sker der tilsyneladende noget: En arkitektkonkurrence om en kommende, ny arkitektskole på Godsbanearalerne blev udskrevet i december 2015, og skolen ventes klar til indvielse i sommeren 2020.

Landsudstilling banede vej

Det, der skabte grobund for oprettelsen af en arkitektskole i Aarhus, rækker dog langt tilbage i tiden. Med Landsudstillingen i 1909 over Axel Høeg-Hansens udformning af stadionanlægget og Stadion Allé i 1920'erne, konkurrencerne om Aarhus Universitet i 1930'erne og Aarhus Rådhus i 1940'erne til Aka-

demisk Arkitektforenings konkurrencer og udstillinger i 1950'ernes Aarhus blev der skabt et frodigt og selvbevidst arkitektmiljø i byen.

Det førte til oprettelsen af en række århusianske arkitektfirmaer. Hvilket også skabte ønsket om oprettelsen af en »jysk arkitektskole«.

Allerede i 1937 blev der for første gang talt for oprettelsen af en jysk arkitektskole. Det skete i et anonymt indlæg i tidsskriftet Bygmesteren, formentligt skrevet af den daværende overlærer ved Bygmesterskolen i Aarhus Povl Stegmann.

Med den byggetekniske skole i Aarhus og med troen på byen som et kulturelt midtpunkt for Jylland mente forfatteren, at der burde »oprettes en Arkitekturskole ved Aarhus Universitet, og en saadan Skole kan ved sin Konkurrencemulighed med det københavnske Akademi muligvis bidrage til at skabe den Fornylse indenfor dansk Arkitektur vi alle kan se må komme.«

26. august 1937 gav Aarhus Stiftstidende indlægget en fyldig omtale og konkluderede, at forslaget havde »Krav paa den største Opmærksomhed.«

Et frugtbart samspil

Men så kom krigen, og man fik andet at tænke på. Først med velfærdsboomet i slutningen af 1950'erne og begyndelsen 1960'erne, hvor de århusianske arkitektfirmaer begyndte at mangle arbejdskraft, kom oprettelsen af en arkitektskole igen på dagsordenen.

5. maj 1962 nedsatte lokalafdelingen under Akademisk Arkitektforening en »Komité vedrørende oprettelse af en arkitektskole i Jylland« – med 17 repræsentanter for den jyske arkitektstand. Borgmester Bernhard Jensen, sognerådsformand Th. Jensen fra Brabrand-Aarslev Kommu-

I oktober 1965 var arkitektskolens lærere Sven Hansen, Niels-Ole Lund, S. Abrahamsen, H. Bondo, Johan Richter, Johannes Exner og administrator Arne Sørensen klar til modtage elever i Seest gamle gård, Nørre Port 20. Fotograf Børge Venge, Den Gamle Bys billedsamling

ne, fire jyske folketingsmedlemmer samt rektor for Aarhus Universitet, dr. Phil H. Bach, blev inddraget i komiteens arbejde. Komiteen fik foretræde for kulturminister Julius Bomholt, og i begyndelsen af 1963 nedsatte Kulturministeriet et udvalg vedrørende »En arkitektskole i Jylland«.

4. september 1964 tiltrådte Finansudvalget et aktstykke om oprettelse af en arkitektskole i Aarhus. Arkitektskolen Aarhus var en realitet.

Det var i høj grad en ihærdig indsats fra det århusianske arkitektmiljø, der fik skabt grundlag for oprettelsen af Arkitektskolen Aarhus. Lige siden oprettelsen har skolen været fødekæde til byens mange arkitekt- og designfirmaer, som med årene er blevet flere og flere.

Netop dette tætte samspil mellem skole og erhverv er en væsentlig årsag til, at Aarhus i dag har internationalt ry som arkitektur- og designby.

FAKTA

GÆSTESKRIBENTER

■ Stadsarkivet er ved at pakke sine sager sammen og gøre klar til at flytte ind i Dokk1, hvor arkivet slår dørene op i marts. Heldigvis er der mange, der skriver lokalhistorie. Vi har derfor inviteret en række skribenter, forskere og studerende til at skrive de kommende ugers Wiki-artikler.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

JAKA Bov – den fulde udnyttelse af landmandens øffende husdyr

LOKALHISTORIE

Af Lars Nikolajsen

lokallhistoriker, Brabrand-
Årslev Lokalhistoriske Arkiv

AARHUS: Jaka Bov stod der på konservesdåsen. Den stod i utallige danske hjem i årene fra omkring 1960 og frem til 1990. Den blev et stykke madkultur, som både blev berømt og forkæret.

Jaka Bov blev produceret på Jydske Andelsslagteriers Konservesfabrik Amba i Brabrand. Fabrikken var blevet taget i brug i 1954, fordi 19 jyske andelsslagterier i fællesskab ville søge at udnytte kødet fra danske svin mere intensivt. Det blev en fabrik, der tog de nyeste produktionsmetoder i brug, og Aarhus Stiftstidende bedømte da også fabrikken ved at skrive, »at i de rette hænder er det nærmest forbløffende, hvad der kan blive af landmandens øffende og gryntende husdyr af Dansk Landrace. Jaka i Brabrand er beviset herpå«.

Jaka blev hurtigt en succes. Allerede i 1950'erne eksporteredes der f.eks. bov, røget bacon, farsretter, pølser og rødegrisetært til omkring 100 lande.

Der blev taget mange kreative markedsføringsaktiviteter i brug for at fremme salget, men det var dyrt. Og fabrikkens egentlige ejere, landmændene, begyndte da også snart at vande sig, fordi det hvert år var nødvendigt at overføre penge til fabrikken, hvilket gik ud over landmændenes efterbetalinger.

Brabrand Sø: Det røde hav

Produktionen på fabrikken voksede så hurtigt, at fabrikkens spildevandssystem ikke kunne følge med. Det resulterede omkring 1960 i en udbredt forurening i Brabrand Sø med blod-, fedt- og talgholdigt skyllevand. Søen, der ind-

Fra venstre ses prokurist Krabbe Nielsen, afdelingsleder J.P. Neckelman, New York, eksportchef Knud Riis og afdelingsleder W.M. Millar, London. Dette firkløver udgjorde i slutningen af 1950'erne et stærkt markedsføringsmæssigt team, der brugte meget utraditionelle midler i afsætningsarbejdet. Fotograf Ib Rahbek-Clausen, Den Gamle Bys billedsamling

til da havde været lidt af et eldorado for badende børn, fik nu lokalt det mindre behagelige navn: Det røde hav.

Jaka blev derfor i starten af 1960'erne nødt til at tage driften op til nærmere eftersyn. Virksomheden blev direkte pålagt at føre al skyllevand gennem kommunens rensningsanlæg, og hele afsætningsområdet blev taget op til en kraftig revurdering. I stedet for at satse på så mange eksportmarkeder som muligt blev produktionen nu målrettet tre markeder: USA, Storbritannien og Danmark. Det

bragte omkostningerne kraftigt ned, og landmændenes kritik af Jaka forsvandt efterhånden. Jaka var simpelthen en nødvendighed, hvis landmændenes grise skulle udnyttes til det yderste.

I 1970'erne var det især det engelske marked, der sikrede Jaka fremgang, idet man havde fået en rigtig god aftale med stormagasinkæden Marks & Spencer, mens det amerikanske marked jævnligt voldte problemer på grund af blandt andet devalueringer og importtold. I 1980'erne var det derimod omvendt. Dette

hang sammen med flere forhold, men især handelen med firmaet ITC i Houston i Texas trak Jaka op, så 1980'erne endte med at blive Jakas storhedstid.

Tulip tog over

Imidlertid var både 1970'erne og 1980'erne fusionstid inden for de danske slagterier. Her blev Jaka også ramt, idet fabrikken i 1990 blev fusioneret med en række andre virksomheder under navnet Tulip. Det ændrede stort set alt. Forbindelsen til ITC i Houston blev kappet, hvilket resulterede i

fyringer på fabrikken i Brabrand, og efter år 2000 blev det klart, at Jaka ikke indgik i Tulips fremtidige planer. Den 1. marts 2008 forlod den sidste Jaka bov fabrikken i Brabrand, der siden har ligget hen som et spøgelsesområde i bydelen. Jaka bov produceres dog stadig, men nu på andre af Tulips afdelinger.

Jaka fik stor betydning for Brabrand. Da der var flest ansatte på fabrikken, var der omkring 550. Det betød, at mange ønskede at flytte til Brabrand, og Jaka fik da også råderet over 50 lejligheder i Brabrand Bo-

ligforenings nyopførte byggeri, Søvangen. For at sikre, at arbejderne kom frem til Jaka i tide, blev der oprettet en direkte buslinje mellem Aarhus og Jaka, hvilket var ret usædvanligt. Blandt de øvrige beboere i Brabrand hed det da også, at Jaka havde fået busforbindelsen, fordi arbejderne på Jaka havde »et skrækkeligt sprog«, som ingen andre mennesker kunne holde ud at høre på.

Bortset fra det »skrækkelige sprog« var Jaka af stor betydning for den industrielle udvikling i Brabrand og for bydelens udvikling.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Aarhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

FAKTA

GÆSTESKRIBENTER

■ Stadsarkivet er ved at pakke dets sager sammen og gøre klar til at flytte ind i Dokk1, hvor arkivet slår dørene op i marts.

■ Heldigvis er der mange, der skriver lokalhistorie. Vi har derfor inviteret en række skribenter, forskere og studerende til at skrive de kommende ugers Wiki-artikler.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Hvor lykkelige mennesker bor – Arbejdernes Andels Boligforening gav velfærd før velfærdsstaten

LOKALHISTORIE

Af Mikkel Høghøj

ph.d.-studerende ved Institut for Kultur og Samfund

AARHUS: »Det ville tage sin Tid at foretage en Rundtur til Arbejdernes Andels Boligforenings mange Komplekser. I og for sig ville det ogsaa være unødvendigt. Har man besøgt et enkelt, kender man dem alle. De kan være forskellige af Udseende og Indretning. Nogle mere moderne end andre. Men ingen kan være I Tvivl om, at Lykke og Livsglæde har til Huse her«.

Selvsikkerheden og optimismen fejlede ikke noget i 1944, da Arbejdernes Andels Boligforenings 25-års-jubilæumsskrift udkom. Foreningen var, da den blev stiftet i 1919, den første andelsboligforening i Aarhus, men absolut ikke den sidste.

Som citatet ovenfor illustrerer, forstod foreningen sig selv som leverandør af livskvalitet i byen, og deres boliger skulle således ikke blot bruges til at opbevare mennesker, men også være rum, hvor lykke og livsglæde blev skabt. Om alle beboerne virkelig var så lykkelige, som Arbejdernes Andels Boligforening påstod, kan betvivles.

Foreningen udgør ikke desto mindre – sammen med byens mange andre boligforeninger – en interessant og overset aktør i skabelsen af velfærdsbyen Aarhus, inden velfærdsstaten, som vi i dag kender den, voksede frem.

Hvordan skabes lykke?

I Arbejdernes Andels Boligforenings vedtægter, jubilæumsskrifters samt diverse reklamer og brochurer er det tydeligt, at foreningen fra begyndelsen havde en forestilling om, at de materielle og rumlige omgivelser betød noget for at få lykkelige og velfungerende mennesker. Boligen skulle ik-

Teglgården stod færdig i 1927 og var blandt Arbejdernes Andels Boligforenings første større projekter i Aarhus. Ved Teglgården blev karreens areal i midten udnyttet til et haveanlæg med bl.a. legeplads til børnene og rekreative områder til karreens voksne. Fotograf: E.A. Ebbesen, 1928, Den Gamle Bys Billedsamling.

ke blot være »Tilflugtssteder, man kunde søge til, som naar Dyr søger Ly for Uvejret«, men derimod et hjem.

Et hjem skulle være mere end bare et sted, hvor man opholdt sig, når man spiste og sov. Det skulle være omdrejningspunktet for hverdagslivet og familielivet og dermed virke som en bastion mod de sociale problemer, som industribyen havde ført med sig. Man havde f.eks. en opfattelse af, at ordentlige hjem kunne virke forebyggende mod alkoholmisbrug, som ellers kunne have tragiske konsekvenser for arbejderfamilien.

Denne tankegang er ikke

alene tydelig i foreningens skrifter, men også i de tidlige byggerier fra 20'erne og frem, som stod i skarp kontrast til de ringe boligforhold, der ellers prægede Aarhus.

Gode eksempler finder vi i byggerierne Teglgården ved Vesterbro Torv og Marselisgården og Ingerslevgården på Frederiksbjerg. De gjorde bl.a. op med 'baggården' som fænomen. I stedet udnyttede man det ubebyggede areal inde i karreen til et stort, rekreativt haveanlæg med lys og luft, hvor børnene kunne lege frit og de ældre beboere nyde deres otium. Havearealet skulle også fremme beboerfælles-

skabet, hvilket bl.a. i Teglgården skete gennem alt fra koncerter til fastelavnsfester.

Til de hæderlige og hårdtarbejdende arbejdere

Som navnet Arbejdernes Andelsboligforening antyder, havde foreningen til at begynde med det »arbejdende folk« som sin målgruppe. Det var dog en bestemt type af arbejdere, som foreningen sigtede mod – nemlig de hæderlige og hårdtarbejdende arbejdere, som blev anset som ofre for samfundets urimeligheder. Ved at gøre disse til medejere af deres boliger søgte man at sende dem opad på den so-

cialerangstige. Det forudsatte imidlertid, at de havde en indkomst, der tillod det.

I foreningens vedtægter blev det betonnet, at man skulle være »uberygtet« for at kunne blive medlem, ligesom man skulle godkendes af Finansministeriet, hvis man var nødsaget til at optage lån. Det ekskluderede de fattigste lønarbejdere og skæve eksisterer, som ikke kunne holde sig på dydens smalle sti. Det var ikke en vej til dem ud af den forslummede tilværelse, som Arbejdernes Andels Boligforening tilbød.

I takt med at velfærdsstaten voksede frem, blev bolig-

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

FAKTA

GÆSTESKRIBENTER

■ Stadsarkivet er ved at pakke sine sager sammen og gøre klar til at flytte ind i Dokk1, hvor arkivet slår dørene op 5. april.

■ Heldigvis arbejder Stadsarkivet sammen med mange, der skriver lokalhistorie. Vi har derfor inviteret en række skribenter, forskere og studerende til at skrive de kommende ugers Wiki-artikler.

foreningerne i stigende grad indlemmet i statens maskineri. Ikke desto mindre repræsenterer Arbejdernes Andels Boligforenings byggerier en særlig forståelse af det gode liv og kan således ses som et forsøg på at gøre op med den fattigdom og ulige fordeling, der prægede industribyen Aarhus – en forståelse, der på mange måder pegede fremad mod velfærdsbyen.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Glarmester Urbans spejletablissement

BYHISTORIE

Af Leif Dehnits

bibliotekar og lokalhistoriker

AARHUS: I 1849 kom glarmester Carl Christian Urban til Aarhus. Han var født i Helsingør i 1823, hvor hans far var møllebygger. Han var netop blevet gift med Wilhelmine Weinhandler fra København. Straks han kom til Aarhus, løste han borgerskab som glarmester 23. april 1849. Samme år blev deres første barn døbt i Vor Frue Kirke.

Glarmesteren blev manden, der indførte den moderne butiksrude, en omvæltning så stor, at folk kom vandrede til Volden for at se nyskabelsen. Hans historie kan sammenstilles på grundlag af søgninger i Sejrs Sedler, avisannoncer i Aarhus Stiftstidende og tilhørende arkivstudier.

I første omgang kom de til at bo på Lille Torv 268 (Immervad 3). I åbningsannoncen forsikrede han »en hurtig, reel og billig Behandling«. Det sidste betød sikkert arbejde til en lav pris.

Året efter i 1850 flyttede familien til Volden 25. Annoncer i Aarhus Stiftstidende fortæller, at han i butikken solgte: »Udvalg af Prospecter af Aarhus (Oliemalerier), ligeledes et stort Udvalg af Speile og Skilderier, forgyldte Lister i mere end 20 Genre til Rammer, Gardinstænger, Tapetlister. m.m.«. I 1854 flyttede familien så til hjørnet af Volden og Klostergade. (Volden 31/Klostergade 1) og »anbefaler sig fremdeles med alt til Glarmester Professionen Henhørende. Ligeledes anbefales Speile og Skilderier, samt ægte forgyldte Rammer og Gardinstænger, som erholdes billigere end tidligere uægte«.

Belgisk glas

Urban gik med store tanker. Han fornyede i januar 1856 sit borgerskab, som derefter lød på spejlskaber og fabrikant. I marts 1856 satser han stort. Han købte nu ejendommen Volden 890 (i dag nr. 21), der har matrikel igennem til Badstuegade 18. Han købte ejendommen af enkedame Michelsen for 3500 rigsdaler. Badstuegadeejendommens lejligheder og butik blev straks udlejet. Det var folk med små indtægter, der lejede sig ind, f.eks.

I 1856 købte Carl Christian Urban Volden 21 af enkedame Michelsen for 3500 rigsdaler. Den lille lave bygning, der ligger indeklemt i svinget, var den første bygning i Aarhus, som fik isat en butiksrude i ét stykke glas – en sjældenhed som Urban selv forhandlede i sin butik. Fotograf Børge Venge, ca. 1955, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv

klinkemager C. Clausen. Annoncerne i avisen lød nu som følger:

»Speil-Etablissementet anbefaler et stort Udvalg af Speile i Mahogni-, forgyldte og lakerede Rammer; endv. Sorte og coul. Lithographier, forgyldte og lakerede Lister, Tapetlister, Gardinforziringer. Koppere indrammes. Speilglas i alle Størrelser indsættes« og »Brabandter-Vinduesglas i hele Kister saavel som i

enkelte Ruder anbefales billigt«.

Dette Brabandter-vinduesglas fra provinsen Brabant i det centrale Belgien var nyt og blev fremstillet i en størrelse, der vandt indpas som butiksruder. Glarmester Urbans forretning på Volden blev den første i Aarhus, der fik sådant glas isat. Stiftstidende skrev om, hvordan byens borgere gik tur i Volden om søndagen for at kunne iagttage

dette nymodens fænomen. Tænk sig – en butiksrude i et helt stykke glas uden sprosser – det måtte man se. Det minder om, hvordan vi børn i landsbyen et hundrede år senere stod foran købmandens vindue om eftermiddagen for at se prøvebilledet i fjernsynet.

Farvel til Aarhus

Familien var i mellemtiden vokset

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

FAKTA

GÆSTESKRIBENTER

■ Stadsarkivet er ved at pakke sine sager sammen og gøre klar til at flytte ind i Dokk1, hvor arkivet slår dørene op 5. april.

■ Heldigvis arbejder Stadsarkivet sammen med mange, der skriver lokalhistorie. Vi har derfor inviteret en række skribenter, forskere og studerende til at skrive de kommende ugers Wiki-artikler.

til fem børn. I løbet af 1860 forsvinder glarmester Urbans annoncer fra Aarhus Stiftstidende, muligvis fordi forretningen var ophørt. Urban havde sikkert haft store forhåbninger til salg af denne type nyt glas i stor størrelse. Han startede, før der var et marked dertil. Måske gik han konkurs og fraflyttede Aarhus. I 1865 blev det overdraget kancelliråd Otto Nors at udleje lejlighederne i glarmester Urbans Gård.

Her slutter historien dog ikke. Efter en omvej over Thisted og Horsens kom Carl Christian Urban i 1864 til København. Han slog sig i en årrække ned på Nørrebro som fotograf. Han døde i 1905 og boede ifølge Københavns Vejviser på det tidspunkt i Meinungsgade. Urban blev begravet på Solbjerg Kirkegård på Frederiksberg.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

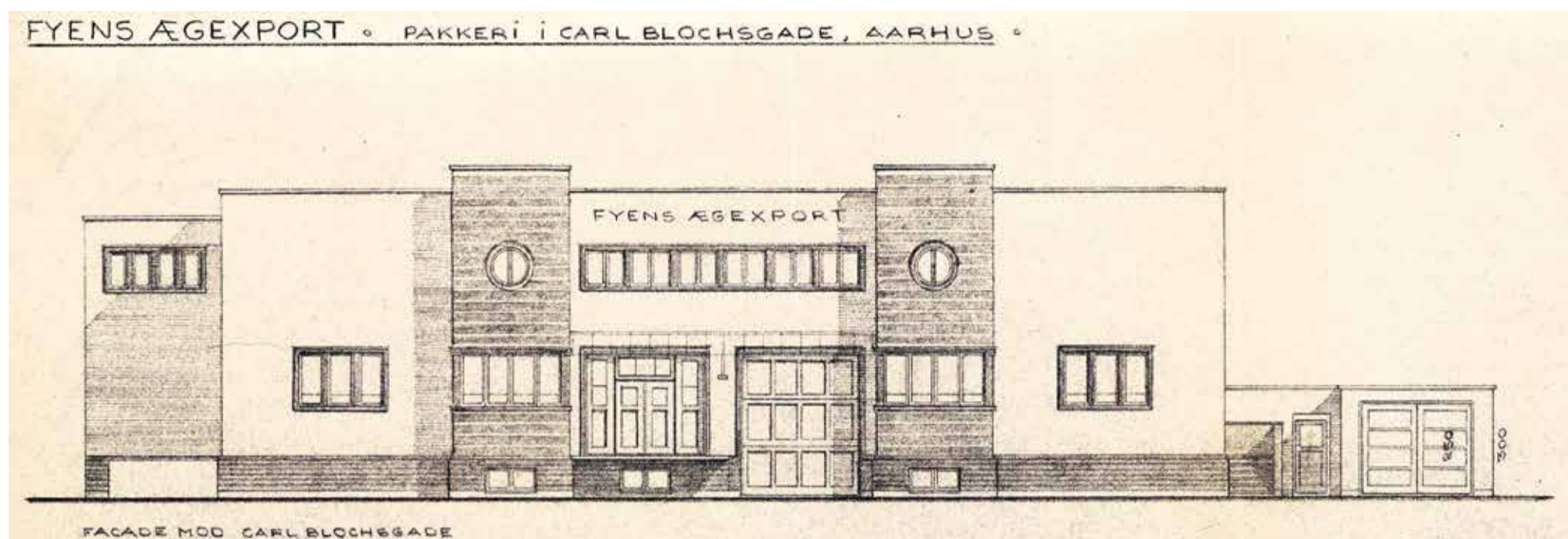
AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Den kasseformede bygning i Carl Blochs 37 rummede oprindeligt Fyens Ægexport og senere osteeksportfirmaet J. Hansens kaldet »Oste-Hansen«. I et kommende byudviklingsprojekt bevares bygningen og bliver med sin dekorative facade med murstensbånd i art déco-stil et spændende arkitektonisk bidrag til det fremtidige byrum. Facadetegning, 1939, Aarhus Kommunes byggesagsarkiv.

Æg og ost på lager i Carl Blochs Gade

BYHISTORIE

Af Kristian Buhl Thomsen

AARHUS: Der har på det seneste været en del opmærksomhed omkring det tidligere æggepakkeri i Carl Blochs Gade 37, da den funktionalistiske bygning planlægges bevaret som del af et kommende byudviklingsprojekt på de omkringliggende arealer. Den gule bygning er opført i 1939 som æggepakkeri, lager og kontor for Fyens Ægexport, der havde hovedadresse i Odense og men en filial i Aarhus. Det er dog især osteeksportfirmaet J. Hansen – kaldet »Oste-Hansen« – der har gjort bygningen kendt blandt århusianerne. Osteeksportfirmaet havde adresse i bygningen fra 1973 til 2008 og havde bl.a. ved juletid lagervare af ostespecialiteter.

Når man i dag betragter den gule bygning, fremstår den som en funktionalistisk bygning med en kasseformet

facon, der afspejler dens brug som en funktionel erhvervsbygning. Bygningen blev tegnet af den århusianske arkitekt Michael Djervad i samarbejde med H. Th. Andersen fra Holstebro. Til trods for et fokus på funktionalitet er bygningen også fuld af dekorative detaljer i facadens murværk, der fremstår originalt som i 1939.

Arkitektur

I gulstensfacaden ses rødbrune vandrette murstensbånd, der minder om mellemkrigstidens interesse for dekorativ modernisme kaldet art déco, men de giver også mindelser om mauriske rød-hvide båndudsmykninger kendt fra middelalderens Spanien. På hver side af indgangsdøren, der oprindeligt var en port, brydes facaden af to tårnagtige fremspring med køjevinduer. Disse vinduer er et karakteristisk træk ved funktionalismens leg med geometriske former.

Under murstensfacaden er

bygningen fyldt med jernbetonkonstruktioner, der blev udført af civilingeniør Oscar Lock-Hansen fra Aarhus og ingeniør Søren Jensen fra Silkeborg. Førstnævnte blev senere gift med Marie Lock-Hansen, der i 1967 blev slået ihjel i det berømte, men til dato uopklarede Højbjergmord.

Jernbetonkonstruktionen er karakteristisk for mellemkrigstidens internationale modernistiske ideal om altid at benytte de allernyeste byggeteknikker og materialer med henblik på at skabe størst mulig komfort og funktionalitet i byggeriet. Samtidig er facadens murstensbelægning og dekorationer karakteristisk for et ofte set skandinavisk kompromis, hvor traditionelle murermetoder blev inddraget.

Oste-Hansen

Funktionen som æggepakkeri begyndte i 1939 og fortsatte i 34 år. Fyens Ægexport lå i bygningen til 1960, og der-

efter tog Robinson Andersen & Co., æg engros over. I 1973 blev det osteeksportfirmaet J. Hansens tur til at rykke ind på adressen.

Virksomheden var startet tilbage i 1899 af Jens Peter Hansen. Ved hans død i 1938 overtog hans kun 20 år gamle søn Knud S. Hansen virksomheden, og han blev med tiden kendt som Oste-Hansen. I de følgende ca. 50 år stod han i spidsen for firmaet, der fik succes med stor eksport af dansk ost. Oste-Hansen blev i ostebranchen kendt for sin store rejseaktivitet, hvor han opsøgte urtraditionelle oversøiske markeder, imens andre danske osteeksportører holdt sig til sikre europæiske markeder. Eksportmarkederne var bl.a. Kina og Japan, og derudover blev flødeosten Samos 99 særligt populær på det franske marked.

I 1960 startede Hansen en afdeling i Toronto i Canada, og i 1961 engagerede han sig i udviklingsprojekter inden

for mejeridrift og landbrug i Asien, Afrika og Latinamerika. Imens de fleste af Danmarks ca. 100 osteeksportfirmaer fra midten af det 20. århundrede og frem gradvist forsvandt, så sås Knud S. Hansens succes ved, at hans osteeksportfirma overlevede og eksisterede som et selvstændigt selskab til efter årtusindeskiftet. Efter et generationskifte i 1990'erne blev virksomheden i 2008 købt af Arla, som i flere år havde været en samarbejdspartner. Arla flyttede virksomheden til sit hovedsæde i Viby, hvorfra osteeksporten videreføres.

Bevaring

Efter 2008 har der ligget forskellige virksomheder i bygningen heriblandt et reklamebureau, et handelsbureau og et telemarketingbureau. I 2014 blev bygningen købt af et ejendomsudviklings-selskab, der ønsker at bevare bygningen og samtidig planlægger at bygge en boligkar-

ré på mellem fem og 11 etager på arealerne ved siden af. Den markante æggepakkeri-bygning med sin dekorative facade får dermed en plads som et spændende arkitektonisk bidrag i kernen af det fremtidige byrum.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Aarhus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

På udflugt med Hammelbanen

LOKALHISTORIE

Asger Christiansen

lokal- og jernbanehistoriker, gæsteskribent for Aarhus Stadsarkiv. Han har også været behjælpelig med at finde historiske billeder og skrive billedteksterne til dem til temaet om Hammelbanen på de andre sider i dagens avis.

ØSTJYLLAND: 31. marts er det 60 år siden, Hammelbanen kørte for sidste gang.

Som den første jernbane i Jylland åbnedes Aarhus-Randers i 1862. De følgende årtier blev der anlagt jernbaner ud over Jylland, og det var en sand trafikrevolution.

Toget kunne transportere passagerer og gods langt hurtigere og endda billigere end de hestetrukne diligencer og ladvogne. I Aarhus blev havnen udvidet flere gange, og samspillet mellem baner og havn var medvirkende til, at Aarhus udviklede sig til landets næststørste by.

Da et net af hovedstrækninger var færdigt, opstod ønsker om privatdrevne lokalbaner. Odderbanen blev indviet i 1884.

I egnen vest for Aarhus og ud mod Hammel ville man også have del i jernbanens fordele. Efter endeløse diskussioner om linjeføring og finansiering kunne den 38 km lange bane til Hammel åbnes i april 1902. I Aarhus fik banen endestation i Carl Blochs Gade, for man håbede, at passagerer, der ankom til Aarhus, ville handle i de store købmændsgårde i Vestergade.

Hammelbanen fik stor betydning for byerne på egnen. Banen klarede transport for beboere i Viiby, Stavtrup, Ormslev, Harlev, Liljering, Skovby, Galten, Låsby, Toustrup, Anbæk og Sporup. 1914 blev banen forlænget fra Hammel til Thorsø. I de bedste perioder havde den 300.000 passagerer om året.

Til sommerrestaurant

Kort efter banens åbning opførtes Etablissementet Constancia ved siden af Stavtrup Station, 250 meter syd for Brabrand Sø. Restauratør P. Jørgensen holdt åbent i sommerhalvåret, hvor han tilbød servering for selskaber på op til 200 personer.

Det var tilladt at nyde den medbragte madkurv i haven. Turen med toget fra Aarhus varede kun 14 minutter og kostede 25 øre. Constancia blev straks et yndet udflugtsmål for århusianerne.

Ved åbningen i 1903 skrev en avis begejstret: »Aarhus har fået sit Klampenborg. Her er alt, hvad en storby forlanger af en sommerpavillon«.

I haven med små lysthuse kunne børnene lege på plænen, mens mændene fik sig et spil kegler. Constancia havde dansesal bygget som en staklade, og ved siden af lå et stort serveringslokale udsmykket med malerier på vægge og loft. Kaffen kunne serveres udendørs på en stor veranda. På visse ugedage var der koncert i haven, hvor musikernes sad på en tribune overdækket med glas. Om aftenen blev der spillet op til bal; det udviklede sig nu og da til jalousi og slagsmål. Fra en udsigtsplatform på første sal var der udsigt

Dansk Vandrelaug tager sidste tur med på Hammelbanegården 25. marts 1956, knapt en uge før banen lukkede. Dansk Vandrelaug havde lejet tre af banens røde skinnibusser (på billedet) for at køre en afskedstur i eget tog til Hammel. Gennem årene havde Dansk Vandrelaug kørt med Hammelbanen mange gange, var steget af toget og havde derfra begivet sig ud på lange vandreture. Fotograf Børge Venge, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

Hammelbanens lokomotiver blev bygget i Tyskland, her poserer lokomotivfører Thomas Jørgen Nielsen foran lokomotiv nr. 1 på Hammel Station, ca. 1910. Banens lokomotiver blev hugget op straks efter banens nedlæggelse i marts 1956. Ukendt fotograf. I privateje, Asger Christiansen.

over Brabrand Sø. Fik man lyst til en tur på søen, var det muligt at leje robåde.

På søn- og helligdage indsatte Hammelbanen ekstratog til og fra Aarhus hver time. Constancias popularitet betød, at passagertallet på Stavtrup Station i 1920'erne voksede til godt 20.000 om året.

Herved havde den beskedne stationsbygning blot en håndfuld huse en af banens mest benyttede stationer. I en periode blev der indsat en lille dampbåd »Vega«, der sejlede tværs over søen til Brabrand. Her valgte nogen at besøge Brabrand Kro, andre tog statsbanen hjem til Aarhus. Restaurant Constancia ek-

sisterede frem til Hammelbanens lukning i 1956.

På udflugt til Toustrup Alper

I 1930'erne var Hammelbanen hårdt trængt af konkurrencen fra rutebiler og en voksende privatbilisme. For at få flere passagerer, indledte banen en turistkampagne med sloganet »Jyllands skønneste egne ligger langs Hammelbanen«. I banens køreplaner blev der givet forslag til spadsereture i blandt andet det kuperede landskab ved Toustrup og Låsby.

Den 148 meter høje Låddenhøj blev omtalt som intet mindre end »Toustrup Alper«. Fra Harlev Stati-

on kunne man gå til Tåstrup Sø eller den smukke Jeksendal med stejle, skovklædte skrænter.

Til lejligheden fik området tilnavnet »det danske Schweiz«. Som et ekstra tilbud havde banen søndagsbilletter til halv pris. Turforslagene gav en del turisttrafik med spejdere, lystfiskere, familier og medlemmer af Dansk Vandrelaug.

Hammelbanen må lukke

Jernbanerne havde en opblomstring i besættelsesårene 1940-1945, hvor mangel på benzin og dæk begrænsede bilismen.

Efter Befrielsen blev landevejstrafikken langsomt genoptaget, og det

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

Drengen peger på en tegning af Dansk Vandrelaug. Kæppen rammer en fremstilling af en »sangforening« fra vandrelauget omgivet af en ølvo og folk, der skåler. Velkommen i det grønne! Billedet er fra 25. marts 1956. Fotograf Børge Venge, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

21. februar 1956 stod folk sammen om at bekæmpe en udbrudt brand ved Hammelbanegården. Der var udbrudt brand i banens remise, og personale og tililende er her i gang med at redde en skinnibus ved at skubbe den væk fra flammerne. Fotograf Børge Venge, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

gik tilbage for Hammelbanen. Underskuddet blev større år for år, og en nedlæggelse var uundgåelig. Det sidste tog kørte 31. marts 1956.

Gennem årene havde banen haft i alt 10 mio. passagerer. Nu blev skinnerne fjernet, mens de fleste lokomotiver og vogne blev hugget op.

Banens tidligere stationsbygning i Carl Blochs Gade ligger der endnu. Den var i mange år hjemsted for Aarhus Bymuseum. Nu er den gamle station i brug som foreningshuset Folkestedet.

Den tidligere Stavtrup Station på Bispevej ved Brabrandstien er spejderhus, mens Constancia-bygningen er omdannet til boliger.

AARHUS WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS ARKIVET

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

FRA AARHUS STADSARKIV

3.000 kollegieværelser på 11 år

LOKALHISTORIE

AARHUS: 1960'erne var præget af velfstandsstigning, samfundsforandringer og ungdomsoprør, og samtidig var 1960'erne »kollegiernes årti« med byggeriet af ca. 3.000 kollegieværelser i Aarhus. Fra 1961 til 1970 eksploderede antallet af studerende på Aarhus Universitet fra 2.888 til mere end 10.000. Med dem fulgte byggeriet af mange af byens i dag kendte kollegier. Heriblandt var Børgholm Kollegiet (1963-67), Vilhelm Kiers Kollegium (1968), Hejredalskollegiet (1968), Rundhøjkollegiet (1968), Ravnsbjergkollegiet (1968-69) og Grundtvigshus Kollegiet (1969), imens byens største kollegium, Skjoldhøjkollegiet, stod færdigt i 1973.

De gamle kollegier

Kollegieboliger var ganske vist ikke noget nyt i 1960'erne. Efter universitetets indvielse i mellemkrigstiden havde arkitekt C. F. Møller tegnet Parkkollegierne (1935-62) og Journalistkollegiet (1957) i Universitetsparken samt 4. Maj Kollegiet (1950) på Fuglesangs Allé. Samtidig stod andre arkitekter bag Teknisk Kollegium (1950-51) og Otto Mønstedes Kollegium (1961) på Dalgas Avenue. Efter 27 år var antallet af kollegieværelser i byen i 1962 nået op på 836. Det tal var dog beskedent i lyset af, at antallet i de følgende 11 år blev mere end fordoblet til 3.816 kollegieværelser i 1973.

På de gamle kollegier var der et vist opsyn med beboerne. Både på Parkkollegierne og 4. Maj Kollegiet var der ansatte eforer, dvs. en slags forstandere, der holdt øje med, at regler blev overholdt. På Parkkollegierne var eforembederne besat af nogle af universitetets professorer, der havde tjenesteboliger på kollegierne. Piger og drenge måtte ikke bo på de samme gange, og der var et strengt regelsæt, der påbød ro kl. 23 og forbød besøg efter midnat. Sådan fungerede de nye kollegier ikke!

Ravnsbjerg

Med de nye kollegier i 1960'erne fremkom en ny måde at bo på som studerende. Der var ingen efor, og kollegiegangene var ikke kønsopdelte. Kollegierne blev selvstyrende

En kollegianer på sit værelse på Journalistkollegiet i Universitetsparken i 1961. Journalistkollegiet var et af C. F. Møllers »gamle kollegier«, der rummede værelser til studerende ved Journalisthøjskolen fra 1957 til 1971. Foto: Børge Venge, 1961, Århus Stiftstidendes billedsamling, Rigsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

med regelmæssige køkkenmøder og folkevalgte beboerråd. Et godt eksempel på den nye tids kollegium var Ravnsbjergkollegiet på Risdalsvej i Viby tegnet af Herbert Jensens Tegnestue. De første beboere kunne flytte ind i november 1968 og resten i løbet af 1969 til 384 kollegieværelser, der alle som et komfortabelt fremskridt havde eget badeværelse. Hver kollegiegang havde 16 beboere, der

delte et fælleskøkken. I 1972 blev kollegiet udvidet med de såkaldte »Redekasser«, dvs. 54 lejligheder for par, imens der i 1974 opførtes et fælleshus, der med tiden blev til kollegiebaren »Natteravnen.«

Ravnsbjergkollegiet blev opført af Boligforeningen Ringgården, der ønskede et rødt murstensbyggeri, men samtidig eksperimenterede med brugen af færdigmurede sektioner.

Sektionerne af mursten blev støbt på stedet i et gigantisk telt og blev hejst på plads med kraner. Denne effektiviserede byggemetode vakte opsigt og fik omtale i bl.a. fagtidsskriftet Byggeforum.

Skjoldhøj

Fra 1970 til 1973 opførtes Skjoldhøjkollegiet på Spøjbergvej i Brabrand efter tegninger af det i tiden tonean-

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv på Vester Allé.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

givende arkitektfirma Friis & Moltke i samarbejde med Knud Blach Petersen. De trekantede betonbygninger kom til at rumme 900 værelser og 50 lejligheder, hvis antal til i dag ikke er overgået af noget andet kollegium i Jylland. Som et resultat af sin størrelse var Skjoldhøjkollegiet af arkitekterne tænkt som et lille bysamfund for sig selv med kollegiebar, cafeteria, dagligvarebutik i form af Brugsen og en børnehave.

Kollegiets beboere var næsten fra første dag aktive i tidens ungdomsoprør. Årsagen var voldsomme huslejestigninger i 1974 på 20 procent fra 375 kr. til 450 kr. for et værelse, hvilket skyldtes ufordelagtige byggelån og øgede udgifter til vedligehold som følge af problemer med betonkonstruktionerne. Beboerne nægtede at betale huslejestigningen og fastholdt op gennem 1970'erne et huslejeboycot, der bl.a. førte til støtteaktioner fra andre kollegier i både Aarhus og København. Både politiet og fogeden mødte op på kollegiet, men det var først omkring 1980, at konflikten ebbede ud gennem forhandlinger.

Kollegiekulturen

De 3.000 kollegieværelser fra »kollegiernes årti« eksisterer stadig. Og selvom ønsket om egen lejlighed uden fælleskøkken måske er blevet mere udbredt siden 1960'erne og 1970'erne, så er kollegieværelset stadig en udbredt boligform med op mod 10.000 kollegielejemål i Aarhus i dag. Studerende kan dermed fortsat opleve kollegiefællesskabet med køkkenfester, fælles madklub, kollegiebaren og skænderier om den fælles rengøringsordning.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Skolernes og torvehandelens boulevard

BYHISTORIE: I dag er Ingerslevs Boulevard og dens torvedage et af Frederiksbjergs mest besøgte områder. På onsdage og lørdage er det årstidens grøntsager, som trækker århusianerne til torvet, mens det om søndagen er alt fra aflagt legetøj til antikke krystalskåle. Selv på dage, hvor der ikke holdes marked, er torvet velbesøgt på grund af sine mange, forjættende parkeringspladser.

Ingerslevs Boulevard er resultatet af en nøje udtænkt byplan. I april 1898 kunne kongelig bygningsinspektør Hack Kampmann og stadsingeniør i København Charles Ambt præsentere deres storstilede byplan for et stort nyerehvervet område syd for byen, der tidligere havde hørt under Marselisborg Gods. Det var den første egentlige byplan i byens historie.

Kampmann og Ambt havde store planer for det nye område, og Ingerslevs Boulevard var med sin beplantede midterrabat kronen på værket. Boulevarden skulle strække sig fra Hans Broges Gade ned til området, hvor Skt. Lukas Kirke ligger i dag.

Her for enden skulle som point-de-vue opføres en stor monumental offentlig bygning, mens der langs boulevarden skulle opføres fornemme beboelsesejendomme. Dele af planen blev realiseret – andre ikke. Den store offentlige bygning kom aldrig, ligesom byrådet også valgte at skrotte boulevardstykket op mod Hans Broges Gade. I stedet kom her en mere indsnævret udgave i form af Odensegade. Til gengæld blev boulevarden i 1912 forlænget i den vestlige ende, så den kom til at gå ned til de Mezas Vej.

Skolernes boulevard

Langs boulevardens sydlige side skød hurtigt nye bygninger op. I 1903 blev Frederiksbjerg Byskole indviet. Skolen, der hurtigt blev omdøbt Ingerslevs Boulevardsskole, fik blot syv år senere selskab af N.J. Fjordsgades Skole. Bag begge skoler stod arkitekten L.A. Petersen, der også stod bag Teknisk Skoles filial på Ingerslevs Plads, der blev indviet i 1903.

På den anden side af boulevarden blev Aarhus Amtssygehus' nye

Hvor den østlige ende af Ingerslevs Boulevard er domineret af forskellige offentlige byggerier, dominerer store, ensartede beboelseskarrere boulevardens vestlige ende. På billedet besigtiger områdets nysgerrige drenge skaderne efter en vinterstorm i februar 1952. Fotograf Børge Venge, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv.

hovedbygning, tegnet af Frimodt Clausen, indviet i 1907. I starten af 1950'erne blev de gamle hospitalsbygninger omdannet til skole, da Sct. Annagades Skole blev åbnet. På Ingerslevs Boulevard lå der dermed tre store folkeskoler – alle med elevtal på over 800 elever.

1960'erne bød på udflytning til de mange nye parcelhuskvarterer i forstadskommunerne, hvilket medførte et stort fald i elevtallet. Som konsekvens måtte både Sct. Annagades Skole og Ingerslevs Boule-

vardsskole dreje nøglen om i 1973.

Jyllands største sogn

Den intense udbygning af Frederiksbjerg i sidste halvdel af 1800-tallet og starten af 1900-tallet gjorde Sct. Pauls Sogn, som var blevet stiftet i 1887, til Jyllands største på mindre end 40 år. En opdeling var nødvendig, og Ingerslevs Boulevard blev udpeget som stedet for en ny kirke. I 1926 blev da Sct. Lukas Kirke, tegnet af Anton Frederiksen og Kaj Gottlob, indviet. Behovet

for en ekstra kirke havde dog været så stort, at krypten allerede var begyndt benyttet i 1923.

Endnu et offentligt byggeri blev opført ved Boulevarden i 1968, da Aarhus Svømmestadion stod færdig. I første omgang fungerede svømmestadionet som friluftsbad, der i vinterhalvåret blev overdækket med en kunststofboble – først i 1986 fik svømmestadionet fast tag.

Den østlige del af Ingerslevs Boulevard er således i dag præget af større offentlige byggerier, og ef-

SKRIV SELV MED
PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv, som i morgen mandag åbner i Dokk1.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

ter sommerferien åbner endnu et af slagsen. På grunden af det gamle amtssygehus er Frederiksbjerg Skole pt. under opførelse – en ny og moderne bygning opført med mursten fra stedets tidligere bygninger.

Torvehandelen

Den første torvehandel fandt sted 30. maj 1903 på Ingerslevs Plads og ikke ved boulevarden. Først i forbindelse med byrådets budgetforhandlinger i 1952 blev det besluttet at flytte torvehandelen fra pladsen til den bilfri midterrabat på boulevarden. For at imødekomme torvehandelen blev midterarealet på boulevarden asfalteret ned til Vestergaards Gade.

Ingerslevs Boulevard blev oprindeligt anlagt med elmetræer i fire rækker og et otte meter bredt opholdsareal på midten. I 1940'erne var træerne blevet så store og tætte, at boulevardens beboer var begyndt at klage over, at de tog lyset. I 1948 bevilgede byrådet derfor 24.900 kr. – svarende til godt en halv million kroner i dag – til en omlægning af midterrabatten på Ingerslev Boulevard. Den inderste række af træer blev fældet, og det samme skete for hvert andet af de resterende træer. Til gengæld blev der anlagt flisegange, blomsterbede og opsat bænke.

I 1996 måtte kommunen fælde de resterende af de 80 år gamle træer langs boulevarden på grund af elmesyge. 126 lindetræer blev plantet som erstatning som ramme for de ugentlige torvedage.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

På sporet af Greffel

BYHISTORIE

AARHUS: På internetsiden danskebilleder.dk findes over 30.000 billeder fra Aarhus. Nogle af disse springer mere i øjnene end andre. Et af de iøjnefaldende er vist her på siden.

»Louis Greffel (1856 6/10 - 1935 15/12)«, står der som billedtekst til billedet. Nysgerrigheden bliver pirret. Hvem var denne Greffel, og hvad lavede han i den ellers yndige dragt?

For at finde svaret må man ty til kilderne. Folketællinger fortæller, at Louis Greffel var tysker – eller preusser for at være helt nøjagtig. Faderen Friederich Bernhard Greffel var trompetist.

På trods af sit tyske ophav havde Herr Greffel deltaget i 1864-krigen på dansk side, da familien var emigreret til Danmark allerede før krigens udbrud. Mens krigen rasede, befandt Louis sig i København sammen med moderen Emilie Magdalene. Tiden i København har nok ikke været let for den tyske Emilie Magdalene – højgravid og alene med tre småbørn.

Til Aarhus som overhornist

Endvidere kan man gennem kirkebøger se, at den nu 10-årige Louis' lillesøster kommer til verden i Aarhus i 1866. Faderen var blevet tilknyttet 3. dragonregiment, der havde base i Aarhus.

Ved ankomsten til Aarhus mødte parret mange tyske fæller – faktisk siges det, at der ved 3. dragonregiments musikkorps i Greffels tid kun var én dansker tilknyttet.

Greffel steg hurtigt i graderne og blev forfremmet til overhornist. Samtidigt underholdt han aften efter aften på byens forlystelsessteder, og snart kunne Herr Greffel også føje musikdirektør til CV'et. Alt dette kan læses gennem notitser i Aarhus Stiftstidende.

Hvis man er interesseret i sådanne undersøgelser, behøver man ikke bladre flere 100 års udgaver af Stiftstidende i gennem. Det har statsbibliotekar Emanuel Sejrs allerede gjort for os, og notitserne findes i digitaliseret form på SejrsSedler.dk.

Med den stigende digitalisering kan slægtsforskning og arkivstudier i stor grad udføres hjemmefra lænestolen. Eksempelvis kan den århusianske familiens Greffels liv og færden i Aarhus kortlægges ved at dykke ned i de digitale arkivalier. Fotograf: Hans Hansen, ca. 1890, Den Gamle By

I 1869 optrådte Herr Greffels med sine egne kompositioner »Feodorowna-Polka« og »Overture i d.dur« på pavillonen i Riis Skov, og i 1873 kunne Greffel-familien læse Aarhus Stiftstidendes lovprisende ord:

»I den nye Pavillon i »Vennelyst« Concert til Benefice for den dygtige Orchesterdirigent Hr. Greffel, under hvis fleraarige Ledelse det her musicerende Orchester virkelig har naaet et særdeles respectabelt Standpunkt, som paaskjønnelse saavel heraf som af Hr. Greffel's Fortjeneste af Musikken her i Byen i Alm. anbefale vi et talrigt Besøg«.

De to ældste døtre, Dorette og Mena, prøvede selv scenelivet som skuespillerinder, den ene endda med faderen på scenen.

Vaskede for dragonerne

Faderens musikalske succes i Aarhus blev dog kortvarig. I 1876, blot 50 år gammel, faldt Herr Greffel om med et slagtilfælde. Atter var Emilie Magdalene alene – denne gang med seks børn at forsørge. For at hjælpe familien lidt på vej blev der i håndværkerforeningens festsal afholdt koncert og forestilling, hvor indtægterne gik til enkefru Greffel. 622 kr. blev det til i alt – en ikke ubetydelig sum i 1876.

Gennem 3. dragonregiment fik Emilie Magdalene en fast indtægt som bestyrer af regimentets vask. Louis var blevet 20 år gammel og flyttet hjemmefra, men de to ældste søstre hjalp til i vaskeriet. Efterhånden som alderdommen satte ind, blev det dog sværere for Emilie Magdalene at forsørge sig selv. I Aarhus Byråds Forhandlingsprotokoller, som i dag ligger online på byraadet.aarhusarkivet.dk, fremgår det, at byrådet i 1911 behandlede en ansøgning fra enkefruen om aldersunderstøttelse. Ansøgningen blev afvist, da Emilie Magdalene ikke havde dansk indfødselsret – noget som hun havde søgt byrådet om indstilling til i 1907.

Bondefangerorkestrets dirigent

I 1878 var Louis Greffel blevet tilknyttet 8. regiment – 20. bataljon – og her blev han de næste 32 år.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ Aarhus Wiki er byens historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv, som i morgen mandag åbner i Dokk1.

■ Aarhus Wiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og andet – og der er også plads til din historie.

■ Læs om byens historie på aarhuswiki.dk

I 1880'erne ernærede Louis Greffel sig desuden med at drive danseskole, som han reklamerede for i byens avis: »Mit sædvanlige Kursus for Voxne begynder Onsdagen Kl. 8 om Aften i Kystpavillonen. Indmeldelse i mit Hjem, Norsgade 15«.

Ligesom sin fader var det dog mest sin musikalske karriere, Louis Greffel blev kendt for i Aarhus. Greffel var blandt andet dirigent for det berømte Bondefangerorkester, der for eksempel spillede til børnehjælpsdagene. Derudover arbejdede som musiker på Amerikadampere Hellig Olav.

»Død, 79 Aar. Var i sin Underofficerstid en dygtig Gymnastiklærer, vellidt overalt - gik i Brechen for privat Velgørenhed, navnlig naar det drejede sig om Børnene, saaledes ihærdig Medhjælper ved Børnehjælpsdagene og andre Lejligheder... I mere end 15 Aar efter at han var traadt tilbage fra Hæren ansat paa Kasino-Teatret som Maskinmand og Ressigør. Her gjorde han sig særligt afholdt og ved hans 75 Aars Fødselsdag fejredes han ved en natlig Fest paa Scenen«, skrev Stiftten i Louis Greffels nekrolog i 16. december 1935.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Et fejlslagent gadegennembrud ved Graven

BYHISTORIE

AARHUS: Byrådssalen blev tømt for presse og gæster, og man gik over til de lukkede sager. Først tog medlemmerne stilling til, hvem der skulle ansættes som assistent ved Slagtehuset, og derfor gik de over til spørgsmålet om opførelsen af en ny musikpavillon ved Varnapalæet. De to sager var hurtigt overstået, og så var byrødderne klar til dagens mest brændende emne. Fra Udvalget for Byens Udvidelse og Bebyggelse forelå planer til en ny forbindelsesgade mellem byen og havnen.

Emnet er stadig aktuelt, men mødet fandt sted for 102 år, den 16. april 1914. Den indre mobilitet i Aarhus var – syntes man – ved at brænde sammen. Havnens udvidelser mod syd havde skabt behov for bedre adgangsveje til og fra havnen. Det problem kæmper byen stadig med, og det er interessant i sig selv. Lige så interessant er det, at selvom det var samme by, var gadernes rangorden helt anderledes.

Smalle gader til havnen

Der var i virkeligheden kun én god forbindelseslinje mellem havn og by, nemlig gennem Skolegyde, den lille gade ved Katedralskolen. Den var blevet udvidet i 1902. Der var endnu ingen ringgade.

De andre muligheder var gennem Skolegade og Skt. Olufs Gade, men disse gader var af ringe betydning, og de afhjælp ikke behovet.

»Dette er saa meget mere uheldigt, som Trafikken derved tvinges til at gaa over de i Forvejen stærkt trafikerede Torve med de smalle Passager gennem Borgporten og omkring Domkirken.« De færreste vil i dag opfatte Borgporten som et trafikalt knudepunkt, men sådan var det altså. Ordene tilhørte den

I.C. Juuls farvehandel på hjørnet af Graven og Mejlgade lå i vejen for planerne om at skabe bedre forbindelse mellem by og havn, og derfor mente flere i byrådet i 1914, at bygningen skulle rives ned. Huset er i virkeligheden flere huse. Butikken mod Mejlgade er en sammenbygning af to gavlhuse fra årtierne omkring år 1600. Foto: Aage Fredslund Andersen, udateret, ca. 1930.

konservative J. Chr. Møller.

Al trafik fra Otto Mønstedts margarinefabrik til havnen skulle klemmes igennem ved Borgporten.

Møller havde to forslag med fra udvalget. Kannikegade kunne føres igennem til Havnegade ved at rive to ejendomme ned, men det ville ikke give nok. Mere ræson var der i at føre Graven igennem til havnen ved at jævne seks ejendomme i Mejlgade. Det ville blive dyrt, men det var bedst at handle med det samme. I dag stod der kun gamle huse i gaden, og bag denne var der haver og pak-huse, og hvis der først kom nybyggeri, ville det være

umuligt at gennemføre planen. De seks ejendomme indbefattede blandt andet Jasters købmandsgård i Mejlgade 18.

Overdæk åen

Herefter tog ordførerne over. Den første, Venstres mand, sagde »vent og se«. Sydhavnen var under udvidelse og ville trække trafikken mod syd. Den næste, socialdemokraten Marius Simonsen, ville handle; alt for ofte måtte eftertiden lide under, »at Fortidens Byraad ikke har været tilstrækkelig opmærksom på Fremtidens Krav.« Senere i debatten kom den senere borgmester Jakob Jensen til

Han udpegede Borgporten til »det farligste Punkt i Byen«, men var skeptisk over for, om planerne med Graven skabte plads nok. Skolegydes udvidelse havde været en æstetisk og trafikalt forbedring, men nu måtte man tage skridtet videre. Det ville i sig selv være en god idé at rive hjørneejendommen ved Mejlgade og Graven ned, så der blev større passage ned til Skt. Olufs Gade. Det var I.C. Juuls gamle farvehandel, der her mærkede kulden fra nedrivnings-trusselen. I øvrigt tilsluttede han sig forslaget.

Andre talere var mere forbeholdne og nævnte behovet for at undersøge behovet, når

først godsbanegården som netop besluttet var flyttet ud til Mølleengen, ligesom man burde tage fat på at overdække åen. Herom var der allerede løse planer. Den bemærkning fik Jakob Jensen på banen igen. »Det ville blive et Foretagende, som ville komme til at koste Millioner!« Enden blev i første omgang med stemmerne ti mod seks, at udvalget fik lov til at undersøge udgifterne en gang mere, dvs. lægge pres på havnen for at få denne til at betale til udvidelsen! Herefter døde sagen hen, inden man i 1916 vedtog det store skridt at rykke fortovet ind under ejendommen på hjørnet af Mejl-

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

gade og Skt. Olafs Gade.

Farvehandlerens ejendom på hjørnet – et af byens ældste og mest ejendommelige huse – fik lov at blive stående. Det samme gjorde Jasters købmandsgård. Det løste selvsagt ikke problemet, men det giver os en påmindelse om, at senere tider ikke kun sætter pris på handlekraftige beslutninger om gade-gennembrud, men også vil vide at sætte pris på det bevaringsværdige.

Arkivet husker forløbet

På Aarhus Stadsarkiv har vi digitaliseret Aarhus Byråds mødereferater fra byrådets indførelse i 1868 frem til 1997. Det er her, historien om Graven er fra. Historien om mange andre gader gemmer sig i de digitaliserede protokoller, og til sammen vidner de om de nærmest uendelige anstrengelser, Aarhus som by har gjort sig for at tilpasse den indre by til moderne trafikforhold.

Det skulle vare yderligere 15 år, inden åen forsvandt ned i rør under jorden, så Aaboulevarden kunne anlægges til trafikken til og fra havnen.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Skansen – militært anlæg blev til attraktive boliger og park

BYHISTORIE

AARHUS: Når man i dag bevæger sig i den sydøstlige del af Frederiksbjerg langs det mondæne bygningskompleks Skansepalæet (Heibergsgade 28-36 og Marselisborg Allé 35) og Skansen (Strandvejen 34-36 og Heibergsgade 25-27), eller i Skanseparken, som støder op til, er det svært at forestille sig, at der tidligere har fundet krigshandlinger sted i området.

Men Wallensteins Skanse, som bygningerne og parkanlægget har fået navn efter, dannede i 1600-tallet scene for flere kampe mellem byens forsvarere og indtrængende svenske fjender og deres hjælpetropper.

Skansen blev anlagt i forbindelse med, at de kejserlige tropper anført af den tyske greve og feltherre Wallenstein besatte Aarhus i 1627-29. Efter Karl Gustav Krigene i 1658-59 mistede den sin militære funktion, og voldene forfaldt. Området fandt herefter anvendelse som blandt andet kulisser for stumfilmepioneren Thomas Hermansens filmoptagelser.

En ny bydel planlægges

Da den del af Marselisborgs jorder, der ligger mellem Bugten og Skanderborgvej, i 1898 blev indlemmet under Aarhus, udarbejdede bygningsingeniør Hack Kampmann og stadsingeniør Charles Ambt en byplan for den nye bydel. De anbefalede at bevare terrænforskellen mellem Marselisborg Allé og stranden og udnytte denne del af byen til borgerlig bebyggelse og foreslog, at der på Wallensteins Skanse skulle anlægges legeplads med beplantning og boldspilbaner.

Etableringen af anlægget gik i gang i foråret 1901. Det var et af byens første kommunale anlæg og fik det officielle navn »Skansen«. I forbindelse med anlægsarbejdet blev det, der var tilbage af skansevoldene, udjævnet, og jordmasserne herfra blev brugt til at anlægge Aarhus Sydhavn.

Fra tegnebræt til realisering

Som led i byplanen blev Heibergsgade forlænget med en sydlig del vinkelret på Marselisborg Allé. Byrådet ønskede, at byggeriet langs den nyanlagte gade skulle matche

Udstillingshotel Skansen med Skansepalæet i baggrunden fotograferet af den århusianske fotograf og filmpioner Thomas S. Hermansen under Landsudstillingen i 1909.

den smukke beliggenhed, og udskrev derfor en arkitektkonkurrence i 1903. En fremtidig køber af grundene blev forpligtet til at betale arkitektens honorar og bygge efter arkitektens udkast.

Konkurrencens vinder blev Hjalmar Kjær. Kjærs forslag rummede flere af de elementer, Kampmann og Ambt fremhævede som vigtige for at give liv i gadebilledet: forskellige bygningshøjder, gavlparterier og fremspring i facaden. Byrådsmedlemmerne var begejstrede for forslaget og mente, at byggeriet ville blive et aktiv for Aarhus.

I 1907 købte ejerne af den tilstødende grund, murermestrene Bak og Rasmus Hviid, garver Flach, sagfører Høyer og overretssagfører Secher, grunden, og i maj 1908 kunne der holdes rejsegilde for de sidste to komplekser af Skansepalæet. Der var stor forhåndsinteresse for lejlighederne i Skansebyggeriet, som var større end datidens gennemsnit og efter inspiration fra udlandet indrettet med moderne udstyr så som centralvarme.

I første omgang blev Skansen dog anvendt som hotel ved Landsudstillingen i 1909, der blev afviklet lige ved siden af.

Udstillingshotel

Hotellet var kæmpestort efter datidens Aarhus-forhold med 210 værelser og 430 senge, og omtaltes i Dansk Idrætsblad som »udstyret med al Nutidens Komfort, Elevator, Badeværelser, W.C., Automobil-Garage, Cyklestald o.s.v.«. Caféen i Skansens underetage var dekoreret af Hansen-Reistrup, som også har dekoreret Aarhus Teater og det tidligere Erhvervsarkiv.

Skansen i nyere tid

Året efter Landsudstillingen genoptog Knudsen, som var kendt fra landsudstillingens stationsrestaurant, restaurationsdriften i udstillingshotellets café for en kortere tid, og der har været købmandsforretninger både i Skansen ned mod Strandvejen og i Skansepalæets hjørnebygning op mod Marselisborg Allé. Med tiden er butiksløka-

lerne blevet omdannet til beboelse og butiksvinduerne udskiftet med almindelige vinduer.

En stor førstesals lejlighed i Skansen har siden 1981 dannet ramme for et specialpædagogisk døgntilbud under behandlingshjemmet »Bogholt«. Lejlighederne i Skansebyggeriet er nu omdannet til ejerlejligheder, og mange er blevet moderniseret. Skansens loftsetage, som tidligere har været indrettet som pulterrum og værelser uden køkken og bad er nu omdannet til lejligheder.

I Skanseparken er der også sket ændringer gennem tiden. Det ser ikke ud til, at Kampmann og Ambts idé om anlæggelse af boldbaner blev realiseret. Men der har i flere år været legeplads i den østligste del af parken ned mod Strandvejen. I 2012 opførtes et nyt murstenshus på pladsen tegnet af arkitekt Peter Skjalm og med inspiration og hjælp fra områdets børn anlagdes en ny legeplads af Havefirmaet Laursen og Junge.

Huset har efter indvielsen været

hjemsted for det pædagogisk ledede Skansen hus og have. Men legepladsens faciliteter kan fortsat bruges af familier i området.

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Byens hus bliver 75 år

BYHISTORIE

AARHUS: Rådhuset har gennem 75 år været centrum for et utal af begivenheder. Tusindvis af århusianere har gennem årene sagt ja til hinanden i Rådhusets vielseslokale, sat kryds på stemmesedlen til kommune- og folketingsvalg, deltaget i den traditionelle juletræstænding, eller ytret sin mening – ofte gennem slagord og store skilte – på Rådhuspladsen. Hvad end begivenheden har været, har Rådhuset gennem 75 år været borgernes hus.

Derfor var det også meget passende, at indvielsen af rådhuset i 1941 blev en stor folkelig begivenhed. »Vejret var det bedste, og Stemningen lige saa høj som Solen. Takket være Højtaleranlæg kunde Folk omkring Raadhuset følge med i alt, hvad der foregik inden Døre. Man sang med, naar der skulde synges og raabte Hurra, naar der blev raabt Hurra indenfor Murene.« Sådan lød en stemningsrapport fra avisen Demokratens udsendte ved åbningen. Besættelsestiden bød ikke på mange store festlige begivenheder, så der var tæt pakket af folk omkring det nye rådhus. Kombineret med en bagende sol bød dagen på mange besvimelser, og frivillige samaritanere havde travlt med at fragte utilpasse århusianere ned i den kølige rådhuskælder.

Brandgo' kantate

Inden for dørene kunne indbudte gæster – her i blandt landets kronprinspar – høre Hans Hartvig Seedorffs kantate om det gamle Aarhus. Forfatteren selv tog sig af kantatens recitation, mens sangdelen blev fremført af blandt andet Arbejdernes Fælleskor, Herrekoret Arion og Studenterangerne. »Maaske mere end noget andet bidrog Kantaten til, at Festen blev saa uforglemmelig«, skrev Stiftstidende dagen efter, mens

Over 2000 århusianske børn og unge var en del af det officielle program, da de marcherede fra Domkirken til Rådhuset i forbindelse med Rådhuset indvielse 2. juli 1941. Foto: Hans Bloch, 1941, Aarhus Stadsarkiv

UDSTILLING

BIDRAG MED DINE RÅDHUSMINDER

■ Stadsarkivet har skabt en udstillingen »Rådhuset – byen og borgernes hus gennem 75 år«, som åbner i morgen 9. maj i trafikhallen på rådhuset og kan opleves indtil 24. maj.

■ I forbindelse med udstillingen indsamler stadsarkivet dine billeder og dokumenter fra Rådhuset og sidder klar for at skanne dem. Er du blevet viet i Rådhusets vielseskontor? Har du deltaget i demonstrationer på Rådhuspladsen? Har du stadig dine ansættelsesdokumenter fra din tid ved Folkeregistret? Eller har du danset rundt til en koncert i Rådhusparken? Stadsarkivet er kort sagt interesseret i rådhusbilleder og dokumenter af alle slags.

■ I morgen mandag 9. maj og tirsdag 24. maj kl. 13.00-16.00 kan du bidrage med dine rådhusminder, så hvis du har billeder eller dokumenter fra rådhuset, vil stadsarkivet gerne låne dem og tage en digital kopi.

kronprinsen ifølge Demokratens omtalte kantaten som »simpelthen Brandgo«.

Efter kantaten fulgte de traditionsrige taler. De mange fremmødte uden for rådhuset lyttede med, »men det er alli-

gevel saadan sin egen Sag at staa ret op og ned i en stegen Solbrand og høre Tale efter Tale«, skrev Stiften. Især under statsbibliotekars Emanuel Sejrs tale om byens historie var der en del uopmærksom-

hed at spore blandt de fremmødte, rapporterede avisen. Kronprinsens korte tale med afslutningen »Held og Lykke, du By, med min Barndoms og Ungdoms skønneste Minder« vakte derimod jubel.

Byens mange ungdomsorganisationer deltog også aktivt i indvielsen. I et stort optog marcherede de fra Domkirken til Rådhuset med et nyt bybanner, som hver eneste dreng og pige i optøget selv havde skænket 25 øre til. De mange tilskuere tiede ærbødigt og tog hatten af, i det banneret passerede forbi på sin vej til rådhuset. På rådhuset modtog viceborgmesteren bybaneret og erklærede officielt rådhuset for åbent.

Krig og dårligt vejr

Indvielsesdagen havde i lang tid været planlagt til at falde 2. juli 1941, da det på denne dag var 500 år siden, at Christoffer af Bayern havde udstedt

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

købstatsprivilegium til Aarhus.

At det nye rådhus ikke stod

helt færdig på den store dag, var der ikke noget at gøre ved. Mest synligt var det at dele af bygningen stadig manglede stadig sin marmorbeklædning. Krig og dårligt vejr havde været med til at skabe forsinkelser i det store byggeprojekt.

Hundredvis af lokale håndværkermestre, svende og lærlinge havde gennem tre år arbejdet på at få bygningen til at stå klar, og byggeriet var med til at sikre at byen, i mindre grad end andre danske byer under krigen manglede arbejdspladser. Rådhusets gardiner blev leveret af byens to førende magasiner – Salling og Magasin, mens klokkespillet var blevet til via donationer af messing, kobber og tin fra byens borgere.

Det var dermed ikke bare rådets hus, men hele byens hus, som blev indviet på en varm sommerdag for 75 år siden.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

Møllerne i skoven fra industri til skovidyl

BYHISTORIE

AARHUS: Med den sidste tids sommerlige temperaturer har mange århusianere været ude under de nyudsprungne bøgetræer i Marselisborgskovene. Det er ikke til at se i dag, men lige syd for Aarhus, der hvor Thors Møllebækken møder havet, og hvor Varna ligger så smukt, var der engang et driftigt industri-centrum.

Bækken omtales også ofte som Varnabækken, men dens oprindelige navn er egentligt Skambækken – et gammelt dansk ord for den korte bæk. Nok er bækken kort, men dens stille løbende vand har gennem århundreder drevet flere møller. Hvor lang tid der har været mølleledrift ved Skambækken vides ikke præcist, men i 1573 beordrede kong Frederik II en mølle ved bækkenes øvre løb nedrevet. Årsagen var, at møllefolkene drev ulovlig skovhugst og ødelagde ørredfiskeriet i bækken.

Mange slags møller

Omtrent tyve år senere, i 1592, kom en ny mølle ved Skambækken. Til at begynde med var der tale om en kornmølle tæt ved bækkenes udløb ved kysten, men da den over to hundrede år senere blev omdøbt til Varna Mølle, havde den været både feldberedermølle, der forarbejdede skind og huder, stampemølle for klæder og kradsuldmølle, der opkradsede klude.

Fem hundrede meter derfra opførte H.H. Skonning i 1635 endnu en mølle. Skonning var bogtrykker inde i byen og brugte møllen til at fremstille papir af gamle klude, der blev findelt og stampet til papir ved Skambækken. Møllen blev forladt efter Skonnings død og brændte sidenhen ned til grunden. En ny mølle, Pouls Mølle, blev opført på brandtomten i 1780.

Også en krudtmølle så dagens lys ved Skambækken. Den blev opført i 1637 mel-

Skovidyllen ved Skambækken blev godt spoleret i 1930'erne, da Højbjerg Rensningsanlæg og senere Højbjerg Fjernvarmeverk fik direkte afløb i bækken. Ud over slemme lugtsener førte det også til forurening af det for så klare vand. I 1964 kom det også til olieudslip fra fjernvarmeverket. Restauratør Christensen på Thors Mølle brugte lejlighed til at klage sin nød til Århus Stiftstidende: »Dammene kunne være pinligt rene og rumme en bestand af ørreder i alle størrelser ... I stedet har vi en aaben kloak, der i uhumskhed ikke giver middelalderens bykloaker noget efter.« Fotograf Ib Rahbek-Clausen, 4. juni 1964, Århus Stiftstidendes arkiv, Aarhus Stadsarkiv

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

lem Skonnings papirmølle og Varna Mølle. De oprindelige bygninger er der ikke noget tilbage af, men navnet Thors Mølle hænger stadig ved. Navnet kom i øvrigt fra Thor Christensen, som i slutningen af 1700-tallet var ansat som stampemester ved møllen, der på det tidspunkt var omdannet til en stampemølle, det vil sige en mølle, hvor vandet driver lodrette bjælker eller hamre.

Mølleimperium

I 1800-tallet kom der for alvor gang i livet langs Skambækken. I 1831 blev Thors Mølle lejet ud til den driftige købmand Marcus Galthen Bech, der brugte møllen til opkradsning af ellers ubrugelige klude. I opkradset form kunne kludene bruges i eksempelvis madrasser og gulvtæpper, hvilket viste sig

at være en god forretning. I løbet af ti år havde Galthen Bech også overtaget driften af Varna Mølle og Pouls Mølle, og endda ladet en fjerde mølle, Nymølle, opføre ved Skambækken. Nymølle blev opført på grunden af en tidligere kobbermølle, der var blevet nedrevet i begyndelsen af 1700-tallet.

Da Skambækkens sparsomme vand ikke var nok til at drive møllerne, var der ved de enkelte møller gennem tiden blevet udgravet mølledamme. De oprindelige damme ved henholdsvis Skonnings Mølle, Varna Mølle og Thors Mølle eksisterer stadig. Selv med mølledammene var møllerne ikke særlige effektive. To dages vandindsamling gav blot vand nok til en halv dags drift, så da dampkraft vandt frem, blev møllerne hurtigt over-

flødige. I 1877 opgav Galthen Bechs sønner helt mølledriften ved Skambækken. Både Nymølle og Pouls Mølle blev nedrevet umiddelbart efter, Varna Mølle faldt hen og blev nedrevet i 1890, mens mølleproduktionen ved Thors Mølle fortsatte i nogle år under forskellige forpagtere. I år 1900 var mølledriften ved Thors Mølle – og dermed også ved Skambækken – definitivt slut.

Skovidyl og kaffebord

Da møllerne ved Skambækken blev opgivet, begyndte århusianerne at få øjnene op for Marselisborgskovene som udflugtsmål. Skovbådene Turisten og Marselisborg sejlede rutedrift til skovene, mens kapervogne fra Chr. Filtenborgs Plads fragtede folk ud til skoven. Ved Thors Mølle var der afslappet stemning

og afholdsservering, mens man ved den fashionable Varna Pavillon, der blev opført i 1909, kunne købe billet til den yderst populære Varna-Soirée. Skoven omkring Skambækken blev atter fyldt med liv. Denne gang med glade århusianere i søndagstøjet frem for hårdtarbejdende fattigfolk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

**AARHUS
WIKI**

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

**AARHUS
ARKIVET**

FRA AARHUS STADSARKIV

Tangkrogens rådne tang blev populært eventområde

BYHISTORIE

AARHUS: »Hvor mange Gange mon der egentlig er bleven klaget over den raadne Tang ude ved Dalgas Avenuen?

Og hvor mange Timer mon Byrådsmedlemmerne har anvendt til at bryde deres hjerner med at finde et Middel til at forebygge den afskyelige Stank, den »med visse Vinde« udbreder over hele Bydelen?« Ordene faldt i Århus Stiftstidende i august 1907. Her mere end 100 år efter er ingen, der har passeret Tangkrogen en varm sommerdag med pålandsvind, vel i tvivl om, hvorfra området har sit navn. Men nu kendes Tangkrogen nok især for sin attraktive beliggenhed og store events.

Opstod med havneudvidelse

Tangkrogen opstod med anlæggelsen af Århus Sydhavn efter 1905, da der dannedes en vinkel mellem det nye havneområde og Strandvejen. Havnens udvidelse mod øst og gentagne opfyldninger har siden påført Tangkrogen en del forandringer.

Allerede inden havnens anlæggelse forudså byrådet, at der ville opstå problemer. Områdets beboerne var i forvejen så stærkt plagede af stanken af rådnet tang på varme sommerdage, at de opgav at have vinduerne åbne. Tangen blev liggende i meterhøje lag i fordybninger, der var dannet efter fjernelse af grus og ral fra stranden. Det kunne kun blive værre, når området blev afgrænset mod nord af den nye havn, hvis sydgrænse gik, hvor Summatrævej nu er. Stanken gjorde det vanskeligt at afsætte de omkringliggende villa-grunde, og da det blev vedtaget at afholde landsudstilling i området, fik byrådet en ekstra motivation for at løse problemet.

Indsatsen koncentreredes fra starten om at fylde hullerne i stranden op og fjerne

Badeliv ved Tangkrogen i 1963. Fotograf Børge Venge, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv

tangen. Snart begyndte man også at udvide området for at reducere vinklen. I 1909 blev Tangkrogens areal udvidet med en kvart hektar for at indgå i Landsudstillingen. Et stykke af kystlinjen blev flyttet 23 meter længere ud i havet ved at påfylde jord fra det øvrige udstillingsterræn og dæksand fra grusgrave og stranden længere mod syd. I 1913 gik man over til at benytte en 2,7 meter bred rive, som blev trukket af et spand heste og styret bagfra af en mand. Året efter fik man konstrueret en elektriskdrevet rive, som blev anvendt i flere år herefter. Tangen blev

tørret, og solgt til gødning og dækmateriale mv.

Tangkrogen fik sit navn omkring 1929. Omtrent på samme tid opstod de første visioner om, at den med tiden kunne udvikle sig til en attraktiv plads. Opfyldningerne fortsattes i årene efter, og Tangkrogen rummer fx bygningsafgravninger og sand fra Egå samt jord fra Amtmandstoftens og udgravningen af Aarhus Oliefabrik nye tunnelanlæg. I 1936-37 blev området udjævnet og tilsået.

Moderne eventområde
Dampskibene, som sejlede

langs kysten fra 1800-tallets slutning til starten af 1940'erne, havde anløbsbro ved Chr. Filtenborgs Plads. Tæt derved blev Søndre Badeanstalt etableret i 1905. Den var opført på pæle og blev fjernet hvert år, når sæsonen var forbi. I 1950 blev den nedlagt, da bugtens vand var så forurenet, at det ikke var tilrådeligt at bade i det.

Under krigen brugte tyske pionertropper Tangkrogen til at øve landgangsforløb. Området blev spærret af med pigtråd, der blev opført barakker, og de efterhånden måtte finde andre steder at

solbade. Efter krigen blev stranden i stigende omfang benyttet som ophalingsplads for fiskerbåde, og Strandvejens Bådelaug blev dannet.

I 1946 blev der indrettet en 4.400 m² stor »tumbleplads« med boldbaner til byens foreringsløse ungdom. Pladsen blev flittigt benyttet. Den blev senere udvidet og blev fra starten af 50'erne også benyttet af skolerne.

Tangkrogens beliggenhed har i mange år gjort den til et populært sted at afholde arrangementer. Den blev fra starten af 1960'erne udlejet til omreisende cirkus og er senere blevet benyttet til en

FAKTA

SKRIV SELV MED
PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

mangfoldighed af forskellige arrangementer fra kvindeløb til kræmmermarked. Forløberen for Grøn Koncert, Muskelsvindfondens Tangkrogsfestivaler, som blev afholdt fra 1977-81, var blandt de første store med 10.000 gæster det første år.

Marselisborg Lystbådehavn blev anlagt og fælledens areal fordoblet til 148.000 m² som led i plan for Tangkrogensområdet i 1984. Det satte for alvor skub i udviklingen til moderne eventområde. Men de store arrangementer sled på græsset, og fælleden mudrede hurtigt til i regnvejr. Det problem blev løst med renoveringen i 2008-09, hvor der blandt andet blev anlagt en stor central grusplads til tunge arrangementer. Med den nyligt vedtagne helhedsplan udvides Tangkrogens eventområde ind på området, hvor det nuværende renseværk blev anlagt i midten af 1960'erne. Dermed cementseres området status som eventområde.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Flyvepioneren Krause-Jensen var fransk helt i verdenskrigen

Læsesalen på Aarhus Stadsarkiv er spækket med bøger og andre materialer, der belyser Aarhus' historie. Som noget nyt har arkivets besøgende nu også adgang til en næsten komplet samling af Århus Stiftstidende, og den er en enestående indgang til byens og århusianernes historie.

BYHISTORIE

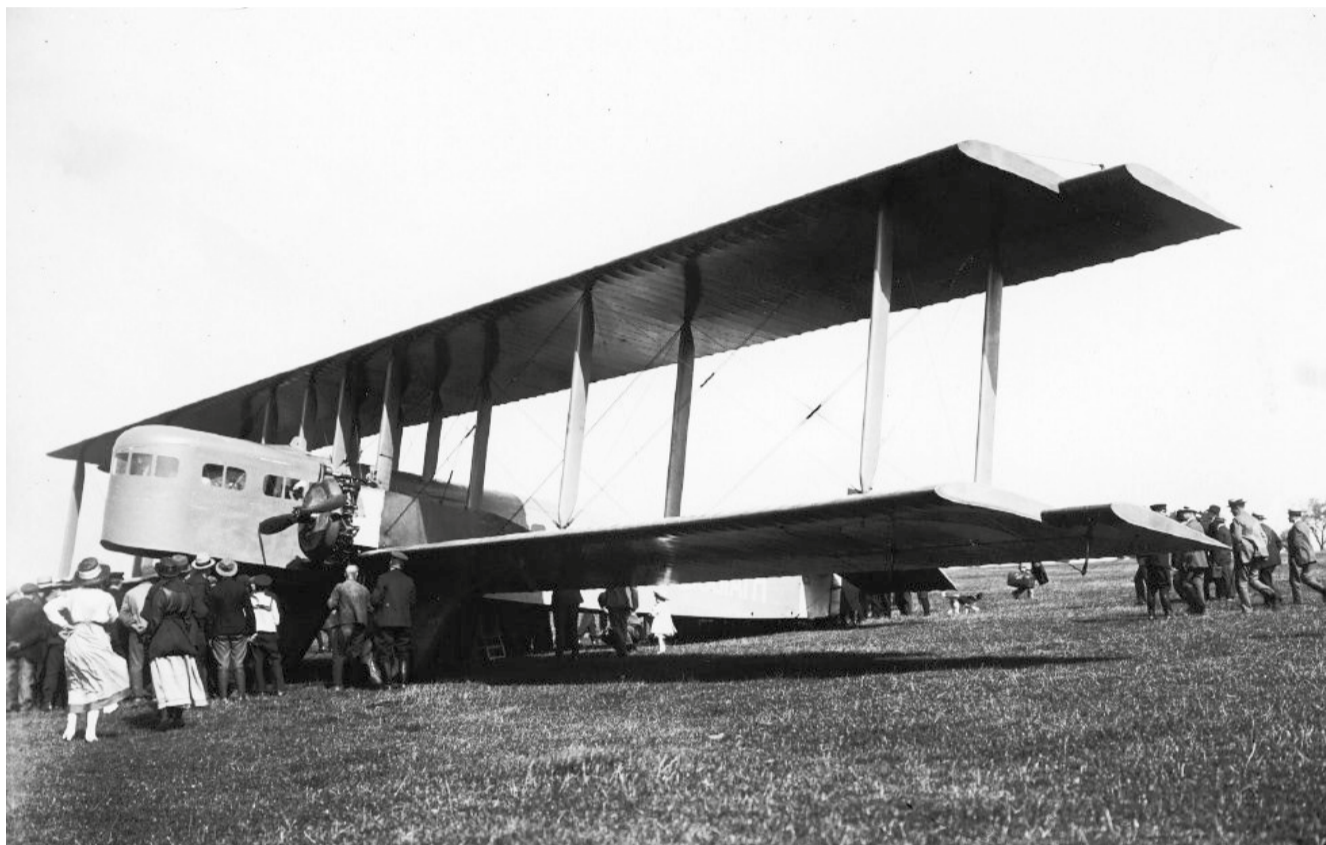
AARHUS: Særlig interessant er de mange historier, som Stiften igennem tiden har bragt om de bysbørn, der har gjort sig bemærket ude i den store verden. Et eksempel på en århusianer, der gentagne gange skabte overskrifter, er piloten Niels Paulli Krause-Jensen. »Han oplevede i sit liv mere end de fleste, tog både eventyr og modgang med godt humør og var livsglad til det sidste«. Sådan stod der i hans nekrolog 2. februar 1970, og ud fra de mange artikler Stiften nåede at skrive om ham, var der sandhed bag ordene.

Niels Paulli Krause-Jensen blev født 19. maj 1894 og voksede op på slægtsgården Bøgeby ved Aastrup tæt på Kalø Vig. Som den ældste i en børneflokk på fem lå det formentligt i kortene, at han skulle overtage gården efter forældrene, men sådan gik det ikke. Da han i 1913 blev student fra Aarhus Katedralskole, tog han i første omgang til København for at uddanne sig til ingeniør. Tilfældens store ærgrelse afbrød han i begyndelsen af 1914 sit studie for at rejse til Frankrig for at uddanne sig til pilot.

Det var en drøm, han havde haft, siden han første gang så en flyvemaskine på Landsudstillingen i Aarhus. På det tidspunkt var flyvning fortsat nyt, og det var store nyheder, når der blev uddannet danske piloter. Stiftstidende fik nys om historien og fulgte hen over de følgende måneder med, hvordan det gik Krause-Jensen og et par andre unge århusianere, der ligeledes søgte at udleve deres pilotdrømme.

Frivillig i fransk tjeneste

Den 16. juli 1914 kunne man i avisen læse, at Krause-Jensen

Flere gange i løbet af 1919 gæstede N.P. Krause-Jensen Aarhus i flyet Goliath. Besøgene blev fulgt med stor interesse og gav ofte anledning til passagerflyvning til nogle af de nysgerige århusianere, der lagde vejen forbi landingspladsen på Skejby mark. - Fotograf: E. A. Ebbesen, 1919. Den Gamle By.

FAKTA

SKRIV SELV MED
PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

havde erhvervet det længe ventede flyvecertifikat. Oven i det blev han ansat som testpilot ved en fransk flyvemaskinefabrik. Kort efter brød Første Verdenskrig imidlertid ud, og fabrikkens fly blev beslaglagt af den franske hær. I sin iver efter at fortsætte sin pilotkarriere, og måske for eventyrets skyld, meldte han sig straks i fransk krigstjeneste og blev med megen besvær indrulleret som militærpilot.

Krigsdeltagelsen gjorde naturligtvis ikke interessen for Krause-Jensen mindre. I løbet af krigen skrev avisen ofte både om ham og de øvrige århusianske piloter, som også var kommet i fransk tjeneste.

I august 1915 bragte avisen den drabelige historie om, hvordan Krause-Jensen på

mirakuløs vis havde overlevet et styrt med sit fly, man at han i ulykken mistede sit højre øje. Til stor forundring var han allerede tilbage ved fronten kun få måneder senere og fløj atter rekognosceringer over de tyske skyttegrave. Han blev såret yderligere to gange under krigen, blev nævnt hele syv gange i den franske hærs dagsbefalinger og avancerede fra menig til løjtnant. Desuden fik han indtil flere ordensmedaljer for sit mod og sine bedrifter. Der var altså rigeligt at skrive hjem om, og det var tydeligvis avisens holdning, at Krause-Jensen gjorde både sin by og sit fædreland ære.

Frahelt til pioner

Berømmelsen fra verdenskrigen varede ved efter krigen.

Han forblev i Frankrig indtil 1925, men var ofte på visit i Danmark. Flere gange lagde han også vejen forbi Aarhus i det store Goliath-fly, der ses her på siden. I maj 1919 var han i audiens hos kong Christian 10, hvor han fik overrakt Ridderkorset, kun få dage efter sin 25-års fødselsdag.

En anden anledning til Stiftens hyppige omtale af Krause-Jensen efter krigen var hans indsats for at fremme luftfarten i Danmark. I kraft af sine kontakter i Frankrig agiterede han blandt andet for oprettelsen af en luftrute mellem København og Paris. Desuden gav han i flere interviews sin mening til kende om luftfartsforholdene i Danmark. Her kritiserede han flyvepladsen på Amager og ud-

talte sig om fordelene ved flyvepladsen ved Skejby Mark, sikkert til stor glæde for de århusianske læsere.

Dømt som værnemager

Efter de første års flyvereventyr levede Krause-Jensen en omskiftelig tilværelse. Under Anden Verdenskrig, hvor han var bosiddende i København, startede han en forretning med salg af entreprenørmateriale, men det fik et noget uheldigt udfald.

I juni 1945 blev Krause-Jensen interneret af de allierede styrker. Han blev sigtet for værnemageri, beskyldt for at have solgt for over 300.000 kr. entreprenørmateriale til den tyske værnemagt. I december 1947 blev han idømt 4 måneders fængsel. Krau-

se-Jensen, der var mødt op i retten med alle sine medaljer fra Første verdenskrig, appellerede straks domme. Han hævdede kun at have arbejdet til gavn for modstandsbevægelsen ved at trække leverancerne ud og ved udelukkende at levere dårligt materiel. I august 1950 blev han så endelig frikendt ved landsretten, da man var enige i, at han snare havde saboteret end hjulpet tyskernes arbejde. Dog blev han dømt for dårlig bogføring og fik derfor ikke erstatning for den allerede aftjente fængselsdom.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Wilson's århusianske kobberimperium

BYHISTORIE

AARHUS: Navnet Wilson vækker næppe genklang hos mange århusianere. Alligevel har de fleste århusianere, bevidst eller ubevidst, stiftet bekendtskab med et af Wilsons værker. Det eneste, man skal gøre, er at vende blikket opad. Præcist 96 meter op. På toppen af Domkirken, helt oppe for enden af spiret, sidder en godt halvanden meter høj guldbelagt hane. Det er Wilsons hane.

Det er nu ikke hanen eller andre former for udsmykninger, som Wilson i sin tid blev kendt for. Heller ikke selv om han i Aarhus har støbt flere af disse; heri blandt djævelen, som fra teatrets ryg stirrer over på netop Domkirken.

Det, Wilson blev kendt og ikke mindst anerkendt for, var kobberapparaturer til bryggerier, sprit- og brændevinsfabrikker.

Startede småt i Mejlgade

Lars Andreas Wilson overtog i 1872 en kobbersmedje med butiksudsalg i Mejlgade 26 efter den aldrende H.P. Gerstrøm, som havde drevet en kobbersmedje i byen i 26 år.

Wilson kom fra Thisted, var udlært i Aalborg, havde arbejdet i både Tyskland og København, men det var i Aarhus, han grundlagde sit kobberimperium.

Wilson og hustruen Wilhelmine startede småt ud under beskedne forhold i Mejlgade. Wilson knoklede omme i smedjen, mens Wilhelmine stod i butikken og pudsede og polerede.

Det næste par år brugte Wilson på at specialisere sig i at udføre apparater til især bryggerier, sprit- og brændevinsfabrikker. Han var en grundig mand, som undersøgte destillationsapparaturer ned til mindste detalje og selv opfandt mange forbedringer til apparaturerne – opfindelser han aldrig tog patent på.

Sidst Wilsons forgyldte kobberhane havde fast grund under fødderne, var i 1955, da den blev taget ned i forbindelse med en renovering. Det er i øvrigt Domkirkens daværende værges søn, Flemming Hammer Sørensen, som på billedet ses sammen med hanen. Fotograf Børge Venge, 1955, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, leveret af Aarhus Stadsarkiv

På forskellige udstillinger – både inden- og udenlands – fremviste han sine komplicerede apparater og altid med fine anmærkninger som følge.

I 1876 kunne Wilson hive en sølvmedalje hjem ved Den første almindelige jyske Industriudstilling, der blev afholdt i Vennelyst i Aarhus, for et apparat udført til et brænderi i Silkeborg.

Året efter kunne man læse følgende i Århus Stiftstidende: »Enhver Besøgende i Industriudstillingen ifjor vil erindre det af Kobbersmed A. Wilson

udførte ... Rectificerapparat, deraf Dommerne belønnedes med Sølvmedaille og en Roes for at være et »overordentligt godt Arbejde«. ... i disse Dage er et lignende blevet opstillet i J.S. Lottrup's Dampbrænderi paa Mejlgade, hvor det i den nærmeste Tid vil blive taget i Brug. Det vil da sætte det nævnte Brænderi istand til at levere saavel fuselfri Sprit som fuselfri Brændeviinssorter. Hr. Wilson har til dette Apparat, der er et mesterlig udført Stykke Kobbersmedarbejde, føiet samtlige den nyere Tids For-

bedringer.»

Wilson's apparater var lidt af et tilløbsstykke – både for fagmanden, som kunne bendre de håndværksmæssige og tekniske færdigheder, som lå bag, og for lægmanden, der kunne forundres over de mange moderne fremskridt.

Skandinaviens største

De fine udtalelser og det gode håndværk gjorde, at efterspørgslen på Wilsons kobbervarer steg.

Med den stigende mængde ordrer blev smedjen i Mejl-

gade hurtigt for lille, så i 1877 flyttede Wilson sin virksomhed til Klostergade 14, hvorhan for 38.000 kr. havde købt en parcel af oberstinde Høegh-Guldbergs ejendom. Over de næste år tilpassede Wilson løbende ejendommene til virksomhedens formål. Der blev bygget om, udvidet, nedrevet og bygget nyt, og i 1896 kunne Wilson udvide med en helt ny bygning i Guldsmedgade 30.

Godt renommé

I forbindelse med en udstil-

FAKTA

SKRIV SELV MED
PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

ling i Stockholm i 1897 kunne Stiftstidendes udsendte reporter skrive hjem til avisens læsere om Wilson:

»Af Kobberarbejde er det ansete Aarhusfirma A. Wilsons de mest imponerende; en Model af et Brænderiapparat er meget fint Arbejde. Det er ogsaa særdeles interessant, at Hr. Wilson kan konkurrere med Held med den tyske og franske Industri; han har næsten altid større eller mindre Arbejder under Udførelse i Sverige og sender Folk herover fra Aarhus.«

Virksomhedens renommé var godt, og da Frederiksborg Slot i 1898 skulle have kobber-rørledninger til et nyt Reckvarmeapparat, var det med A. Wilson som leverandør. Omkring århundredeskiftet var der ikke nogen i branchen i hele Skandinavien, som kunne måle sig med A. Wilson.

Bygningerne i Klostergade er i dag væk, og kobbervirksomheden er for længst blevet opløst og forsvundet i et stort aktieselskab. Men vi kan da altid kikke op på den store hane, som stadig sidder og skuer ud over byen – 139 år efter Wilson satte den der.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Sprængt bassin forsinkede byens svømmestadion

LOKALHISTORIE

TEMA:
FORANDERLIGE AARHUS –
BYEN I EVIG FORANDRING

AARHUS: Hvorfor springe i vandet under åben himmel, når man kan overdække bassinet og samtidig bygge nyt og forbedre arkitekturen i kvarteret? Det er tanken bag forslaget om at overdække springbassinet ved Ingerslevs Boulevard.

Siden 1920'erne havde man talt om at bygge et svømmestadion i Aarhus, men planerne var aldrig blevet realiseret. I foråret 1961 foreslog det kommunistiske byrådsmedlem Robert Sartori, at der i budgettet blev gjort plads til byggeriet af et nyt svømmestadion. Forslaget blev dog stemt ned.

Sartori fremførte forslaget igen i oktober 1961, nok især på baggrund af kommunens overskud på over 11 millioner, hvor en del måske kunne afsættes til et nyt svømmestadion. Repræsentanter fra idrætsklubberne blev herefter indbudt til et møde om krav og forventninger til et kommende svømmestadion.

Også repræsentanter fra forstæderne i Aarhus blev indkaldt til et møde og var i første omgang positivt stemt for et indgå i et samarbejde. I 1962 trak de dog støtten til projektet til stor overraskelse for Aarhus Byråd.

Svømmestadions placering

Planerne levede videre, og i 1963 blev det anbefalet, at svømmestadion skulle ligge langs Ingerslevs Boulevard, mellem Ingerslev Boulevards Skole og N. J. Fjordgades Skole. Rådmanden fra socialdemokratiet, Rudolf Jensen, havde i første omgang forestillet sig en placering et helt andet sted og foreslog at inddrage en del af Botanisk Ha-

Udgravning til Aarhus Svømmestadion med N. J. Fjordgades Skole i baggrunden, juni 1966. Foto: Børge Venge, Aarhus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet. Digital kopi i Aarhus Stadsarkiv.

ve, men boligplaner skrinlagde denne idé.

I stedet overvejede man andre placeringer, eksempelvis i tilknytning til Christiansbjerghallen, som endnu ikke var blevet opført. En anden mulighed var at placere det på Riisvangens boldbaner. Disse to muligheder blev dog opgivet igen. Byplanlægningen omkring den kommende Christiansbjerghal var ikke afklaret, og Riisvangens boldbaner kunne ikke undværes af hverken sportsudøverne eller skolerne.

I stedet viste en tidligere projektering fra Civilforsvaret over området ved Ingerslevs Boulevard, at der her var plads til de planer, man hav-

de. Placeringen betød desuden, at en række skoler havde nem adgang til anlægget, og sportsudøverne godkendte også placeringen, selvom det vigtigste for dem var udformningen.

Skitsering og udformning

Samtidig med afsætningen af midler til en projektering af svømmestadionet i 1963 havde man nedsat et byggeudvalg bestående af rådmanden og det kulturelle udvalg.

Medlemmerne var taget til København, Stockholm, Uppsala og Gøteborg for at lade sig inspirere af de fri-luftsstadioner og svømmebassiner, man havde bygget dér. Man henvendte sig efter-

følgende til ingeniørfirmaet Ostenfeld og Jønson, da de havde erfaring med at projektere anlæg af denne type og størrelse.

Firmaet udarbejdede, sammen med arkitekten Jørgen Absalonsen, et skitseprojekt, som blev sendt til byrådet. Skitseprojektet lagde op til, at der skulle bygges et svømmestadion efter internationale standarder. Det betød, at der skulle etableres et svømmebassin på 50x25 meter og et udspringsbassin på 21x17 meter med vipper op til 10 meter. Der skulle desuden være et undervisningsbassin på 25x10 meter, som skulle være overdækket. Man ville samtidig bygge en tribune

med plads til 1000 tilskuere, som skulle afskærme ud mod Ingerslevs Boulevard.

Åbningen forsinkes

Den 28. januar 1965 vedtog byrådet så endelig at opføre et svømmestadion. Byggeriet kunne derfor begynde i 1966, men i 1968 blev det store bassin sprængt af for stort vandtryk ved opfyldningen.

Den danske OL-kandidat Ejvind Pedersen måtte derfor finde et andet sted at træne til De Olympiske Lege. Den 20. maj 1969 kunne man åbne, og idrætsfolk og skolebørn fra de nærliggende skoler var inviteret til at være de første i vandet.

I 1972 blev det besluttet at

FAKTA

SKRIV SELV MED
PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

bygge en overdækning over det åbne bassin, så det kunne bruges flere måneder om året. Der blev derfor bygget en boblehal, som kunne sættes over det store bassin, når det var nødvendigt. Den blev taget i brug første gang i oktober 1973.

I 1981 blev Danmark ramt af en af de værste storme i landets historie, og dette gik ud over boblehallen, som blev ødelagt. Aarhus Svømmestadion stod nu igen uden overdækning, og i 1985 blev det derfor besluttet, at der skulle bygges en permanent overdækning af det store bassin, som stod klar i 1986.

Siden da har Aarhus Svømmestadion gennemgået flere renoveringer, og i 2005 blev en ny hal og foyer taget i brug. En større renovering af omklædningsfaciliteterne fandt sted i 2010, og det seneste er det nævnte forslag om at etablere boliger oven på Aarhus Svømmestadion.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Den folkelige Forsamlingsbygning i Aarhus – et hjemligt fristed

BYHISTORIE

AARHUS: I juni 1875 annoncerede Københavns Adressecomptoirs Efterretninger, at et gæstgiveri med plads til 2-300 personer og en forsamlings-sal til 1500-2000 personer var til leje fra oktober. Dertil kom stald med foderplads til ca. 200 heste og en lejlighed til bekvæmhed af kuskene.

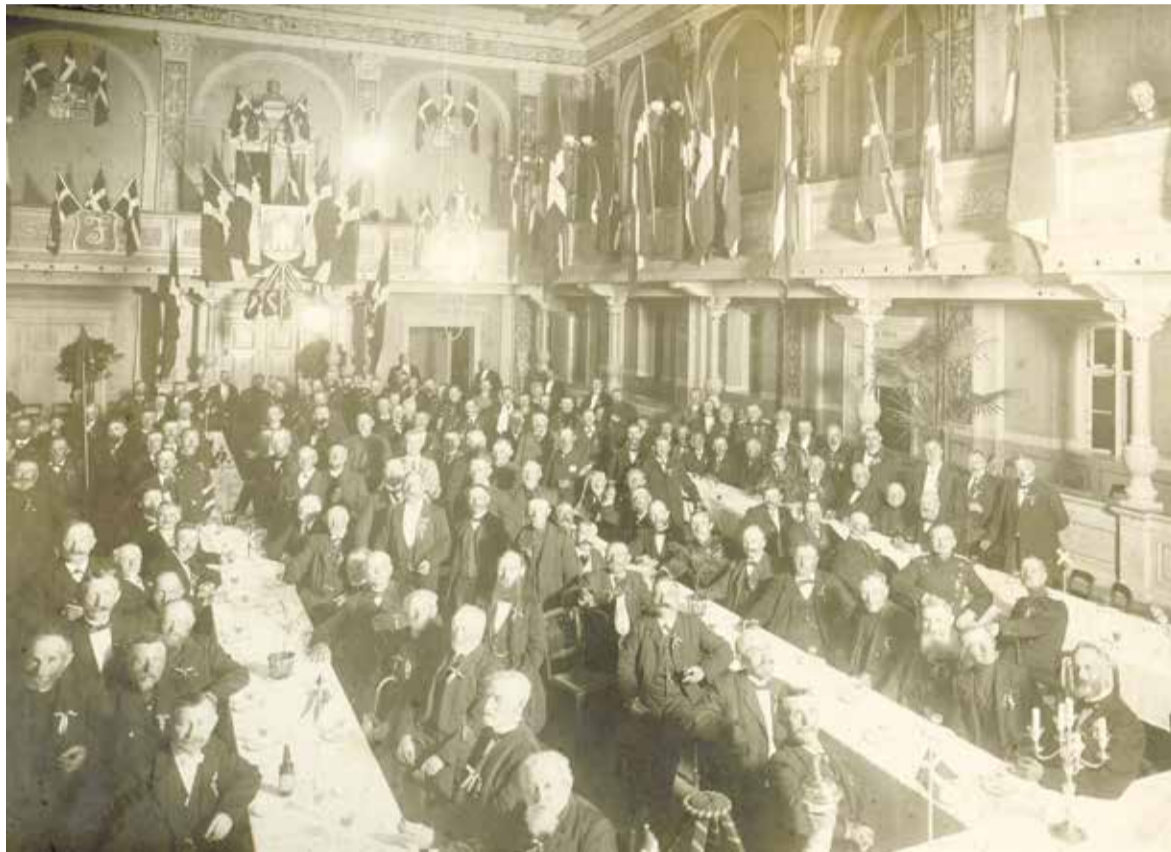
Gæstgiveriet blev snart kendt som Østergades Hotel, og mange vil huske forsamlings-salen som rammen om alt fra faglige møder til koncerter og juletræsfester.

Bygningen blev opført i en tid, hvor bønderne var begyndt at manifestere sig politisk. Men højskole- og Venstremanden Lars Bjørnbak og hans ligesindede var forment adgang til de borgerliges lokaler. Derfor opstod tanken om at opføre et forsamlingssted, hvor de kunne komme »ligesom om man var hjemme«, som Udvalget for Opførelsen af en folkelig Forsamlingsbygning i Aarhus skrev i den indbydelse til aktietegning, som blev sendt ud i juni 1873. Aktietegnerne var især gårdmænd, men også en del husmænd, håndværkere og småhandlende.

»Vidtløftigt sammensurium«

Var det udtryk, redaktøren af Aarhus Stifts-Tidende brugte, da han i juni 1877 skrev om forsamlingsbygningen tegnet af arkitekten Vilhelm Carl Puck (1844-1926) og de tilstødende opkøbte bygninger.

Den karakteristiske facade med sfinkser på taget og karyatide-kvindefigurer omkring vinduerne på 3. etage præger endnu gadebilledet i Østergade 12, mens resten blev revet ned i 2010 for at

Den folkelige Forsamlingsbygning har gennem tiden dannet ramme om meget - her 20. bataljons 50 års jubilæumsfest i 1910. Foto: Peder Hansen Hadrup

langt væk fra sit oprindelige formål. Under Chr. Jørgensens værtsskab fra 1903-1921 blev stedet landskendt for sin gode mad og properhed og brugt til mange forskellige sammenkomster af folk fra forskellige samfundslag. Under efterfølgeren Søren Randa blev forsamlingsbygningen flittigt brugt til afholdelse af møder. Men man kunne også opleve boksestævne og den fransk-amerikanske Josephine Baker, der otte år tidligere blev verdensberømt ved at optræde kun iført bananskørt.

I krigens begyndelse holdt byens civilbetjente, der skulle beskytte civilbefolkningen under luftbombardementer, til i forsamlingsbygningen. Men fra efteråret 1942 til kapituleringen i 1945 blev den beslaglagt og anvendt som hovedkvarter af besættelsesmagten og salen som kasino for de tyske officerer.

Fra midten af 1960'erne blomstrede forsamlingsbygningen op under Carl Ove Søgaard, som åbnede restaurant »Flaskehalsen« i hotellets kælder og skar ned på møder og baller. Men kort før 100 års jubilæet i 1975 måtte hans efterfølger J. Bue Nielsen standse betalingerne. Hotellet genåbnede for en kort tid et par måneder senere med Søgaard som forpagter.

Omkring 1978 overtog ejendomsinvesteringsselskabet Cervo-Invest forsamlingsbygningen, og i 1981 blev Aktieselskabet Den folkelige Forsamlingsbygning omdannet til Investeringsselskabet af 1. januar 1981 Aps. Hermed var en epoke slut.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

give plads til Scandic Hotel.

Forhuset bestod oprindeligt af syv midterfag flankeret af portfag. Der var restauration i stueetagen og på 1. sal, hvor der også var en lejlighed til gæstgiveren samt et par gæsteværelser. På de øverste etager lå yderligere 24 gæsteværelser. Flere af dem havde vid udsigt over byen og det omliggende landskab, og alle var udstyret med moderne ringeapparater i stedet for klokker. Nu skulle man blot trykke på en knap, så ringede det hos opvarningsjomfruerne, som kunne se stuenummeret på en skive.

Den rigt dekorerede forsamlings-sal i sidebygningen kunne med sine to balkoner rumme ca. 1700 mennesker. Den blev oplyst med 108 gas-

blus, og 25 ventiler sørgede for udluftningen. Gulvet blev båret af svære jernsøjler, som jernstøber Søren Frichs blev tilbudt at levere. Opgaven gik til en anden, da han betingede sig, at Bjørnbak blev hængt i en af dem! Spisesalen nedenunder havde plads til ca. 400 personer. Andre bygninger rummede garderober og klosetkamre.

Det var en bygning, som skulle aftvinge respekt og vise, hvad bønderne kunne udrette i fællesskab. Sfinkser og karyatider symboliserede den demokratisk engagerede borger, som Bjørnbak ved indvielsen overdrog huset til med håbet om, at det ville danne ramme om »Fred, Frihedssind og Kærlighed«.

Bygningen er løbende blevet moderniseret. Elektrisk lys blev installeret fra 1908 og centralvarme i 1912. Ti år senere blev der tilføjet to fag, anlagt palmehave og indrettet konditori og barsalsalon.

Livet i bygningen

I starten blev forsamlingsbygningen mest brugt til politiske forsamlinger, men også til teaterforestillinger og sågar cirkus. Salen blev da delvist omdannet til manege, og de medvirkende heste blev ført op og ned ad bagtrappen.

Ved 1900-tallets start dominerede varieté og baller. Det blev der sat en stopper for efter kritik af, at forsamlingsbygningen var kommet for

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

JAKA – fra industrimiljø til kulturmiljø

BYHISTORIE

Af Lars Nicolajsen
(gæsteskrubent)

red@stiften.dk

AARHUS: Foranderlige Aarhus – byen i evig forandring. Aarhus Byråd har vedtaget at udsende et forslag til anvendelse af den såkaldte Tulip-grund på Høiriisgårdsvej i Brabrand. Grunden har siden 2008 ligget øde hen. Det skal der nu gøres noget ved. Hovedparten af de gamle fabriksbygninger skal fjernes, og i stedet skal der bygges boliger. Doger det ikke hensigten at fjerne den oprindelige JAKA-fabrik og den dertil hørende direktørbolig, og således vil der i et nyt boligområde fortsat kunne ses spor af det industrimiljø, der fra 1954 til 2008 var en del af et industrieventyr i Brabrand.

Fra slagtegris til dåse

I 1951 vedtog 19 jyske andelsslagterier at etablere en konserverfabrik i Brabrand. I 1954 kunne produktionen på JAKA, som fabrikken kom til at hedde, gå i gang i en hypermoderne bygning. Fabrikken blev anlagt på en skrånende grund, hvor der mellem tilkørslen på grundens nordside og jernbanesporet på grundens sydside var en højdeforskel på ca. 5 meter. Denne højdeforskel undlod man at udligne og udnyttede den i stedet i fabriksbygningens udformning og indretning.

Fabriksbygningen blev opført i en næsten kvadratisk form med et bebygget areal på ca. 3.000 kvadratmeter. Den blev opført som en jernbetonskeletbygning med ydervægge af gasbeton og overdækket med shedtag. Det skrånende terræn blev udnyttet således, at gulvet i fabrikkationsetagen lå i rampehøjde over terrænet i bygningens nordlige del, mens gulvet i den underliggende lageretage lå i rampehøjde over terrænet i bygningens sydlige ende, hvilket gav gode til- og frakørselsmuligheder til begge etager. I udformningen af bygningen lykkedes det at koncentrere alle isolerede rum, køle- og fryserummene, i en samlet blok, der som en selvstændig bygning med ydervægge af teglsten skød op inde i den egentlige fabriksbygning.

Jyske Andelsslagteriers Konserverfabrik A.M.B.A (JAKA) under opførelse i november 1953. Hammerschmidt Foto, Brabrand Årslev Lokalhistoriske Arkiv

På fabrikssetagen blev der indrettet en stor varemottagelse, hvor råvarerne blev vejjet og kontrolleret. Herefter blev de placeret i et stort råvarekølerum i den indre bygning. På den ydre bygnings østside blev der indrettet et stort opskærings- og tilskæringsrum. Sydsiden af den ydre bygning blev optaget af skinker afdelingen, hvor skinker blev lagt i dåser, presset og lukket. På vestsiden i den ydre bygning fandtes den store fabrikkationshal, hvor der blev produceret stort set alle former for kødkonserver. Rummet var indrettet således, at mange maskiner var flytbare, så de kunne opstilles, hvor det i en given produktionsproces var bedst. Endelig var der i det nordvestlige hjørne af bygningen opstillet de forskellige steriliseringsapparater til at få dåserne til at holde sig.

Derefter blev dåserne sendt ned på lageretagen, hvor de fik påsat etiketter og pakket i kasser, så de kunne sendes ud til forbrugerne.

Direktørhus svæver over det hele

Direktøren fik i 1959 sin egen bolig tæt på fabrikken. Det blev et meget specielt hus. Det var tegnet af Knud Blach Petersen og Herbert Jensen samt udsmykket af Allan Schmidt. Huset er på 230 kvadratmeter og ligger på en bakkeskråning, hvorfra der er frit udsyn ud over Brabrand Sø og ådalen. Forholdene på stedet inspirerede arkitekterne til at lave et hus med en opholdsafdeling i nær kontakt med haven og en fremspringende soveafdeling, hvorunder hovedindgang og parkeringspladser er placeret. Fra hovedindgangen kommer man via en hængende trappe

op til en stor central hall med pejs og gulv af marmor. Øvrige gulve var af teak ligesom alle døre.

Huset skulle stå som en demonstration af, hvad danske arkitekter formåede inden for dansk arkitektur. Og sådan blev det. Det blev ikke noget pompøst hus, men et elegant, forfint og raffineret hus. Huset blev i adskillige magasiner og blade rost til skyerne. De eneste, der var kritiske, var bønderne, der gennem deres medejerskab af fabrikken og huset var med til at betale. Her mente man godt, at mindre kunne have gjort det.

Ifølge det nye forslag til området skal huset bevares. Dermed vil Brabrand måske mest elegante hus fortsat kunne ses i en ny sammenhæng.

SKRIV SELV MED
PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Holger Høiriis – den danske Charles Lindbergh

BYHISTORIE

Det er hele byens historie, der kommer frem i lyset, når Stadsarkivet digitaliserer byrådets diskussioner på nettet på www.byraadet.aarhusarkivet.dk. Her er dog en sag, byens borgmester, Jakob Jensen, nægtede at røre ved.

Af Lars Nicolajsen
(Gæsteskrubent)

red@stiften.dk

AARHUS: I 1927 fløj amerikaneren Charles Lindbergh som den første solo over Atlanten. I årene efter forsøgte flere at gøre det samme. En af dem var danskeren Holger Høiriis.

Holger Høiriis var født i Brabrand i 1901. I 1923 udvandrede han til USA med det mål at tjene mange penge, så han kunne vende hjem og købe en stor gård. Det kom imidlertid til at gå meget anderledes.

I 1927 overværede han et luftshow lidt uden for New York, og her fik han lyst til selv at blive pilot. Han købte et brugt fly for sine sparepenge, fik tre og en halv times undervisning i at flyve flyet og begyndte så at flyve med passagerer, der gerne ville prøve at flyve. Han havde en drøm om at gøre det samme som Charles Lindbergh, men han havde ikke råd til at få et tilstrækkeligt kraftigt fly hertil. Helt tilfældigt kom han i kontakt med en tysk indvandrer, Otto Hillig, der havde samme drøm. Hillig kunne ikke flyve, men han havde enge og ville gerne med som passager. De slog sig sammen, og i starten af 1931 købte de et egnet fly, en Bellanca, der fik navnet Liberty.

17 timer i blinde

Efter nogle måneders forberedelse gjorde de forsøget. Den 24. juni 1931 lettede de fra lufthavnen i Harbor Grace på New Foundland med kurs mod København. Vejret havde været godt ved starten, men det blev hurtigt temmelig dårligt med både regn, tåge og stærk sidevind. I omkring 17 timer fløj de omtrent i blinde.

Efter 24 timers flyvning uden søvn og minimal indtagelse af mad og drikke søgte Høiriis ned under

Holger Høiriis ankommer til Brabrand 3. juli 1931 efter at have krydset Atlanten i fly som den første dansker. Billedet er taget ved Lyngbygårds marker, hvor Høiriis måtte lande, fordi man ikke lige kunne finde en tilstrækkelig lang græsmark i Brabrand's nærmeste opland. Fra marken blev Høiriis og Hillig ført i triumftog til Høiriisgård i Brabrand, der var Høiriis' fødehjem. Fotograf Edvard Monsrud, 1931, Brabrand Årslev Lokalhistoriske arkiv.

skyerne. Her fik han øje på en lang kystlinje, som overraskede ham. Det viste sig at være den nordspanke kyst. Han var kommet langt ud af kurs. Straks drejede han nordpå, men måtte på grund af brændstofmangel lande i Krefeld i Tyskland.

I København havde man ventet ham den 25. juni om aftenen, men han kom først til København den 26. juni omkring kl. 14. Her fik han og Hillig en stormende modtagelse. Omkring 50.000 mennesker tog imod ude i lufthavnen. På vej ind til København blev de tiljublet, og inde i København gik folk helt amok. Omkring 100.000 var her mødt op for at hylde de to. Blomster og papir regnede ned over dem, da de kørte gennem Strøget, og på selve Rådhuspladsen brød al orden sammen. En politikæde blev fejlet til side af de jublende mennesker, der flokkedes om bilerne. Flere besvimele i det menneskelige kaos, og en mindre dreng

blev kørt over af en bil.

Efter modtagelse på Rådhuset blev Høiriis og Hillig af menneskemængden båret over til Hotel Palace. Ved indgangen her opstod nærmest tumult, da adskillige kvinder vil kysse Høiriis. I sikkerhed inde bag hotellets døre kunne Høiriis konstatere, at der lå flere telegrammer, bl.a. var et fra kongen, og i et andet fik han tildelt Ridderkorset. Festlighederne fortsatte i de efterfølgende dage, bl.a. med en folkelig hyldest i Tivoli og audiens hos kongen.

Aarhus vender ryggen til helten

Imens arbejdede man på højtryk for at give Høiriis og Hillig en tilsvarende modtagelse i Aarhus. Men den fik de ikke! Borgmester Jacob Jensen nægtede at medvirke, selv om der var solid opbakning hertil i byrådet.

Jacob Jensens begrundelse for at sige nej lød:

»Har denne flyvning medført no-

gen fordel for menneskeheden? Ikke en krumme brød mere er der blevet, fordi Høiriis er kommet over Atlanten. Jeg kan, som det vil forstås, ikke indrømme, at denne flyver har gjort samfundet nogen tjeneste.«

I Brabrand ville man dog gerne modtage Høiriis og Hillig. Den 2. juli landede de på Lyngbygårds marker, hvor flere tusinde mennesker tog imod dem, og den efterfølgende køretur gennem Brabrand blev et sandt triumftog. Alle ville hilse på Høiriis, og alle medvirkede til at gøre dagen specielt festlig ved at hejse danske og amerikanske flag over hele byen. Om aftenen blev der holdt en stor fest for Høiriis inde i Håndværkerforeningen i Aarhus.

Nogle dage senere rejste Høiriis og Hillig med båd til New York. Høiriis fik aldrig en gård i Danmark. I stedet fik han et job som pilot, giftede sig og blev i USA. Her døde han pludselig af en infektionssygdom i 1942.

FAKTA

SKRIV SELV MED
PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

**AARHUS
WIKI**

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

**AARHUS
ARKIVET**

FRA AARHUS STADSARKIV

Den dag Aarhus ikke gik under

Foranderlige Aarhus – byen i evig forandring.

BYHISTORIE

AARHUS: Nogle dele af historien sætter sine tydelige spor. Der er mindesmærker og monumenter og imponerende slotte, katedraler og paladser. Andre dele af historien er sværere at få øje på, selvom de er overalt omkring os og under vores fødder.

Disse glemte monumenter over historien kan også være vigtige, og en særlig gruppe af dem er ligefrem tyste vidnesbyrd om, hvad der kunne være sket. Historien kunne have lydt sådan her:

Da bomberne faldt ...

26. september 1983 er en dagsom alle andre i Aarhus. Busser og biler kører kofanger ved kofanger over den til-dækkede å ved Magasin, og TV-2 og Michael Jackson kan høres fra værtshusene, når dørene går op. Pludselig bliver hverdagens trummerum brudt, da varslings sirenen går i gang i hele byen. Folk stimler sammen foran TV og radio, hvor forsvarsminister Hans Engell fortæller, at det amerikanske tidlige advarselssystem har opdaget, at fem atomare mellem-distanceraketter er afsendt fra Sovjetunionen og er på vej mod Danmark. Alle borgere skal søge mod nærmeste beskyttelsesrum. Signalet går igennem det parallelle nødsendnet, der er nedgravet side om side med det almindelige sendenet.

Signalet bliver brat afbrudt, da de første to raketter rammer ud for København og Roskilde. Fra den 110 kvadratmeter store kommunale kommandocentral, under jorden på hjørnet af Viborgvej og Fenrisvej, prøver borgmester, politidirektør og bredskabschefen at dirigere politi og beredskabstjenesten til at evakuere så mange århusianere som muligt til byens betonsikrede dækningsgrave. Beredskabet følger med fra observationposter på blandt andet vandtårnene ved Hasle og Brabrand, Skåde Skole og Skt. Lukas Kirke.

Imens sidder 150 medarbejdere ved Søværnets Operative Kommando dybt under jorden i skoven ved

Marselisborg Slot og overvåger de sovjetiske landgangsfartøjer, der er på vej ind i dansk farvand.

Under Busgaden åbnes de 16 tunge betondøre, og 3.000 af de århusianere, der befinder sig i midtbyen, kan søge beskyttelse i byens største sikringsrum, mens resten af byens befolkning må søge ly i de resterende ca. 320 dækningsgrave spredt ud over byen. De findes blandt andet under de forhøjede rabatter på Ringgaden og Randersvej. Andre må søge ned i de udvidede kældre, man kan finde under ældre bebyggelser. Samtidigt med dette er statsminister Poul Schlüter, kongefamilien og

dele af folketinget kommet i sikkerhed i REGAN Vest, et stort beskyttelseskompleks der er gravet ned under Rold Skov. Atombomber har ramt ud for København, Roskilde, fortet under Stevns Klint og Esbjerg. Det sidste for at forhindre en planlagt modinvasion fra NATO-styrker i Nordatlanten. Omkring 300.000 danskere er anslået omkomne, og samtidigt er, alt efter vind- og vejrforhold, store dele af Sjælland og Sydvestjylland stærkt radioaktivt bestrålede.

I Aarhus kæmper civilforsvaret og politiet med at holde befolkningen fra at gå i panik. Brandvæsenet forbereder sig på kommende angreb og ef-

terfølgende eksplosioner og brande ved at lede vand op fra havnen ind i et tre millioner liter stort vandreservoir under Steen Billes Torv. De tømmer Universitetssøerne ned i et underjordisk reservoir på hjørnet af Nørre Allé og Nørre Boulevard, hvorfra de med 135 km vandslanger kan nå det meste af byen.

... men det gjorde de heldigvis ikke

Sådan gik det som bekendt ikke. Men selv hvis Aarhus var sluppet for de værste dele af dette tænkte scenarie, kunne det have været en stakket frist. Ifølge angrebsplaner fundet i Polen efter Murens Fald i 1989 var

Fle forskellige tiltag blev sat i værk for at forberede sig på en eventuel sovjetisk invasion af Danmark. Beskyttelseskamre fra krigen blev udvidet, og nye blev tilføjet, mens der landet over blev afholdt NATO-øvelser. Her er det fem hjemmestyringsmænd, som forbereder sig på fjendens komme via landevejen fra Aarhus mod Randers.

Fotograf Børge Venge, 1955, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, digital kopi ved Aarhus Stadsarkiv.

de første bomber ikke nok. Der var i værste fald planlagt imellem 43 og 84 mindre taktiske atomangreb spredt ud over Jylland og Fyn i to døgn efter det første angreb. Danmark ville være udslettet.

Frygten for paddehatteskyen er i dag skiftet ud med andre trusselsbilleder. Men dengang var det for det officielle Danmark og mange borgere en virkelig frygt, og du kan se vidnesbyrd om denne frygt næste gang, du står på bussen ved Busgaden og kigger ned ad nedkørslen til parkeringskælderen, kører på Ringgaden imellem Viborgvej og Botanisk Have, sætter cyklen ind i kælderen under mange af byens ældre ejendomme eller bilen ind i parkeringsanlægget under Steen Billes Torv.

FAKTA

SKRIV SELV MED
PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet er for nylig flyttet ind på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Det velkendte ansigt i bybilledet

Når 75-årige Ole Jean Nielsen færdes i Højbjerg, er der mange der genkender ham og gerne vil snakke. De mange frivillige aktiviteter i lokalsamfundet ved siden af jobbet som direktør for Aarhus Idrætspark har gjort, at de fleste ved, hvem han er.

BYHISTORIE

Af Emma Ahlgreen Haa

studerende, Danmarks
Medie- og Journalisthøjskole

HØJBJERG: På plejehjemmet Sct. Olaf i Højbjerg sidder Ole Jean Nielsen i sin slumrestol ved siden af spisebordet og følger med i fjernsynet, der oftest viser sport. Han har altid interesseret sig for sport og har i perioder spillet fodbold, håndbold og en lille smule tennis.

Herudover har han brugt meget tid på frivilligt arbejde, blandt andet i idrætsforeningen AIA.

Han kalder sig selv for en ildsjæl, der har været meget engageret i lokalområdet og dets aktiviteter. Det er blevet til mange timer som frivillig kasserer, formand og medlem af blandt andet menighedsrådet i Frederikskirken. Alt dette sideløbende med jobbet som direktør hos Aarhus Idrætspark, en post Ole besad i 31 år. Forinden havde han arbejdet syv år som kontorassistent samme sted. Det har gjort ham til en velkendt mand.

»Jeg har en kæmpe bekendtskabskreds,« som han selv udtrykker det.

Han lægger ikke skjul på, at han synes, det er rart at der næsten altid er nogen at snakke med, når han færdes i byen.

Ole forklarer de mange tilidsposter i Højbjerg med en

stor kærlighed til området. Han har været bosat i området i størstedelen af sit voksenliv. Først med familien i en villa i Skåde, senere i en lejlighed i Emiliehøj og nu på plejehjemmet i Højbjerg.

Ole er født og opvokset i Aarhus. Hans far havde en købmandsbutik i Jægergårdsgade, hvor Oles mor fik job som ekspedient. Sammen fik de to børn: Ole og en ti år yngre lillesøster. Forældrene var ofte i butikken, så efter skole kørte Ole rundt med lillesøsteren i barnevognen.

»Det har vi moret os meget over,« griner han.

Headhunted til stillingen

Ole er kontoruddannet fra Danish Machine Company i 1961. Efter endt læretid og et halvt år som kontorassistent samme sted kom han først på kontoret hos Aarhus Kommunale Værker og derefter i en kontorstilling nede ved havnen. Sideløbende var han frivillig hos idrætsforeningen AIA.

»Hos AIA synes man, at jeg havde gjort det så godt, så nu skulle jeg føres frem,« fortæller han med et smil på læben. Den daværende rådmand, der sad i bestyrelsen hos Aarhus Idrætspark, mente, at de kunne bruge en type som Ole til stillingen som kontorassistent ude på stadion.

»Man kan jo sige, at jeg blev headhunted. Rådmanden sagde til den daværende

Ole Jean Nielsen i slumrestolen på Sct. Olaf plejehjem. Her nyder han at sidde og se sport i fjernsynet. Foto: Emma Ahlgreen Haa

chef på stadion, at han skulle bruge mig, og så var der ikke så meget at raffe om.«

Hjælper til hvor han kan

Efter en årrække blev Ole fremmet til stillingen som direktør. Han har i kraft af direktørstillingen været ankermand for blandt andet koncerter, boksekampe og store fodboldkampe på stadion. Og også her var Ole det velkendte ansigt, som de mange gæster mødte, og han var også den, der tog imod udenlandske sportsudøvere, ledere og pressefolk.

Han var kendt for altid at have tid til lidt omsorg og en

snak. En direktør, man kunne regne med.

For godt halvandet år siden blev Ole ramt af en fysisk sygdom, der gjorde, at han var nødt til at flytte på plejehjem. Også her er han et velkendt ansigt for beboerne. I kraft af sit job som plejehjemets »postbud« møder han mange af beboerne, når han deler plejehjemets magasin ud, og de fleste ved, hvem han er.

Han har indrettet sig hyggeligt. I et hjørne står en sofa, og overfor er slumrestolen, hvori han ofte sidder og ser sport. På væggen hænger et billede af to af hans

børnebørn. I en skuffe har han gemt avisudklip og billeder. Han har været i medierne mange gange, men det er langt fra det hele, som er gemt. »Det har jeg jo slet ikke plads til,« forklarer han.

Følelsen af, at skulle gøre gavn, sidder stadig fast i Ole.

»Jeg prøver at gå og gøre lidt gavn hist og pist,« fortæller han. Det gør det lidt sjovere for ham og giver afveksling til dagligdagen, som ellers godt kan være lidt kedsommelig for Ole:

»Plejehjemslederen er også flink til at komme og bede om hjælp, men det er også fint.«

TEMA

2017 AARHUSIANERE

■ 2017 aarhusianere er et livsfortællingsprojekt, udviklet af stadsarkivet, hvor aarhusianeres historie bliver samlet og formidlet på tværs af generationer og oprindelse.

■ Her på bagsiden i dag kan du læse en af de mange erindringer, som allerede nu kan læses på www.2017aarhusianere.dk. Din historie kan også blive en del af byens historie. Gå ind på hjemmesiden og læs mere om projektet, og om hvordan du kan deltage.

FRA AARHUS STADSARKIV

En hverdag i skjult krig for Danmark

Da Danmark blev befriet fra tysk besættelse i 1945, var krigen slut, og for den århusianske modstandsmand Niels Høyer blev tiden lagt på hylden. Årene med stikkerlikvideringer, jernbanesprængninger og andet modstandsarbejde var forbi. Niels mindes tiden med stolthed – eller i hvert fald det meste af den.

BYHISTORIE

Af Marie Lagoni

studerende, Danmarks Medie- og Journalisthøjskole

AARHUS: »Når jeg gik op og ned ad Strøget, holdt jeg øje med, hvem der gik bagved og ved siden af mig. Så jeg vidste, om det var nogen, der var ude på at skyde mig,« siger Niels Høyer.

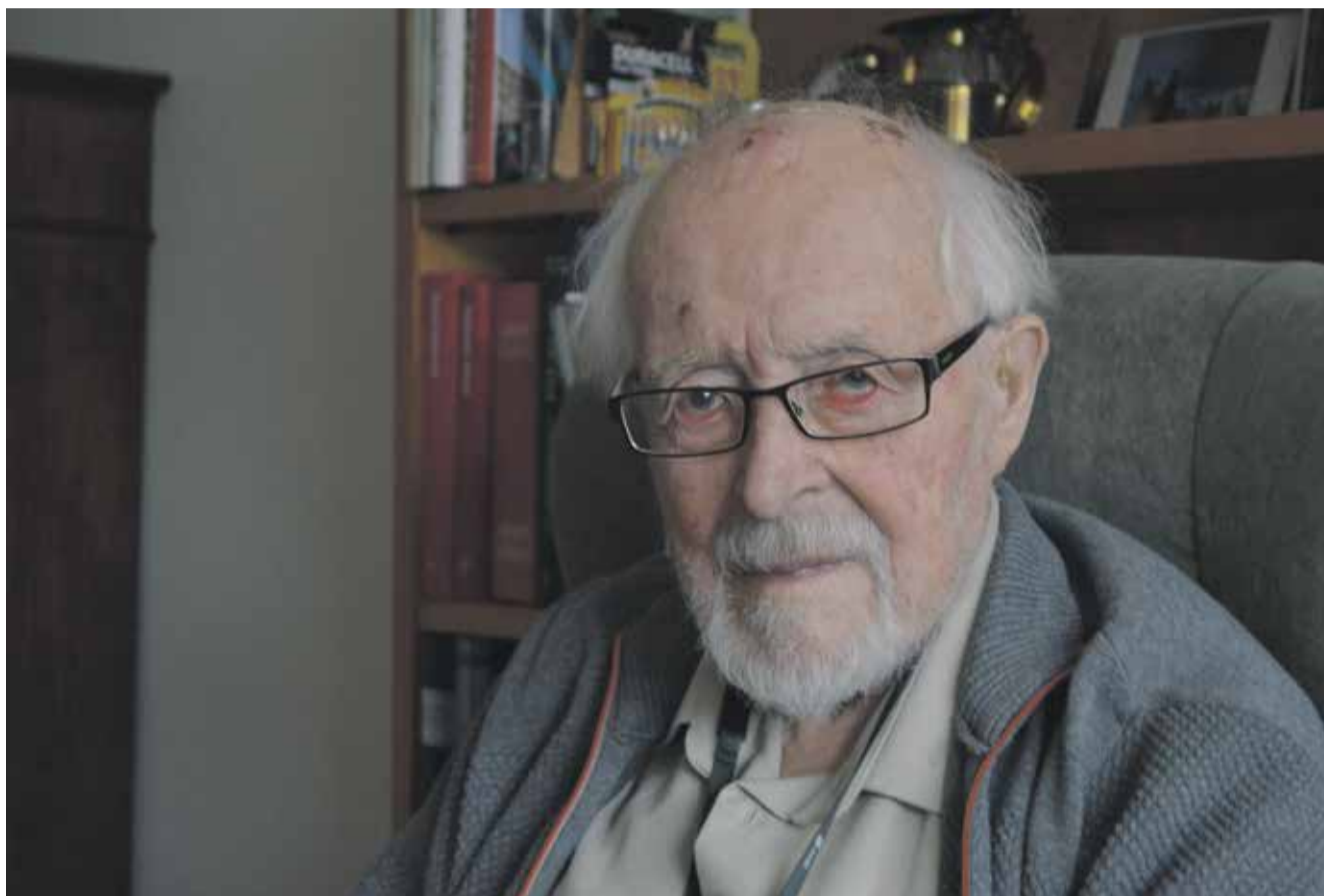
Historierne om allierede, der var havnet med sørgelige skæbner i tyskernes varetægt, var ikke enkeltstående, og som modstandsmand var han udmærket klar over, hvilken risiko han løb. Frygten levede de med. Det kunne ikke nytte noget, at man hang sig for meget i den, og udadtil var der ingen uro at spore.

Den i dag 97-årige Niels Høyer kæmpede som en del af den århusianske sabotagegruppe »5. Kolonne« en skjult krig for Danmark. Samtidig passede han et job på Arbejdsformidlingen. Det var et liv med to parallelle virkeligheder, hvoraf den ene udspillede sig med livet som indsats.

»Vi var nødt til at spille spillet. Vi fortsatte bare vores almindelige liv. Jeg på Arbejdsformidlingen – de andre på deres jobs. Vores hverdag fortsatte fuldstændig normalt,« siger han.

Planlægning og udførelse af jernbanesprængninger, fabrikssabotager og stikkerlikvideringer blev hverdag med ugentlige møder i en boligoppe under taget på Sønder Ringgade. De kæmpede som en del af modstandsbevægelsen for et frit land.

»Vi sloges for Danmark i et had til tyskerne. Et had til den

Niels Høyer bor i dag på Sifsgård i Åbyhøj. Foto Marie Lagoni

tyske facon,« siger Niels Høyer.

En stakkels tysk soldat

Kampen var mod den tyske værnemagt og deres angreb på landet og friheden, men ikke mod den enkelte tyske soldat.

»Vi var klar over deres vanskelige situation, fordi de var kommanderet til det. Det var vi jo ikke. Vi var gået frivilligt ind i det, og vi kunne gå ud i samme minut, som vi tog en beslutning om det. Det kunne den tyske soldat ikke – han måtte blive i det hele tiden. Vi gik så meget til tyskerne, som

vi kunne, men vi respekterede den enkelte tyske soldat,« siger Niels.

Da besættelsen blev en realitet, befandt Niels sig på kaserne i Fredericia, hvor han var dansk soldat. Han kigger op fra lænestolen med et indtrængende blik.

»Jeg var dansk soldat i uniform og med 89-riflen,« siger han.

Da besættelsen indtraf, blev soldaterne hjemsendt, og efter en tid tilbage i Aarhus begyndte oprøret så småt. Niels Høyers tid som modstandsmand startede over et stykke

wienerbrød og en kop kaffe i foråret 1941. Her drøftede en gruppe af unge mænd det utilfredsstillende for danskernes situation, og grundlaget for en sabotagegruppe var skabt.

Første aktion

Hans første aktion blev den mest skelsættende. Den krævede nøje planlægning og forarbejde, så intet kunne gå galt. Første fejltagelse kunne nemt blive den eneste, og det var han fuldstændig klar over. Niels Høyers første aktion var en såkaldt stikkerlikvidering.

»Når jeg kan huske det ind-

til i dag, siger det noget om, at det har anfægtet mig. Jeg har betragtet det som en nødvendig foretagelse. Det var nødvendigt at gøre. Vi skulle af med de mennesker, der meldte os andre,« siger han.

Niels Høyer var lokkemaden. Udgivet for at være den anden lokkede han stikkeren i et bagholdsangreb. Ned ad Strandvejen slentrede de side om side. Kun Niels vidste, at de begge gik der med livet som indsats. Efter endt proces forlod de stedet i fuld kontrol. Niels ændrede sit alibi. Frakken, han havde på, blev skif-

TEMA

2017 AARHUSIANERE

■ 2017 aarhusianere er et livsfortællingsprojekt, udviklet af stadsarkivet, hvor aarhusianeres historie bliver samlet og formidlet på tværs af generationer og oprindelse.

■ Her på bagsiden i dag kan du læse en af de mange erindringer, som allerede nu kan læses på www.2017aarhusianere.dk. Din historie kan også blive en del af byens historie. Gå ind på hjemmesiden og læs mere om projektet, og om hvordan du kan deltage.

tet ud med en anden. De gik hjem og på arbejde næste dag.

En stikkerlikvidering var nok for Niels. Efterfølgende deltog han udelukkende i andre former for sabotagearbejde. »Jeg var ikke glad for stikkerlikvideringen. Det var jeg ikke. Jeg deltog ikke ret meget i den slags efter. Stikkerlikvideringer ville jeg ikke have noget med at gøre mere. Det accepterede man selvfølgelig. Jeg havde jo lavet min ting,« siger han.

En hændelse som den her talte man ikke om. For landets skyld levede Niels med frygten. Den boede i ham til 5. maj 1945, hvor hans militærtid var slut. Andre fortsatte i militæret, mens Niels forfulgte en drøm om at blive akademiker med en uddannelse i økonomi fra universitetet.

»Jeg gik fra med det samme. Nu ville jeg ikke mere – jeg syntes, det havde været nok. Da befrielsen kom, gik vi hver til vores.«

FRA AARHUS STADSARKIV

Klara kan selv

Hun måtte snyde sine forældre for at få sin drømmeuddannelse. Hun flyttede til Danmark for at være sammen med den mand, hun elskede, og hun valgte selv at kvitte bilen og tage på plejehjem. Der er aldrig nogen, der har bestemt over Klara Hortens Christensen, altså ud over hende selv.

BYHISTORIE

Af Matilde Bøjlund Andersen

Studerende ved Danmarks
Medie- og Journalisthøjskole

AARHUS: I en rød stol på et plejehjem i Risskov sidder Klara. Klara med K, pointerer hun. Blandt de grå og hvide korte lokker springer en gul tot i øjnene. For lidt tid siden faldt hun i søvn med krøllejernet i håret. Hun griner, når hun fortæller historien og tilføjer:

»Det jo ikke sådan, når man skal lave flere ting på en gang«. Hun krøller selv sit hår. Ordner selv sit tøj og passer den lille plejebolig. Hun vil helst selv, og hun kan helst selv. Klara har altid taget vare på sit eget liv.

Snød sig til uddannelse

Som ung var drømmen at blive sygeplejeske, men det passede ikke hendes far. Klara skulle overtage familiegården lidt nord for Lillehammer i hjertet af Norge. Men Klara var snedig og havde en plan. For at komme ind på studiet skulle man først et år i huset og derefter arbejde på et hospital. Hendes øjne lyser op, når hun fortæller, hvordan hun snød sig ind. Først bad hun om lov til at passe huset for et af forældrenes vennepar. Det så hendes forældre intet ondt i, og Klara var nu et skridt nærmere sin drøm.

Da det var klaret, brugte hun samme fremgangsmåde til at få et job som gangpige på Lillehammer sygehus. Ingen anede uråd. Her blev de hurtigt glade for Klara, og det var sygeplejerskerne i Lillehammer, der indsendte hendes ansøgning til skolen. Pludselig lå der et optagelsesbrev i postkassen. Så blev selv hendes far overtalte.

Den første kærlighed

I ferierne var Klara hjemme og besøge familien. Et år lånte familiens

Klara Hortens Christensen er 83 år gammel og har boet på Plejeboligerne Hedevang i lidt over et år. Foto: Matilde Bøjlund Andersen

gård markerne ud til 200 danske spejdere, og om søndagen kom to herrer på besøg i huset. Da de gik, blinkede hendes far drilsk og sagde:

»Ham den lyshårede – ham hører du fra igen.« Det fik han ret i. Men selvom de blev kærestes, forblev Klara i Norge for at gøre sine studier færdig, mens spejderen tog tilbage til Danmark. Adskillelsen var ikke et problem, for som Klara så ubesværet siger, så havde de jo aldrig prøvet andet.

Da Klara havde afsluttet sin uddannelse, flyttede hun til Danmark

og blev endelig gift med sin spejder. Her kunne de begynde at skabe deres familie. De fik to børn, en pige og en dreng. Deres liv lignede mange andres, men i en alder af blot 48 år døde hendes spejder og mand.

At komme videre

»Jeg stod der med hus og børn og hund. Heldigvis havde jeg da et arbejde,« siger Klara. Hun fik arrangeret nattevagter og sov, når børnene var i skole. På den måde kom det til at køre rundt. Hun havde viljen til at komme videre.

Børnene blev store, og Klara brugte tiden alene på at udforske sit hjemland. Hun var nysgerrig på nye steder og mennesker.

Nysgerrigheden var også det, der bragte hende sammen med sin anden mand. De mødtes gennem et hold venner, og i 1990 stod Klara brud igen. Han delte Klaras lyst til opdagelse, og sammen var de på mange rejser.

Alene igen

For et par år siden blev Klara igen alene. En dag, da hun skulle ud og

2017 ÅRHUSIANERE

■ 2017 århusianere er et livsfortællingsprojekt, udviklet af stadsarkivet, hvor århusianeres historie bliver samlet og formidlet på tværs af generationer og oprindelse.

■ Her på bagsiden i dag kan du læse en af de mange erindringer, som allerede nu kan læses på www.2017aarhusianere.dk. Din historie kan også blive en del af byens historie. Gå ind på hjemmesiden og læs mere om projektet, og om hvordan du kan deltage.

køre en tur, for et billede frem for hendes øjne.

»Jeg så en lille pige med tylskørt for mig. Tænk hvis jeg kom til at ramme sådan en. Tænk hvis hun døde!« siger Klara, der i samme øjeblik rev sit kørekort itu. Hun var sikker på, at hun sagtens kunne køre bilen, men det var et ansvar, hun ikke ville have på sig.

Ved at fralægge sig ansvar tog hun ansvar. Det samme gjorde sig gældende, da hun syntes, tiden var inde til at komme på plejehjem. »Jeg var begyndt at skrante. Mine børn har så meget andet at se til, og de skal da ikke belemres med mig,« siger Klara, der selv ringede til kommunen og bad om en plads på plejehjemmet.

Der har hun boet et års tid. Hun mindes med glæde de tider, hun kunne tage bilen hen til hendes egne venner, og da hukommelsen virkede, som den skulle. Men selvmedlidenhed er ikke et træk hos den aldrende kvinde. »Jeg savner aldrig noget. Jeg har det godt i nuet.«

FRA AARHUS STADSARKIV

Drengestreger i Malling

Dette er et uddrag af forfatter Jørn Birkeholms erindringer om sin opvækst i Malling i 1940'erne. Birkeholm er blandt andet medforfatter til »Jul i Gammelby«.

BYHISTORIE

Af Jørn Birkeholm

red@stiften.dk

MALLING: Oppe på bakken – oven for foderstoffens – lå købmand Dich's købmandsforretning. Her købte jeg kaffe for min mor, for den var den bedste. Oscar Dichs kone hed Mette, og hun var referent til Stiftstidende. Hun har berettet om utallige sølv- og guldbryllupper, fødselsdage og andet opsigtsvækkende.

Sammen havde købmandsparret en utrolig arrig, glathåret gravhund, som i et anfald af irritation bed min onkel Harald i næsen i en sådan grad, at han måtte have syet den yderste tip på hos lægen.

Så var der også Brugsen, hvor brugsuddeler Larsen huserede. Han har en gang smidt mig ud af butikken, fordi jeg kom for skade at klø mig i nakken. Han påstod, at jeg måtte have lus, når jeg sådan skulle klø mig, og han ville ikke have lus i sin butik. Jeg måtte gå og fik slet ikke handlet.

Lidt længere oppe – over for kirken og Gammelbys Trikotage lå købmand Sørensens butik. Købmand Sørensens skrev med blækstift, og det kunne godt ske, at han i tanker kløede sig under næsen med blækstiften, så han blev ganske blå.

Inde på stationen var det stationsforstander Andersen, der bestemte. Det mente han også at have ret til uden for stationen. Utallige er de gange, hvor han er kommet farende ud iført kasket og armbind, og hvad ved jeg for at jage os bort. Alene den blotte tilstedeværelse af en dreng inden for hans synsvidde kunne udløse forfølgelser på stationsområdet ledsaget

Jørn Birkeholm har skrevet sine erindringer om barndommen i Malling, som er afleveret til Beder-Malling Egnsarkiv. Privatfoto

trusler om, at hvis vi nogen sinde kom igen, så! Det gjorde vi så.

Ude på gader og veje kørte Frausing med sin hvide mælkevogn. Hesten Klaus gik foran, og Frausing meldte sin ankomst med sin klokke, hvorefter vi myldrede ud

med kander og spande og blev forsynede af hans mangeløse målekrus. Engang åbnede Leif for hanen med kærnemælk, mens Frausing sad på bukken, og Klaus trak fremad. Kærnemælken endte i gruset. Da jeg kom i første klasse, forelskede jeg mig

vildt i Minna Rogersen. Aldrig havde jeg set noget så dejligt. Vi plukkede jordbær på jernbaneskråningen neden for Larsens Bakke. Desværre gjorde hun det forbi. Jeg husker ikke, hvem hun valgte i stedet for mig, men jeg husker klart, at jeg var

nedtrykt i flere timer efter.

Ude på en stærkt skrånende græsmark spillede vi fodbold. Målene var et par rafter, der gerne væltede, hvis man ramte stolpen. Der var ingen overligger, men lærer Pedersen afgjorde fyndigt fra sin post under de store træer, om bolden var over eller under. Han brugte ikke fløjte, men dirigerede spillet med tilråb som: »Hold!«, »Frispark ovre ved Holger!« eller »Hold! Så bytter vi!« En eftermiddag scorede Helge med ryggen til målet og tabte ved samme lejlighed sin gummistøvle.

Det talte vi meget om den sommer.

Da vi blev lidt større, fik vi øjnene op for livets mysterier. Lange Verner havde kaniner, og de gjorde ind imellem ting, der var så forbløffende, at selv små drenge måtte studere fænomenet indgående. Lange Verner sagde, at de parrede sig. Han-kaninen kunne anstrenge sig så meget, at den måtte falde om bagefter. Forbløffende. Senere har man så selv erfaret, at der skal megen energi til sådanne ting.

Karetmager Sørensens har givet mig nogle af de bedste erindringer. Der duftede af spåner og rigtig snedkerlim i hans værksted, og han var ikke ked af at bruge tid på stykker, fliksbuer osv. Oppe ovenpå sad hans kone og holdt øje med alting gennem gadespejlet.

Jeg kan også huske den dag, da Glysing Jensen kom hjem fra koncentrationslej-

ren. Han gik forrest i en stor, grå frakke, og den halve by gik bag efter ham. De sagde, at han var blevet tynd. Det var en stor dag.

Selv var jeg gennem hele min drengetid en bette splejs. Alligevel var jeg med i "bandlerne", der sloges med drenge fra Pedholt og Pøel nede ved Fiskbækken. Ikke fordi jeg var stærk, men fordi jeg var god til at tegne dødningshoveder.

Og skrædder Nielsen – Al-lans far. Og Tusindhandelen. Og da Erik ude fra Malling Bjerger faldt i vandet under skoleudflugten til Himmelsbjerget. Og da en måge under en skoleudflugt til Århus sked en klat på lærer Pedersens hvide jakke. Han gik dog resolut ind i den nærmeste boghandel, købte et stykke kridt og kridtede klatten over.

Og hestebideren, der var togfører i Odder-Grisen, og som en gang låste op til toiletet og åbnede døren, fordi han troede, at der sad en derinde, der havde glemt sit togkort. Det gjorde der ikke. Derimod sad der en trængende dame.

Det er altså længe siden nu, men alligevel sidder det – og en hel masse andet – fast i min erindring.

Byens dufte, husene, vejene, skolen, menneskene – det hele er der.

Og skulle noget være glemt i erindringen, skal der bare åbnes som ved et tryk på en knap.

Kan du huske?

2017 ÅRHUSIANERE

■ 2017 århusianere er et livsfortællingsprojekt, udviklet af stadsarkivet, hvor århusianeres historie bliver samlet og formidlet på tværs af generationer og oprindelse.

■ Her på bagsiden i dag kan du læse en af de mange erindringer, som allerede nu kan læses på www.2017aarhusianere.dk. Din historie kan også blive en del af byens historie. Gå ind på hjemmesiden og læs mere om projektet, og om hvordan du kan deltage.

FRA AARHUS STADSARKIV

Fra sygehus til bydel

Foranderlige Aarhus – Byen i evig forandring.

BYHISTORIE

AARHUS: I slutningen af 1920'erne undersøgte Aarhus Amtsråd muligheden for at udvide Aarhus Amtssygehus. Befolkningstilvækst og teknologiske fremskridt havde sat det daværende amtssygehus på Ingerslevs Boulevard under pres.

Beregninger fra arkitekt Axel Høeg-Hansen viste, at det bedre kunne betale sig at opføre et helt nyt sygehus.

I 1935 stod de nye bygninger ved Viborgvej derfor klar.

Fra gammelt til nyt

Det gamle amtssygehus fra 1882 på Ingerslevs Boulevard var i 1930'erne ved at være udtjent, og personalet så frem til at flytte ind i helt nye og større bygninger.

Ellen Sloth-Thomsen startede som sygeplejerskeelev på det gamle amtssygehus i 1934, og fortæller, hvordan hun sammen med en anden elev skulle bo i et tagværelse på loftet.

Man gik op ad bagtrappen og hen over loftet, mens man skulle kravle over varmerør og bjælker. Værelset bestod af to senge, et bord og to stole. Toiletet befandt sig på sygeafdelingen nedenunder.

Så var det straks andre forhold i det nye amtssygehus på Tage-Hansens Gade. Alle sygeplejersker og elever boede nu i funktionærbygningen, og der var en fælles stue, hvor der hver lørdag var kaffe og underholdning.

Arbejdsgaverne blev der ikke ændret på, og eleverne skulle blandt andet forberede patienter til operationer, servere mad, rengøre stuer og vande blomster.

Arbejdstiden blev dog ændret. Før havde man arbejdet fra kl. 6-20 med to fritimer om eftermiddagen, men nu hed arbejdstiden kl. 7-19 i stedet. Som elev og senere syge-

Sygeplejersker fra Aarhus Amtssygehus i sygehusparken foran hovedbygningen, ca. 1950. Fotograf: Børge Venge, Aarhus Stiftstidendes Billedsamling, Aarhus Stadsarkiv.

plejerske boede Ellen Sloth-Thomsen i mange år på Aarhus Amtssygehus, og betragtede det som sit hjem.

Lys, luft og duft

Da Aarhus Amtssygehus blev indviet i 1935, var det med vilje blevet bygget større end der umiddelbart var behov for. Det var med tanke på, at der på sigt ville blive brug for

den ekstra plads.

Den fremsynethed har betydet, at amtssygehuset i stor udstrækning har kunnet dække det løbende behov. Udvidelser har dog ikke kunne undgås. Det skyldes blandt andet den teknologiske udvikling, og at antallet af årlige indlæggelser fra 1935-1985 steg fra 2.800 til 15.000. På trods af den store stigning

kunne man godt følge med på amtssygehuset, da indlæggelsestiden var faldet fra 28 dage til 9 dage.

Man søgte naturligvis at forbedre patienternes helbred hurtigst muligt i den tid, de var indlagt, og et middel til dette var at følge datidens idealer om, at lys, luft og dufte havde en helbredende virkning. Aarhus' stadsgart-

TEMA

2017 ÅRHUSIANERE

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet findes på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

ner, Leif Sandberg fra Norge, blev derfor sat til at etablere en sygehuspark, som skulle fremme patienternes rekreation.

Haven indeholdt gode opholdssteder, hvor man blandt store rosenpartier og frugttræer kunne betragte hovedbygningens smukke rød-gule byggeri.

Netop hovedbygningen var opført øst-vest, så man fik mest muligt af solens helbredende stråler ind.

Den store fokus på omgivelsernes indflydelse på patienternes tilstand betød også, at Aarhus Amtsråd lagde begrænsninger på byggeri omkring amtssygehuset.

Da forpagter A. Vilh. Petersen i 1932 derfor ville opføre etageejendomme på Regensburg Plads syd for amtssygehuset, måtte han begrænse sig til, at ejendommen kun blev på tre etager.

Samtidig skulle Aarhus Byråd forpligte sig til, at der overfor blev opført en identisk bygning for at sikre et harmonisk udsyn.

Ny bydel i Aarhus

I løbet af 2018 overtager Aarhus Kommune amtssygehuset, og med respekt for byggeriet og historien vil en ny bydel vokse frem. Datidens idealer om de helbredende

virksomheder af lys, luft og dufte vil være centrale for den nye bydel, og historien vil stadig være til stede.

Den nye bydel vil skabe en god sammenhæng mellem nyt og gammelt, og dermed skabe en helt unik identitet for den nye bydel.

Som en del af processen vil Aarhus Stadsarkiv samle vidnesbyrd i form af billeder, erindringer og dokumenter om amtssygehuset og omgivelserne omkring. Den nye hjemmeside, www.amtssygehusarkivet.dk, vil være den digitale historiske platform for de arkivalier, som bliver indsamlet.

Her vil det være muligt blandt andet være muligt at se billeder og læse erindringer fra personer, som på den ene eller anden måde har haft tilknytning til amtssygehuset, eller området omkring.

Har du selv et bidrag til historien i form af billeder eller historier om amtssygehuset, så holder Aarhus Stadsarkiv tre indsamlingsdage i august. Den 19. august foregår det på amtssygehuset klokken 14-18. Den 26. august klokken 14-18 og den 27. august klokken 10-14 foregår indsamlingerne på Dokk1. Se mere på www.amtssygehusarkivet.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

De offentlige fruentimmere blev tvunget på bordel

Tema: På byrådets bord. Håndteringen af byens prostituerede var genstand for en langtrukken debat i Aarhus byråd i sidste fjerdedel af 1800-tallet.

BYHISTORIE

AARHUS: »Vor By er som et Knudepunkt for den stedse tiltagende Personfærdsel, navnlig til og fra Hovedstaden, som betydelig Søhandelsplads, som et større Garnisonssted og endelig som en ved Fremmedes Tilflytning betydelig fremskridende Stad, mere end vistnok nogen anden af Provinsbyerne udsat for de uheldige Bivirkninger af, at en efter Tidsforholdene og de stedlige Forhold afpasset Ordning af Prostitutionsvæsenet savnes, et Savn, hvorpaa der forlængst burde have været raadet Bod.«

Således skrev Aarhus byråd til Justitsministeriet i marts 1875 efter i knap fire år at have ventet forgæves på det regulativ om tilsyn med prostitutionen, som landets politikredse blev stillet i udsigt, da en ny politilov blev indført i 1871.

Regulativet skulle give politiet det lovmæssige grundlag for at fortsætte den praksis, som i flere år havde været gældende i flere større byer. På trods af at loven forbød prostitution, så politiet her igennem fingrene med den, hvis den prostituerede lod sig indskrive som »offentligt fruentimmer« i et såkaldt »tolereret« hus og lod sig underkaste regelmæssig lægekontrol. Dermed mente man bedre at kunne forhindre udbredelsen af kønssygdomme.

Den personlige frihed

Med Grundlovens indførelse i 1849 var der kommet fokus på beskyttelse af den enkeltes rettigheder og personlige frihed, og regulativet skulle

retfærdiggøre tvangsudskrivningen som en samfundsmæssig nødværgeforanstaltning.

Ministeriet gav Aarhus byråd frie hænder til selv at udarbejde et regulativ. Udvalget for Prostitutionsvæsenets Ordning blev nedsat i april 1876 og udarbejdede sammen med politimester Louis Hammerich et udkast, som byrådet vedtog med få ændringer.

Lægekontrol

»Regulativ for Politiets Tilsyn med løsagtige Fruentimmer i Aarhus Kjøbstad« gav blandt andet politimesteren beføjelse til at tillade oprettelsen af bordeller under opsyn og ansvar af en værtinde. Den prostituerede skulle et par gange om ugen møde til visitation hos stadslægen eller en anden kvalificeret læge, og besøgende kunne forlange at få forevist hendes visitationsbog.

I september blev forslaget sendt til godkendelse i Ministeriet, som anbefalede visse ændringer. Efter endnu en tur omkring udvalget lå et nyt forslag klar i marts 1877. Men nu var et af udvalgsmedlemmerne blevet betænkelig ved at indføre en prostitutionsordning, der ville vække forargelse og give problemer, og foreslog, at det blev forkastet.

Tre måneder senere modtog byrådet det københavnske regulativ sammen med en opfordring til at tage stilling til, om Aarhus havde brug for et regulativ som supplement til Lov om Foranstaltninger til at modarbejde den Veneriske Smittes Udbredelse af 10de april 1874.

De tolererede huse lå fra 1882-87 og frem i byens udkant som for eksempel Sandgraven (Sandgravvej). Ukendt fotograf, Den Gamle Bys billedarkiv

Men Hammerich var blevet forflyttet, og byrådet udsatte sagen på ubestemt tid, indtil en afløser var fundet.

Bordel-pligt

Først i januar 1879, trekvart år efter at afløseren C.J. Thorup blev ansat, blev udvalget anmodet om at genoptage forhandlingerne.

5. maj 1881 var udvalgets forslag til et regulativ klar, 14 dage senere besluttede byrådet dog at lade sagen falde som uigennemførlig. Man kunne ikke tilslutte sig en paragraf, som Thorup havde betinget sig, skulle med i det endelige regulativ, hvis han skulle medvirke.

Paragraffen gav politimesteren ret til at pålægge offentlige fruentimmere at tage ophold i bordeller, hvis deres opførsel gjorde det nødvendigt.

Prostitutionsspørgsmålet blev først taget op igen i marts 1887 efter klager over, at Thorup tillod prostituti-

on uden et regulativ, der gav ham hjemmel til det.

Han havde i sin embedsperiode tilladt en gruppe på 9-17 faste prostituerede at modtage kunder på deres bopæl efter godkendelse. De måtte ikke tilkalde sig opmærksomhed for at få kunder.

Ulovlig praksis

Thorup fik forelagt den første klage, som kom fra Bestyrelsen for Foreningen imod Lovbeskyttelse for Usædelighed. Han svarede, at tilsynet med prostituerede blev ført i overensstemmelse med Loven af 10de april 1874. Byrådet frøsagde sig ansvaret og svarede klageren, at eftersom byrådet ikke ønskede at deltage i udfærdigelsen af et reglement, måtte politiet føre tilsyn efter de almindelige lovbestemmelser på området.

Byrådet kunne hverken gøre sig til dommer over eller tage ansvaret for politiets virksomhed. 1732 borgere,

som klagede måneden efter, fik samme svar.

Sagen blev indbragt for ministeriet, som i september 1888 gav klagerne medhold i, at Thorups praksis var i strid med lovgivningen. Først derefter indstillede han den. Et nyt udvalg, nedsat på hans foranledning, frarådede byrådet at medvirke til udarbejdelsen af et regulativ, og indstillingen blev i februar 1888 vedtaget af et enigt byråd.

Herefter måtte Thorup nøjes med at pålægge de prostituerede behandling for kønssygdom. I 1906 blev den reglementerede prostitutionsordning ophævet, og de prostituerede blev herefter straffet efter løsgængeriloven. De havde stadigvæk pligt til at søge behandling for kønssygdomme, men kunne ikke længere tvangsudskrives til prostitution.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

■ AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.

■ Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!

■ Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.

■ Arkivet findes på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Da fjernsynet kom til byen

Tema: På byrådets bord. I år er det 60 år siden, at Søsterhøjantennen i Højbjerg blev indviet og dermed også 60 år siden, at fjernsynet kom til Aarhus. Fjernsynet var kommet for at blive, og også byens råd blev nødt at forholde sig til det nye medium.

BYHISTORIE

AARHUS: Allerede før Søsterhøjantennen blev indviet, blev fjernsynet behandlet på byrådets bord. Årsagen var, at Frihedsfonden i Aarhus i 1953 havde ansøgt byrådet om en bevilling til at drive et biografteater i en projekteret biograf ved Vestre Ringgade. Biografen skulle betjene det store nybyggede kvarter ved Møllevangen.

Selvom borgmester Unmack Larsen »fandt det principielt rigtig, at man efterhånden lagde biografteatre i de ydre kvarterer«, blev Frihedsfondens anmodning afvist.

Årsagen var fjernsynets forestående indtog i Aarhus. Unmack Larsen henviste til undersøgelser fra USA, som viste, at antallet af biografbesøgende faldt med 40 procent efter fjernsynets indførelse. Dertil kunne rådmænd I.C. Sørensen tilføje, at han mindedes en biografforestilling i USA med kun 17 tilskuere.

Biografteatrene skabte sammenhold i nærområderne. Det var ikke kun et sted, hvor man kunne se film. Det var et kulturelt og folkeligt samlingssted, hvor man kunne gå til koncerter og meget mere. Det var også disse tanker, der lå bag byrådets godkendelse af en bevilling til en udvidelse af Aarhus Teater med en kombineret biograf-

og koncertsal. Scala, som den kom til at hedde, blev indviet i 1955 med plads til over 800 gæster. Så selvom Frihedsfondens anmodning i 1953 blev afvist, var der andre biografteatre, der var mere heldige.

Søsterhøjantennen rejser sig

I maj 1956 blev den 216 meter høje TV-mast på Søsterhøj endelig indviet, og århusianerne kunne nu slutte sig til Danmarks Radios nationale sendeprogram. Københavnerne havde fået deres TV-mast fem år før Aarhus, men først i 1960 blev sendenet udbygget til hele Danmark.

14. maj kunne man i Stiften læse om indvielsen og de mange indtryk, dagen havde givet. Der var ingen tvivl om, at man havde længtes efter dagen. Særligt ingeniøren Gunner Petersen udtrykte sin begejstring: »Udviklingen foregår i dag hurtigere end nogen sinde«.

Begejstringen var på sin plads, fjernsynet levede op til den tekniske forventning, lyden gik klart igennem, og billederne var klare. Radiodirektør F. E. Jensen var også begejstret og ønskede, at stationen ville opnå den højeste mulige anerkendelse blandt jyderne, udtrykt med ordene: »It saa ring' endda«.

I den første udsendelse kunne seerne få en forsmag på intet mindre end den ver-

Nabomarkens køer kunne holde øje med, at alt gik som det skulle, da fjernsynstårnet på Søsterhøj i Skåde blev opført i 1956. Fotograf Jørn Timm, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, digital kopi ved Aarhus Stadsarkiv

densberømte opera »Porgy og Bess«, som varede i godt 20 minutter.

Efter indvielsen blev der vist fjernsyn i godt 10 timer om ugen. Selvom det i dag ikke lyder af meget, udtalte radiorådsformand Peder Nørsgaard: »Jeg tror på fjernsynet, fjernseerne vil indrømme, at vi sender passende afvekslende programmer«.

Man havde troen på, at timetallet for ugentligt fjernsyn ville stige, specielt skævede man til England og USA, hvor fjernsynet også var begyndt at rykke ind i jævne familiers

stuer. I 1956 kunne man i Danmark erhverve sig et Bella Vista-fjernsyn for den nette sum af 2.095 kr.

Dets svarer til godt 30.000 kr. i dag. Men som det udtrykkes i en annonce, er der også »Indbygget fjernbetjening, så De fra Deres lænestol kan regulere både lys- og lydstyrke«. Den høje pris taget i betragtning var fjernsynet langt fra allemandseje. Fjernsynet var de første mange år dermed også et socialt samlingspunkt, da de heldige ejere af et fjernsyn var sikre på besøg fra naboer, familie og venner.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

- AarhusWiki er Aarhus Stadsarkivs historiske leksikon om Aarhus' historie.
- Det er et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder – og meget andet. Der er også plads til din historie!
- Læs om byens historie på www.aarhuswiki.dk.
- Arkivet findes på Dokk1. Her er åbent tirsdage, onsdage og torsdage kl. 9-16.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

**AARHUS
WIKI**

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

**AARHUS
ARKIVET**

FRA AARHUS STADSARKIV

Da børn blev fjernet fra hjemmet og sendt på fattiggården

BYHISTORIE

AARHUS: Begyndelsen af 1900-tallet varslede en ny tilgang til behandlingen af børn og unge, der af den ene eller den anden grund ikke kunne være i hjemmet. Men byrådets protokoller afslører, at omstillingen ikke kom fra den ene dag til den anden.

Indtil midten af 1800-tallet var det almindeligt, at børn og unge, der ikke kunne være i hjemmet, blev behandlet som andre fattige og/eller moralsk fordærvede. En stor andel af dem blev anbragt i familiepleje ved auktion, hvor lavestbydende fik barnet, så sognet slap så billigt som muligt. Andre blev anbragt i fattighusene. Fra 1850 og frem blev der oprettet flere børnehjem rundt om i landet. Senere fulgte opdragelsessteder for vanskelige børn og unge.

Til at begynde med blev institutionerne oprettet på privat initiativ af religiøse eller filantropiske foreninger eller enkeltpersoner. Nogle modtog offentlige tilskud, men der var ingen offentlig styring af området. Det ændrede sig i slutningen af 1800-tallet efter en længere periode, hvor kriminaliteten blandt børn og unge havde været stigende. I 1888 kom der en lov om tilsyn med plejebørn, og i 1893 nedsattes Kommissionen om statstilsyn med børneopdragelsen. Blandt de forslag til forbedringer, som kommissionen fremlagde to år senere, var en opdeling af hjemmene efter de opgaver, de påtog sig: Børnehjem, opdragelsesanstalter og midlertidige optagelseshjem, hvor barnet kunne anbringes, til det blev afgjort, om det hørte til på et børnehjem eller en opdragelsesanstalt.

Aarhus' første optagelseshjem

Selv om der skulle gå ti år, før der kom en lov på området – Lov af 14. April 1905 om Behandling af forbryderiske og forsømte Børn og unge Personer (kaldet Børneloven) – var ideen om midlertidige optagelseshjem blevet sået. Ud af byrådets forhandlinger kan man læse, at fattigvæsenet havde et optagelseshjem i Aarhus allerede i slutningen af 1900. Det første år modtog hjemmet 25 børn, fem år senere var tallet steget til 86, og behovet steg de følgende år.

Omtrent samtidig oprettedes et par optagelseshjem på privat initiativ. Et af dem blev drevet af Ane Kathrine Petersen. Hun og manden, murer Christian Petersen, tog til en begyndelse plejebørn ind i deres hjem i Vestergade 59 i 1903. I april 1908 flyttede de til en bygning på hjørnet af Møllegade og Vester Allé. Året efter overtog kommunen optagelseshjemmet. Men Ane Kathrine Petersen fortsatte som bestyrerinde til sin død i oktober 1910. Herefter overtog fattigvæsenet driften for kommunens regning, og der blev ansat

Børneoptagelseshjemmet ved hjørnet af Møllegade og Vester Allé, ca.1913. Fotograf ukendt. Den Gamle Bys billedarkiv

en ny bestyrerinde og tre tjenestepiger.

Med Børneloven fulgte også oprettelsen af kommunale værgeråd. De skulle tage stilling til, om et barn skulle fjernes fra hjemmet, og om det skulle anbringes i en plejefamilie, på børnehjem eller en opdragelsesanstalt. Beslutningen skulle godkendes af et statsligt overværgeråd. Foreløbig anbringelse på et optagelseshjem krævede ikke Overværgerådets godkendelse. I begge tilfælde var det enten værgerådet eller en offentligt godkendt forening, som skulle iværksætte anbringelsen.

Manglende kendskab til optagelseshjem

En byrådsdebat fra oktober 1906 viser, at der trods børnelov og eksistensen af optagelseshjem i Aarhus stadig herskede usikkerhed om, hvad man skulle stille op med tvangsfjernede børn.

Årsagen til debatten var en klage fra Udval-

get for Fattigvæsenet over værgerådernes fortolkning af loven. I en aktuel sag havde politiet afleveret tre børn på Fattiggården på foranledning af Værgerådet for Aarhus søndre kreds. Det var med udvalgsmedlem Harald Jensens ord foregået »paa samme Maade, paa hvilken man transporterede et fordrukkent Individ derned, naar han havde sovet Rusen ud i Arresten.«

Værgerådet forsvarede sin handling med, at børn, der blev fjernet fra hjemmet, var at anse som subsistensløse. Byrådsmedlemmerne var enige om, at fattiggården ikke var det bedste sted at anbringe børn. Men flertallet tog sagen med sindsro og mente, at der ikke var andre muligheder i akutte situationer.

Debatten afslører, at kendskabet til optagelseshjemmene og deres funktion hverken var udbredt i byråd eller værgeråd. Først et stykke inde i debatten nævnte et byrådsmed-

lem optagelseshjem som det rette sted at placere fjernede børn; kommunens eget optagelseshjem eller hjemmet bestyret af fru Petersens blev dog ikke nævnt med et ord.

Sagen mandede ud i en byrådsbeslutning om at afsætte penge til oprettelsen af et midlertidigt optagelseshjem for børn. Der skete dog intet videre, før kommunen tre år senere overtog hjemmet i Møllegade.

PÅ BYRÅDETS BORD.

■ Stadsarkivet digitaliserer Aarhus Byråds diskussioner og beslutninger. Følg med på www.byraadet.aarhusarkivet.dk og find historien om det sted, den person eller den organisation, der har din interesse!

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Fra sygehus til Sct. Annagades Skole

BYHISTORIE

AARHUS: For få uger siden kunne eleverne fra den nu lukkede N.J. Fjordsgades Skole tage turen over Ingerslevs Boulevard for at indtage den nybyggede Frederiksbjerg Skole. Hjørnet af Sct. Anna Gade og Ingerslevs Boulevard har dog huset skoleelever siden 1950, hvor Sct. Annagades skole blev indviet.

Sct. Annagades Skole skulle servicere den voksende befolkning i sydbyen. Frederiksbjerg havde allerede de store kommunale skoler på Ingerslevs Boulevard, N.J. Fjordsgades og Læssøesgades Skole, men ved indgangen til 1950'erne var de store årgange fra krigstiden blevet skoleklare, og presset på det århusianske skolesystem var stort.

23. september 1948 vedtog byrådet derfor at bevilge 2.397.000 kr. til en ombygning af det gamle amtssygehus ved Ingerslevs Boulevard, så det hurtigst muligt kunne tages i brug som skole under navnet Sct. Annagades Skole. Det ville gå hurtigere at bygge om end bygge nyt, mente byrådet, og det ville også være billigere. Ved et byrådsmøde i januar 1955 kunne byrådet dog konstatere, at den samlede udgift til skolen var steget til 4.503.000 kr.!

Den store budgetstigning skyldtes ifølge rådmand Bernhardt Jensen primært, at skolebyggeriet blev mere omfattende end først beregnet. Ud over klasselokaler til ca. 900 skoleelever var bygningerne blevet udvidet med blandt andet gymnastiksale, aula, et stort centralkøkken, der fra 1951 sørgede for skolebespisning til hele Aarhus, sanglokaler, tegnelokale, filmlokale, geografilokale og ungdomslokaler.

Derudover blev der i 1954 i et skoleforbund med forstadskommunerne oprettet klasser på Sct. Annagades Skole for svagtseende og hørehæmmede elever. Eksamensmellemskolen blev i midten af 1950'erne naturligt en del af skoleforløbet, og da elevtallet i skoleåret 1956/57 kulminerede, havde skolen 903 elever fordelt på 37 klasser.

På byrådets bord

Byrådet fulgte skolens udvikling tæt i dens første fem leveår. Indretning, udvidelser, ombygninger, ansættelser og ikke mindst økonomi kom på byrådets bord. Stort og småt blev diskuteret. I februar 1952 udtalte socialdemokratiske Erna Hedtoft Larsen, at: »Annagades skole er pæn med de lyse farver på væggene, men det irriterer mig at se, at man har lavet hvidlakerede fodlister; det er en uting, for de er alt for besværlige af renholde.«

Året efter beklagede de Konservatives Margrethe Jørgensen, at den nyoprettede viceinspektørstilling ifølge skolekommissionen

Hvor byens nye stolthed, Frederiksbjerg Skole, netop er blevet indviet, lå før Sct. Annagades Skole. Noget af ånden fra den gamle skole lever dog stadig i den nye, da murene blandt andet er opført med murstenene fra den gamle. Fotograf Børge Venge, 1957, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, digital kopi ved Aarhus Stadsarkiv.

skulle beklædes af en mand – en beklagelse førnævnte Erna Hedtoft Larsen kvitterede med et »Hørt!«.

Omkring 1970 stod kommunen med det fuldstændige modsatte problem, end da Sct. Annagades Skole blev indviet. Børnefamilierne var begyndte at flytte væk fra midtbyen, og elevtallet på byens skoler styrtdykkede. På Sct. Annagades Skole var elevtallet faldet fra 695 elever i 1965 til 508 elever i 1970. Som konsekvens besluttede byrådet i 1975 at nedlægge skolen sammen med skolen på Nørre Boulevard med virkning fra august 1976. Det affødte omfattende forældreprotester, og for Sct. Annagades vedkommende blev resultatet, at der 23. marts 1976 skulle afholdes en slags folkeafstemning om skolens fortsættelse eller ophør. Af de stemmeberettigede afgav 43,7 procent deres stemme. 1.473 ønskede skolen bevaret, 65 tilkendegav en modsat opfattelse.

Skolens skæbne var dermed afgjort, idet de 1.473 ja-stemmer ikke udgjorde de nødvendige 60 procent af skoledistriktets stemmeberettigede vælgere. Sidste skoledag var 17. juni, og for de fleste Annagadeelever betød afgørelsen, at de efter sommerferien skulle fortsætte i N.J. Fjordsgades Skole på den anden side af boulevarden.

New Yorker-stemning

Efter skolen måtte dreje nøglen om, blev bygningen brugt til mange forskellige formål med mange forskellige lejere. Sport og Fritid, N.J. Fjordsgades Skoles udskoling og SISU/MBK's bordtennisklub var blandt de seneste brugere af bygningerne, inden de blev nedrevet i foråret 2014.

Og nu er der så skole igen på Sct. Anna Gade. Hofmann A/S står bag den nye moderne skole, der med forskudte plan og boldbaner

på taget oser af New Yorker-stemning. Aulaen, de hvidlakerede fodlister og centralkøkkenet er væk til fordel for motoriksal, kulturklynge og klatrevægge. Nye tider er kommet til Frederiksbjerg.

FORANDERLIGE AARHUS

■ I disse år bygges Aarhus om som sjældent før. På Stadsarkivet følger vi den foranderlighed, der har kendetegnet Aarhus gennem tiderne. Vi trækker det bedste fra historien frem og tror på, at historien er værd at bygge videre på. Find data om din gade eller dit hus på aarhusarkivet.dk og se kommunens byggesagsarkiv på byggesager.aarhuskommune.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Landsudstillingen Aarhus aldrig fik

BYHISTORIE

AARHUS: Historierne er mange, og tykke bøger er skrevet om Landsudstillingen i 1909. Udstillingen bliver med rette fremhævet som en af forrige århundredes mest skelsættende begivenheder i Aarhus. Den løftede byen og var afgørende for, at Aarhus kunne definere sig som Jyllands hovedstad. Ambitionerne var derfor store og håbet grønt, da byrådet i 1938 i al fortrolighed begyndte at arbejde med planer om en ny storstilet landsudstilling.

Aarhus stod kun tre år fra at skulle fejre byens 500-års købstadsjubel i 1941, og en storstilet landsudstilling ville være en passende og smuk indramning af denne fejring.

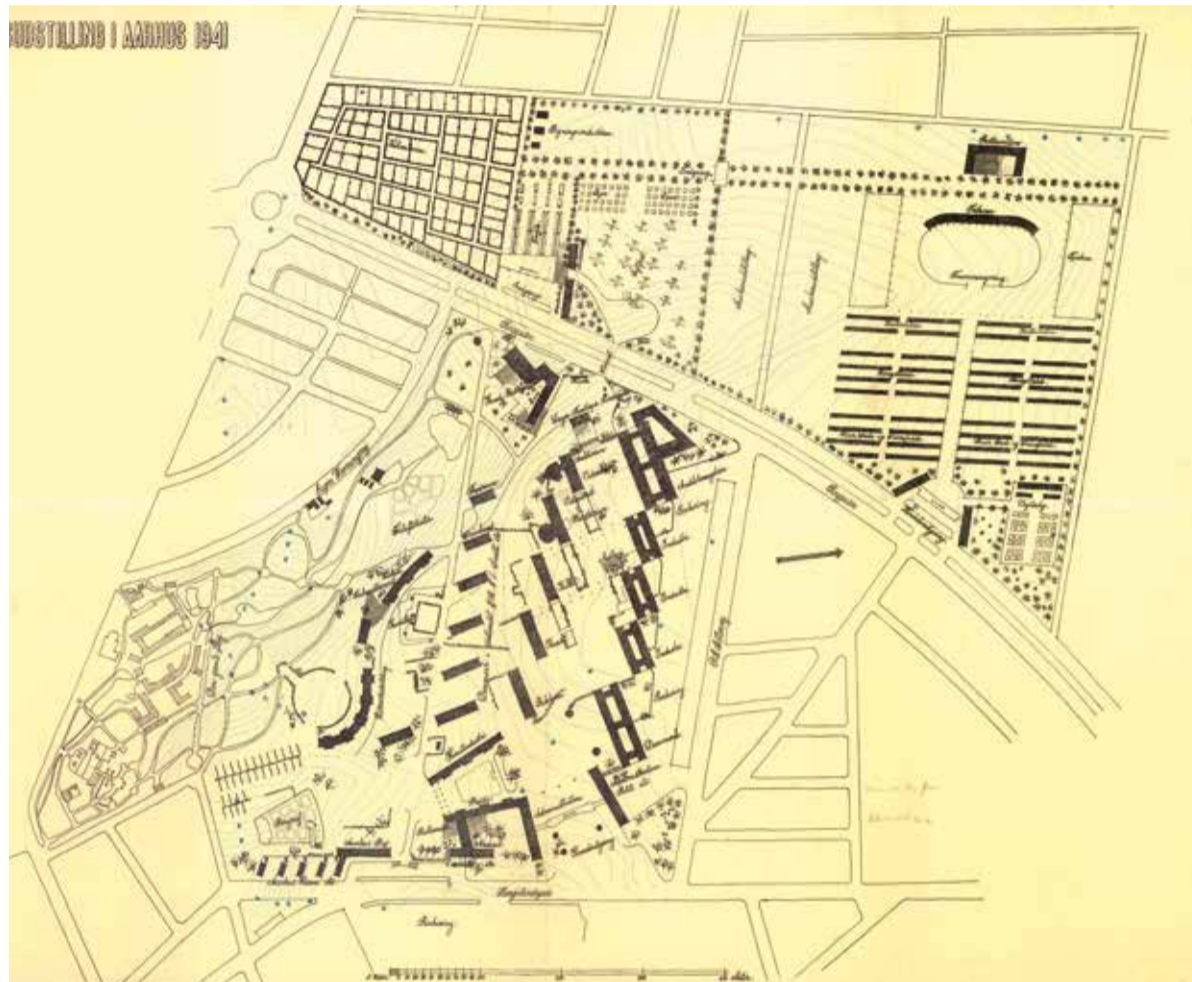
Byrådet var naturligt blandt initiativtagerne og en drivkraft i projektet. Planerne var store, og man ville meget mere og andet end blot en traditionel varemæss, som folk efterhånden var blevet godt trætte af. Byrådet tog kontakt til arkitekt Thyge Hvass og bad ham om at udarbejde en skitse til en udstilling. At valget netop faldt på Hvass illustrerer, hvor ambitiøse planerne var. Hvass var på det tidspunkt vel nok landets førende udstillingsarkitekt.

Uden for Botanisk Have

Hvass forslø, at der skulle udlægges et enormt udstillingsareal uden for Botanisk Have på begge sider af Ringgaden. Området var dobbelt så stort som udstillingsarealet i 1909. Samtidig slog Hvass fast, at udstillingen måtte have et klart defineret tema.

I byrådet var der store roser til det gennemarbejdede skitseforslag, og der lød også knubbede ord til flere lokale arkitekter, som havde knurret i krogene over, at planlægningen var givet til en mand uden for byen.

Også temaet lå hurtigt fast. Med »Danmarks Vej frem« ville man skabe en dansk verdensudstilling, der skulle illustrere og skabe forståelse for den store danske indsats, som blev ydet ude i verden. »En sådan Udstilling måtte anses for at være af overordentligt opdragende Betydning, ikke mindst for den opvoksende Ungdom,« hed det blandt andet.

Det enorme udstillingsareal var spredt ud over Vestervang og Møllevang med Ringgaden skærende midt igennem. Det stærkt skrånede areal gav en næsten malerisk udsigt over byen, og det skulle blandt andet også lægge græs til, hvad må have været Danmarks største udendørs biograf med plads til 4.000 tilskuere. Kort over udstillingsarealerne i Aarhus Byråds journalsager, jnr. 36-1939, Aarhus Stadsarkiv.

Temaet synes oplagt. Oven på børskrakket i 1929 og den efterfølgende depression var der ved at komme fart i den globale samhandel. I Aarhus lå flere virksomheder med et globalt udsyn. Aarhus Oliefabrik var en af dem. Fabrikken tegnede sig i tiden for 30 procent af Aarhus Havns omsætning, og dens eksport udgjorde hele 10 procent af Danmarks samlede industrieksport.

Opbakning fra statsministeren

Byrådet fik hurtigt en samarbejdspartner i foreningen Dansk Samvirke, som netop virkede for danskere i udlandet. På et stormøde i København, hvor betydende repræsentan-

ter fra erhvervsliv institutioner og foreninger var inviteret, var opbakningen overvældende. Statsminister Stauning havde skriftligt tilkendegivet sin støtte, og fra erhvervslivet var der opbakning fra flere af de tunge drenge såsom direktør J. A. Kørbing, DFDS, og ingeniørerne Saxild og Højgaard.

Næste hurdle var det økonomiske spørgsmål. Hvass havde anslået, at udstillingen ville koste 3,6 millioner kr. Heraf skulle 1 million kr. stilles i garantikapital, som skulle finansieres af kommune, stat og private donationer.

Byrådet tog hul på forhandlingerne på det sidste byrådsmøde i juni 1939. Der var nogle skeptiske

ytringer, om kommunen nu havde råd til at afholde så stor en begivenhed, men gennem en imponerende detaljeret gennemgang af kommunens økonomi forsikrede den socialdemokratiske borgmester H. P. Christensen om, at kommunens økonomi var i fin form. Tilmed understregede borgmesteren, at de forventelige kommunale udgifter til opførelse af udstillingens bygninger blev opvejet af de faldende sociale udgifter som følge af den store mængde merarbejde, udstillingen ville give de lokale håndværkere.

Byrådet gav Hvass mandat til at arbejde videre med forslaget. Sagsakter i byrådsarkivet afslører i detaljer, hvor langt man faktisk var

med planlægningen. Allerede kort tid efter sommerferien var der taget væsentlige skridt til opbygningen af den organisation, som skulle styre projektet i mål. Man var nået til enighed med både Gunnar Hoffmeyer fra Industrirådet og Kai Johansen fra Landbrugsrådet, som skulle ansættes som henholdsvis generalsekretær og propagandachef. Også et fint stempel med »Landsudstillingen i Aarhus 1941« havde man fået lavet. Det ligger fortsat i arkivet.

Og så faldt planerne alligevel

Hoffmeyer havde meddelt Industrirådet, at han havde takket ja til jobbet som generalsekretær i Aarhus. Lejligheden var opsagt og flyttebilen næsten bestilt, men 7. september 1939 blev på alle måder en nedslående dag. I en kortfattet meddelelse fra borgmester H. P. Christensen stod, at projektet grundet Tysklands invasion af Polen og den storpolitiske situation for en periode måtte stilles i bero. I november måtte de opgives – krigen havde desværre vist sig for omfattende.

Byjubelæet blev fejret, men rammerne blev unægtelig ikke så festlige som planlagt.

Næste år, i 2017, sparker vi gang i det store europæiske kulturhovedstadsprojekt. Vi er naturligvis mange, som håber på, at dette projekt har samme positive og varige effekt på byen, som Landsudstillingen havde i 1909. Denne gang kan vi måske tillade os at drømme om, at Aarhus for alvor brænder igennem ude i den store verden. 2016 har i hvert fald vist, at byen på mange fronter er godt på vej!

PÅ BYRÅDETS BORD

■ Stadsarkivet digitaliserer Aarhus Byråds diskussioner og beslutninger – følg med på byraadet.aarhusarkivet.dk – og find historien om det sted, den person eller den organisation, der har din interesse!

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Randersvej – fra landevej til trafikalt knudepunkt

BYHISTORIE

AARHUS: Aarhus er en by i evig forandring, og dette kommer specielt til udtryk på flere af de større hovedveje, hvor vejarbejde og tæt trafik er stærkt forbundet. Her er Randersvej ingen undtagelse, som i dag er en af byens mest trafikerede hovedveje. De seneste år har Randersvej været under stor forandring. Den gamle blodbøg fra 1899 er forsvundet. Det samme er de små rækkehuse fra slutningen af 1800-tallet. Til gengæld skulle trafikken fra næste år glide let afsted på Randersvej, når Letbanen bliver indviet.

Den kendte strækning blev allerede grundlagt omkring 1760'erne, og hed dengang Randers landevej, fordi den som navnet antyder, var den eneste strækning mellem Aarhus og Randers. I 1904 skiftede vejstykket navn til Niels Ebbesens Vej, og det var først 35 år senere at det nuværende navn, Randersvej, blev vedtaget. Den første store udvikling på vejstykket kom i 1920'erne – en udvikling som allerede dengang gjorde strækningen til et af de mest trafikerede steder i byen. Den stigende trafik betød også en helt ny type erhverv – nemlig de mange tankstationer, som man kunne se skyde op langs landevejen.

Christiansbjerg – en ny bydel etableres

Der blev først etableret bymæssig bebyggelse på det nuværende Christiansbjerg i 1870'erne. Den bestod af en samling beskedne småhuse ved Skovvangsvej. Indtil 1897 blev bebyggelsen kaldt "Reginehøj" efter gården på hvis jord, den var opført. I modsætning til Aarhus midtby måtte man indtil 1887 godt holde svin på Reginehøj. Det blev udnyttet til fulde, i 1884 var bydelen således bolig for omkring 500 mennesker og 2-300 svin. Den blev derfor kaldt "Svinehøj" i folkemunde.

Et stykke ind i det 20. århundrede bestod Christiansbjerg-kvarteret hovedsagelig af marker med tilhørende markveje. Dog var der en række små lave huse ved Randersvejens østlige side, som efter sigende voksede op omkring det hus, hvor en slagtermester slog sig ned omkring 1880.

At området omkring Randersvej

Benzinkø på Randersvej under generalstrejken i 1956. Fotograf Børge Venge, 1956, Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, digital kopi ved Aarhus Stadsarkiv

mere blev set som land end by i slutningen af 1800-tallet får man et billede af ved at blade i de ældste udgaver af Aarhus Vejviser. Man må lede forgæves efter »Randers Landevej« i vejviserne fra før 1888. Fra 1888-1898 er vejen nævnt, men med henvisning til »Aarhus Mark«. Først fra 1899 får vejen en selvstændig sektion.

Først fra begyndelsen af 1950'erne blev de gamle chaussé-veje på Christiansbjerg asfalteret. Bydelen uden for Aarhus begyndte langsomt, men sikkert, at tage form som et moderne kvarter i forlængelse af den gamle købstadskommunen.

Byen samles

Omtrent samme tid var Aarhus-by

ramt af pladsmangel. Aarhus Kommune begyndte derfor at interessere sig for det afsidesliggende Christiansbjerg, som endnu havde ubebygget jord. Langsomt blev Christiansbjerg opslugt af byen, og i 1949 blev Stjernepladsen anlagt ved krydset ved Randersvej og Langelandsgade. Den nye plads skulle være et samlingspunkt for nye forretninger og andre servicetilbud. Også områdets transportmuligheder blev udvidet og forbedret, og i 1955 blev de gamle linie 3 busser udskiftet med helt nye trambusser.

Ydermere vedtog Aarhus Kommune i 1962, at der skulle etableres både en gang- og cykelsti på Randersvej mellem det gamle 'byskel' og Skejby.

Den østlige og store dele af den vestlige del af stien blev taget i brug i oktober 1963, mens den resterende del kunne tages i brug i foråret 1964.

Udviklingen på Randersvej fortsatte, og i 2009 blev strækningen tildelt 40 millioner kroner af Trafikstyrelsen til etablering og udvidelse af busbanerne på Randersvej. Dette fik trafikken til at glide lettere afsted, og bandt byen yderligere sammen. De nye busbaner blev også første skridt frem mod etableringen af Letbanen, der åbner op for første etape i 2017. Denne etape kommer til at gå fra Aarhus Hovedbanegård gennem nordbyen og videre mod Skejby Sygehus, Lisbjerg og Lystrup.

TEMA

FORANDERLIGE AARHUS.

■ I disse år bygges Aarhus om som sjældent før. På Stadsarkivet følger vi den foranderlighed, der har kendetegnet Aarhus gennem tiderne. Vi trækker det bedste fra historien frem og tror på, at historien er værd at bygge videre på.

■ Find data om din gade eller dit hus på www.aarhusarkivet.dk og se kommunens byggesagsarkiv på <http://byggesager.aarhuskommune.dk>.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Den spanske syge tog 291 liv i Aarhus på to år

BYHISTORIE

AARHUS: Det trækker op til 100-året for en af de værste epidemier, der har ramt Danmark – og Aarhus – i nyere tid. Med fondsmidler i ryggen er Stadsarkivet ved at gøre klar til en større undersøgelse af den spanske syge. Det er altid afgørende, hvordan myndighederne griber en sådan katastrofe an, så lad os se på, hvad Aarhus Byråd kunne stille op.

Da den spanske syge ramte Aarhus i 1918, optog emnet ikke plads på byrådets dagsorden. Håndteringen af epidemien blev overladt til byens sundhedsautoriteter. Men efter kritik i byens aviser fra borgere, der efterlyste mere indgribende handling i form af skolelukning og forbud mod offentlige forlystelser, bragte byrådet alligevel emnet på bane.

Lungepest

Den spanske syge, også kaldet lungepest, smittede omtrent en fjerdedel af verdens befolkning. Hovedsagelig raske voksne blev smittet, og op mod fem procent døde af den lungebetændelse, som ofte ledsagede sygdommen. Da sygdommen var på sit højeste i 1918 og 1919, blev der i alt anmeldt 19.735 tilfælde i Aarhus, heraf døde 291. I dag ved vi, at de mange dødsfald skyldtes en overreaktion af kroppens immunsystem. Men i datiden kendte man ikke årsagen, hvilket byrådsdebatten også viser.

Avisens læsere havde i nogen tid kunnet læse om »Den spanske« fremmarch i ind- og udland, da Århus Stiftstidende 30. juli 1918 kunne fortælle, at 12 soldater var indlagt på garnisonssygehuset. Ifølge amtslæge Lunddahl var også flere civile ramt. Antallet af syge steg hurtigt for at nå en foreløbig kulmination med 853 ugentlige sygdomstilfælde i august.

Først var der hovedsagelig tale om milde og kortvarige forløb. Alligevel blev skoleferien som i landets øvrige byer forlænget til et stykke ind i august efter indstilling fra Undervisningsministeriet. I ugen op til efterårsferien blev skolerne lukket igen, da antallet af syge nåede en

Antallet af indlæggelser på byens hospitaler steg, da Den spanske syge ramte, og smittevogne kom på ekstraarbejde. Ukendt fotograf, 1913. Den Gamle Bys Billedarkiv

ny kulmination med 784 sygdomstilfælde. Kun i særligt hårdt ramte skoleklasser blev undervisningen aflyst, og kun børn, der selv var syge eller havde syge familiemedlemmer, skulle blive hjemme.

Borgerne blev hver anden uge holdt underrettet om sygdommens udvikling gennem avisen, og i slutningen af oktober indrykkede Sundhedskommissionen advarsler mod deltagelse i større møder og sammenkomster. Men amtsslægen afviste yderligere tiltag.

Byrådsdebatten

Da Laursen i slutningen af oktober bragte spørgsmålet op uden for dagsorden, var antallet af syge igen i stigning. Denne gang slog sygdommen hårdere og medførte flere dødsfald. Flere danseskoler og foreninger havde taget konsekvensen

og havde aflyst undervisning og arrangementer.

Byrådets diskussion kom til at handle om effekten af at lukke skolerne. På den ene side stod medlemmer, der havde tiltro til, at sundhedsmyndighederne kunne udrette det fornødne, og at skolerne blot skulle holdes ekstra rene. Nogle mindede om, at man skulle have maksimalt udbytte af de dyre skoler! Skoleudvalgets formand, den senere borgmester Jacob Jensen (S) afviste også skolelukning med det argument, at man »ikke kunde standse altid, fordi der kom en sygdom«. På den anden side var der medlemmer, der ville gå mere drastisk til værks og blandt andet lukke skolerne. Borgmester Dreschel, havde dog tillid til sundhedsmyndighedernes håndtering af situationen, og skolerne forblev åbne. 8. november gav

myndighederne alligevel efter for kritikken og forbød forlystelser. Forbuddet blev ophævet igen efter en lille måned uden nedgang i antallet af sygdomstilfælde.

Velgørenhed tog over

Mange familier blev hårdt ramt af epidemien. Næsten daglig kunne man i avisen læse om familier, hvor forældre mistede et eller flere børn, eller hvor børn mistede en eller begge forældre.

Det medførte et stort behov for økonomisk hjælp samt hjælpere til pleje og til det huslige. Hjælpen blev i starten organiseret og finansieret af Fælleskontoret for Velgørenhed. Midlerne kom fra private og offentlige donationer, og der blev jævnlige indrykket annoncer i aviserne, hvor man søgte efter folk, der ville yde praktisk og økonomisk hjælp.

Der blev hurtigt mangel på uddannede plejersker, og hjælperne var typisk ældre piger og gifte kvinder uden uddannelse i sygepleje. Skal man pege på et enkelt lyspunkt i tragedien, er det, at hjælpearbejdet var med til at sætte behovet for en kommunal hjemmesygepleje til debat.

TEMA

PÅ BYRÅDETS BORD

■ Stadsarkivet digitaliserer Aarhus Byråds diskussioner og beslutninger – følg med på byraadet.aarhusarkivet.dk – og find historien om det sted, den person eller den organisation, der har din interesse!

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Kollegiernes korte storhedstid

BYHISTORIE

AARHUS: »Danmarks bedste kollegium«. Således blev Skjoldhøjkollegiet beskrevet i Århus Stiftstidende ved indvielsen i 1973. Forventningerne var enorme, og kollegiet var tænkt som det foreløbige højdepunkt blandt de store kollegiebyggerier, som var blevet opført i byen i 1960'erne og starten af 1970'erne. Det skulle have været så godt, men allerede et halvt år efter var der trusler om økonomisk konkurs og store protester på grund af huslejestigninger.

Et stykke uden for Ringvejen ligger det enorme betonbyggeri Skjoldhøjkollegiet. Det trænger efterhånden til en kærlig hånd, og den otte kilometer lange cykeltur til Aarhus Universitet skræmmer flere studerende væk, men som byens største kollegium med plads til over 1000 studerende har det gennem tiden haft en stor plads i mange århusianeres ungdomsliv.

I dag vidner kollegiet om en tid, hvor man med gode intentioner og storslåede arkitektoniske løsninger forsøgte at skabe en ny form for studiebolig, men de medfølgende problemer ved det store projekt betød, at det nye ideal for kollegiebyggeri kort tid efter måtte revurderes.

Nye visioner om kollegiet

Kollegiernes historie i Aarhus går tilbage til Marselisborg Studentergård, som blev indviet i 1928. Kollegierne fik først rigtig betydning, da Parkkollegierne opførtes som Danmarks første campus-byggeri i forbindelse med det nybyggede Aarhus Universitet i 1935 og årene fremefter.

Efter 2. verdenskrig blev der opført flere mindre kollegier i Aarhus, men først i

1960'erne tog byggeriet for alvor fat. Der opstod en massiv stigning i antallet af studerende, og samtidig overgik den offentlige støtte til kollegierne i 1963 fra Boligministeriet til Undervisningsministeriet, hvor den fik karakter af en slags studiestøtte. Det banede vejen for flere store projekter landet over.

Antallet af kollegieværelser i Aarhus blev fra 1962 til 1973 femdoblet fra ca. 800 til næsten 4000. Også kollegielivet var forandret på de nye kollegier, der nu var selvstyrende med egne bestyrelser og ikke længere kønsopdelte.

I årene 1970-73, hvor Skjoldhøjkollegiet blev opført, var de nye tanker om kollegielivet på sit højeste. Skjoldhøj Kollegiet er med sine 793 værelser og 54 lejligheder stadig landets næststørste kollegium. Derudover var der i starten af 1970'erne planer om et nyt kollegium i Vejby-Risskov, der skulle have været endnu større. De planer blev dog skrinlagt.

En by i byen

På trods af flere nye kollegier var der i slutningen af 1960'erne mangel på ungdomsboliger i Aarhus. 'Boligfonden for unge under uddannelse' kæmpede længe for at finde en løsning på problemet, men havde svært ved at få tilladelse til sit nye store projekt. Tilladelsen kom fra Brabrand-Sdr. Årslev kommune, som på den tid havde gang i flere større udbygningsprojekter bl.a. Gellerupparken og Skjoldhøjparken.

Skjoldhøjkollegiet blev tegnet af det i tiden toneangivende arkitektfirma Friis & Moltke i samarbejde med Knud Blach Petersen. Som et resultat af sin størrelse var Skjoldhøjkollegiet af arkitekterne tænkt som et lille landsbysamfund med kollegiebar,

Skjoldhøjkollegiet under opførelse i september 1971. Foto: Jens-Kristian Søgård, Den Gamle Bys billedsamling

cafeteria, dagligvarebutik og børnehave.

Indtrykket af at være et selvstændigt samfund styrkes af blokkenes beliggenhed med ryggen til den omkringliggende bebyggelse udenfor; mod syd et industri kvarter og mod nord en bypark og det store parcelhuskvarter, Skjoldhøjparken, der blev opført nogenlunde samtidig

med kollegiet.

Internt var det formålet at skabe små fællesskaber i et hierarkisk system. Den mindste enhed var boliggruppen, som bestod af 12 værelser, herefter kom fællesskaberne omkring kollegiets gader, der havde små torve og delte flere praktiske funktioner som vaskeri og mødelokaler.

Lovprisningen ville ingen ende tage ved indvielsen, og de studerende var specielt glade for de mange nye faciliteter. Desværre var lykken kort. Allerede få måneder efter indvielsen dukkede de første negative historier op i aviserne.

Truet af lukning

I januar 1974 blev der på

grund af energikrise og faldende obligationskurser varslet en huslejestigning fra 375 kr. til 450 kr. De studerende protesterede højlydt, og en økonomisk fallit truede. Der blev iværksat flere aktioner for at spare penge. Rengøringen blev sløffet, og beboerne overtog i høj grad selv driften af kollegiet for at spare lønninger til de ansatte. I maj var der 200 tomme værelser på kollegiet, og mange flere havde planer om at flytte.

I den efterfølgende tid udviklede situationen sig dramatisk med store protester, huslejeboycot og besøg fra både politi og foged. Konflikten trak ud og var først løst omkring 1980.

Krisen satte hurtigt sine spor, og forsøget med de enorme studenterbyer satte på mange måder punktum for de sidste 10 års store vækst i kollegiebyggerier. Kollegielovens administration var i 1970 blevet flyttet tilbage fra Undervisningsministeriet til Boligministeriet, og man ville nu fremover satse på at inkorporere kollegieværelserne i det almene boligbyggeri for at undgå de store studenterghettoer.

Den plan er stort set fulgt siden. Og selvom historierne om manglende studieboliger rammer byen hvert år i september, er det tvivlsomt, om man i fremtiden vil se lignende satsninger.

PÅ BYRÅDETS BORD

■ Stadsarkivet digitaliserer Aarhus Byråds diskussioner og beslutninger – følg med på byraadet.aarhusarkivet.dk – og find historien om det sted, den person eller den organisation, der har din interesse!

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Den første Bruuns Bro

BYHISTORIE

AARHUS: I disse dage raser debatten om Bruuns Bros fremtid. De danske jernbaner skal i de kommende år elektrificeres, og her står Bruuns Bro vejen, da broen er en halv meter for lav til at tog og køreledninger kan være der.

Banedanmark har fremlagt to løsningsmuligheder: Enten skal broen fjernes til fordel for en ny, eller også skal jernbanesporene graves ned. Indtil 27. november, hvor høringsperioden afsluttes, kan borgerne give deres besyv med. Her på bagsiden sætter vi de næste søndage fokus på broens historie.

24. marts 1875 indeholdt Aarhus Stiftstidende en begejstret omtale af en ny bro, der var ved at blive opført over baneterrænet umiddelbart vest for banegården til den nye bydel Frederiksbjerg. Broen, som blev døbt Banegårdsbroen, skulle senere blive kendt som Bruuns Bro. Avisen var især imponeret over de to bærende jernbuer, »som give broen et imponerende udseende og frembyde i detaljerne mange smukke og praktiske forbindelser af de enkelte led«. Den knap 8 meter brede bro skulle dog snart vise sig for smal til trafikken, i takt med at byen fik vokseværk.

En ny bydel

Bruuns Bro og M.P. Bruuns Gade har navn efter fabrikanten Mads Pagh Bruun. I 1852 opkøbte Bruun nogle jordarealer syd for Aarhus i området Frederiksbjerg, som dengang hørte til Viby sogn. Her anlagde han en klædefabrik og bosatte sig på Jærgården, hvor kommunens administrationsbygning af samme navn ligger i dag.

I 1872 blev Aarhus Kommune og Viby Sogneråd enige om at ansøge indenrigsministeriet om indlemmelse af

Den gamle Bruuns Bro med det nu nedrevne Hotel Kronprinsen i baggrunden. Hammerschmidt Foto, ca. 1910, Aarhus Stadsarkiv

Frederiksbjerg i Aarhus. Byen havde behov for at ekspandere mod syd, mens Viby Sogn ikke magtede at holde orden i den slumby, der var opstået langs den nye jernbane. En del århusianere så nemlig en fordel i at bosætte sig på landet, hvor der kun betaltes jordskatter. En indlemmelse ville sætte en stopper for den stadige »frem- og tilbageflytning« mellem Aarhus og Frederiksbjerg, som gav problemer for politiet og de sociale myndigheder. Ansøgningen gik igennem og den 1. januar 1874 blev bygrænsen flyttet syd til det nuværende Ingerslevs Boulevard og Odensegade.

Der bygges bro

Da der efter anlægget af jernbanen i 1862 kun var adgang til Frederiksbjerg via Spanien eller Frederiksbroen, havde kommunen indgået kontrakt

med M. P. Bruun om den bro og den gade, som i dag bærer hans navn. Kommunen forpligtede sig til at bygge en bro over banelinjen vest for banegården og Bruun afstod jorden til anlægget af gaden fra broen op til Jærgårdsvej. Med gas- og vandledninger var det hele kalkuleret til at koste 21.500 rigsdaler, hvoraf Bruun lovede at refundere 3000, når han fik solgt Jærgårdens marker. Forslaget var vedtaget i byrådet med 11 stemmer imod 6. Mindretallet mente, at det var unødvendigt og for dyrt at indlemme Frederiksbjerg i Aarhus. Alene broen kunne nemt komme til at koste 20.000 rigsdalere og desuden havde Bruun langt mere gavn af forbindelsen end byen.

Så dyr blev broen trods alt ikke. 10. juli 1874 kunne udvalget for byens udvidelse meddele byrådet, at man efter licitation havde modtaget

et tilbud fra Aalborg-firmaet brødrene Vang på opførelse af en 75 fod lang og 25 fod bred jernbro for 15.200 rigsdaler. Broen åbnede den 22. juni, men da brødrene Vang havde indgået kontrakt om levering den 28. februar, blev de idømt en bøde på 1000 rigsdaler. Broen blev døbt Banegårdsbroen, men blev snart kendt som Bruuns Bro i folkemunde.

Overvældende færdsel

Fra 1875 til 1900 voksede Frederiksbjerg fra 2.000 til 10.000 indbyggere og det kunne mærkes på trafikken over Bruunsbro. Ud over opløb affulde arbejdsmænd og nærgående prostituerede kunne Aarhus Stiftstidende ofte berette om dramatiske trafikuheld på den smalle bro. Et par gange kom det til et par farlige situationer med hestevogne, når hestene stejlede ved lyden af

fløjten fra et afgangende tog. I 1896 begyndte hestetrukne omnibusser at køre i fast rutefart over broen. I 1904 blev busserne afløst af en sporvognslinje, som ikke gjorde det mindre farligt at færdes på broen til fods eller på cykel.

I et læserbrev fra 1906 blev der klaget over »den til tider overvældende færdsel« på Bruuns Bro. For at aflaste trafikken foreslog forfatteren, at man skulle opføre en

ny bro mellem Helgolandsgade og Orla Lehmanns Allé. I byrådet var man enig om, at trafikforholdene var »uheldige«, men da der var planer om at udvide baneterrænet, nøjedes man med at udvide broens østlige fortov i 1907. Den gamle bro blev dermed stående, indtil nogle omfattende ændringer af banegårdsområdet blev sat i værk i 1920.

FORANDERLIGE AARHUS

■ I disse år bygges Aarhus om som sjældent før. På Stadsarkivet følger vi den foranderlighed, der har kendetegnet Aarhus gennem tiderne. Vi trækker det bedste fra historien frem og tror på, at historien er værd at bygge videre på. Find data om din gade eller dit hus på www.aarhusarkivet.dk og se kommunens byggesagsarkiv på byggesager.aarhuskommune.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Den anden Bruuns Bro blev betalt af statsbanerne

BYHISTORIE

AARHUS: I disse dage raser debatten om Bruuns Bros fremtid. De danske jernbaner skal i de kommende år elektrificeres, og her står Bruuns Bro vejen, da broen er en halv meter for lav til at tog og kørerledninger kan være der.

Banedanmark har fremlagt to løsningsmuligheder: Enten skal broen fjernes til fordel for en ny, eller også skal jernbanesporene graves ned. Indtil 27. november, hvor høringsperioden slutter, kan borgerne give deres besyv med. Her på bagsiden fortsætter vi historien om broens historie.

I søndags handlede det om den første bro, der blev indviet i 1875 - i dag fortsætter fortællingen om den anden bro, som blev opført i 1920'erne.

»Et sjældent og storstilet bygningsværk« med »statelige og rene« søjler. Lovordene ville ingen ende tage i Stiftens omtale af den nye Bruuns Bro, som var at blive opført i 1921. Broen blev bestemt af statsbanerne i forbindelse med udvidelsen af baneterrænet og kom til at ligge midt i det moderne banegårdskvarter, der blev anlagt i 1920'erne. Mindre fashionable var dog nogle midlertidige butiksbarakker på den ene side af broen, der først blev afløst et mere moderne butikscenter i 1936.

Fra 1870 til 1900 steg indbyggertallet i Aarhus fra 15.000 til 50.000 indbyggere. For at udvide togkapaciteten blev det tidligt diskuteret at udvide baneterrænet, så Bruuns Bro måtte forlænges. Til det formål fik statsbanerne i 1916 eksproprieret halvdelen af den daværende Halls Vej og påtog sig derfor at opføre den nuværende Bruuns Bro mod, at kommunen bidrog med 50.000 kr. og anlægget af gaden over broen.

I forbindelse med statsbanernes plan om at opføre en

Den ny Bruuns Bro i 1923. Bag basarbygningerne af træ ses den midlertidige banegård. Det grønne område til venstre øverst er Sdr. Kirkegård, hvor nu Rådhuset ligger. Foto: E.A. Ebbesen, Aarhus Stadsarkiv

ny banegård fremsatte udvalget til byens udvidelse i 1917 et ambitiøst forslag til »en smuk og værdig indgang til Aarhus by«. Da den daværende banegård lå neden for nogle stejle bakker i samme niveau som banelinjen, blev det foreslået at hæve terrænet og anlægge en banegård to etager.

Med i planen indgik anlægget af Park Allé i direkte forlængelse af Bruuns Bro. På vestsiden af den nye bro ville kommunen bygge en buegang med nogle basarer, der forventedes at »kunne give en meget god forretning«. I 1918 indgik kommunen kontrakt med statsbanerne om anlægget af det nye bane-

gårdsområde. I 1920 forelå der en færdig plan for området, som vi kender det i dag. Et forslag om at overdække banen mellem Bruuns Bro og Frederiksbrogade til et nyt »handelscenter« blev dog ikke til noget.

Det ny Aarhus gror frem

I 1920 opførte statsbanerne først en midlertidig bro af træ og rev den gamle Bruuns Bro ned. I 1921 begyndte arbejdet på den ny bro, som blev udført af murermester N. M. Bak for 397.240 kr. I et par reportager skrev Aarhus Stiftstidende, at den nye bro ville blive adskilligt længere og mere dekorativ end den gamle bro. Broen blev opført

i jernbeton og hvilede på 88 søjler af jernbeton, som blev beskrevet som »statelige og rene i stilens«. Broen skulle have været færdig ud på efteråret, men en lockout og hård frost gjorde, at den først kunne åbnes for trafikken i august 1922.

Som Stiftstidende begejstret skrev i en reportage om åbningen af den nye Bruuns Bro, kunne man her se det nye Aarhus gro frem. Straks efter begyndte kommunen nemlig arbejdet med den nye banegårdsplads. På hjørnet af Banegårdspladsen og Bruuns Bro opførte statsbanerne en midlertidig banegård af træ, som var i funktion indtil åbningen af den nye hoved-

banegård i 1929.

Basarbygningerne

For at bevare udsigten »ud mod landet« på vestsiden af broen og skærme for udsynet til Oliemøllen, var det blevet besluttet at opføre de planlagte basarbygninger på

østsiden. Kommunen tøvede imidlertid med at opføre bygningerne, da statsbanerne påtænkte at føre trappeopgange op til denne side af broen. Derfor gik kommunen med til at lade et privat konsortium opføre nogle interimistiske basarer af træ. I 1929 opsigde konsortiet imidlertid lejemelet, da kommunen krævede basaren malet og bedre vedligeholdt. Herefter blev barakkerne administreret af kommunen, som helst ville opføre en ny basar i samme stil som de basarbygninger, statsbanerne var ved at opføre på stykket mellem den nye banegård og Bruuns Bro. Her havde kommunen krævet mindst 4 meter til fortov, så der ville ikke blive plads til en buegang som oprindeligt planlagt.

I 1935 fremlagde stadsarkitekten en plan til permanente basarbygninger i forlængelse af statsbanernes. Basaren ville blive 107 meter lang med plads til 12 butikker og et udstillingslokale med ovenlys på første etage af en toetagers bygning, der skulle skjule »de uskønne gavle på statsbanernes perrontage«. Basaren skulle opføres af konsortiet A/S Nipa - senere A/S Bruunsbro, som fik ret til at leje basaren i 40 år mod en lejeafgift til kommunen. Projektet var nær ikke blevet til noget, da statsbanernes krav til konstruktionen fordyrede projektet. I 1936 åbnede imidlertid den basar, som kom til at ligge på broen indtil 2003.

FORANDERLIGE AARHUS

■ I disse år bygges Aarhus om som sjældent før. På Stadsarkivet følger vi den foranderlighed, der har kendetegnet Aarhus gennem tiderne. Vi trækker det bedste fra historien frem og tror på, at historien er værd at bygge videre på. Find data om din gade eller dit hus på www.aarhusarkivet.dk og se kommunens byggesagsarkiv på byggesager.aarhuskommune.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Foranderlige Bruuns Bro

BYHISTORIE

AARHUS: I disse dage raser debatten om Bruuns Bros fremtid. De danske jernbaner skal i de kommende år elektrificeres, og her står Bruuns Bro vejen, da broen er en halv meter for lav til at tog og køreledninger kan være der.

Banedanmark har fremlagt to løsningsmuligheder: Enten skal broen fjernes til fordel for en ny, eller også skal jernbanesporene graves ned. Indtil 27. november, hvor høringsperioden slutter, kan borgerne give deres besyv med.

Her på bagsiden bringer vi i dag tredje og sidste kapitel i miniserien om broens historie:

I 1922 stod den anden udgave af broen færdig. I mange år lå Bruuns Bro uforandret hen med sine små butikker og en danserrestaurant. I 1980'erne blev broen udvidet med en cykelbalkon, men planer om at rive basarbygningerne ned for at give plads til en ny banegårdsplads blev ikke til noget. I 2003 reddede de handlende også livet ved at gå sammen om opførelsen af Bruuns Arkade, da opførelsen af Bruun's Galleri truede deres eksistens. Snart er det dog måske slut med arkaden, hvis DSB's plan for en ny bro realiseres.

Forretningsliv

Efter opførelsen af basarbygningerne i 1936 opstod nogle mere permanente butikker på Bruuns Bro. En af de første var chokoladebutikken Broen, som »kagebager og sukkervarefabrikant« samt »automatfabrikant« Tage Lunding drev til sin død i 1980. Butikken var forud for sin tid med sine tag-selv-slik-

automater og storkøbstilbud. I 1989 etablerede Steen Mengel en filial af Sukkerstokken i Broens gamle lokaler. Af andre bropionerer kan nævnes H.C. Frosts gavemagasin, Ejnar Kjærs manufakturhandel og trikotage- og lingeriforretningen Bromagasinet. I 1942 åbnede desuden i »lyse festlige lokaler« Hejndorf Radio, hvor man kunne købe radioer, gramfoner og gramfonplader.

Natteliv

I 1941 åbnede »Restaurant Rico« i udstillingshallen på første sal af toetagers bygningen midt på Bruuns Bro. I begyndelsen som cafe og afholdsrestaurant, men efter en brand i 1949 indrettede ejer Johannes Lassen en »mere storstadsmæssigt indrettet« danserrestaurant med »stilfuld indirekte belysning«.

De næste årtier blev Rico et populært sted at gå i byen med live musik af tidens populære orkestre. Her begyndte blandt andet Flemming »Bamse« Jørgensens karriere som forsanger i et pigtrådsband i slutningen af 1960'erne. Rico blev til et pizzeria i 1974, men i 1979 blev lokalerne indtaget af »nostalgidiskoteket« Locomotion.

Cykelkaos

I 1987 gik DSB og kommunen sammen om at udvide broen med en overdækket cykelbalkon med plads til 500 cykler for at komme det stigende »cykelkaos« omkring banegården til livs. For at motivere cyklisterne til at parkere på broen forsynede man balkonen med trappenedgange til perronerne, som det i 1923 havde været planen at føre ned fra den modsatte side.

Bruuns Bro i 1959. I baggrunden ses bl.a. Restaurant Rico, Hejndorf Radio og Ejnar Kjærs manufakturhandel. Foto: Ib Rahbek-Clausen, Aarhus Stiftstidendes billedarkiv, Rigsarkivet, kopi ved Aarhus Stadsarkiv.

Dog fortsatte de kaotiske forhold på Banegårdsplads, da DSB ikke åbnede for billet salg på perronerne.

I 1988 måtte man forhøje rækværket på den nye balkon, da der gik sport blandt byens natteravnere i at smide cykler ned på perronerne. I 2009 satte kommunen et toetagers cykelstativ op med plads til 500 flere cykler og iværksatte en kampagne mod ulovligt parkerede og herreløse foran banegården. Det planlægges nu at anlægge et parkeringshus til cykler ud over banelegemet ved Halls Sti.

Bruuns Arkade

I 1981 fremlagde DSB en plan om at rive basarbygningerne ned for at give plads til en indkørsel til en ny parkeringsplads oven over perro-

nerne. Forslaget blev drøftet så sent som 1992, hvor Steen Mengel på vegne af broens handlende klagede over ikke at blive taget med på råd.

I 2001 opstod der atter frygt for basarbutikkernes fremtid i forbindelse med NCC's anlæg af Bruun's Galleri. Ud over at skulle afgive 21 meter af broen til det nye butikscenters indgang kunne butikkerne kun få forlænget deres lejemål af kommunen for et år ad gangen. Derfor tilbød et interessentskab anført af Mengel at opføre en ny butikssarkade mod garanti for at kunne blive på broen. Arkaden var tegnet af arkitekten Johannes Exner og inspireret af Ponte Vecchio i Firenze. Da NCC forsøgte at købe arealet af DSB for at få indflydelse på byggeriet, blev kommunens jurister sat til at afklare hvem,

der havde dispositionsretten over broen. Det stod klart, at DSB ejede broen, men at de handlende kun kunne siges op af kommunen. Dog endes DSB og kommunen om at godkende opførelsen af Bruuns Arkade, som åbnede om trent samtidig med Bruun's Galleri i 2003. Exners plan om at fjerne cykelbalkonen blev dog ikke til noget.

I et af DSB's nye forslag til

den tredje Bruuns Bro er der hverken plads til cykler eller butikker. Hvor basarerne oprindeligt skulle skjule de »uskønne« perrontage, skal Bruuns Arkade efter denne plan nedrives for at skabe udsyn til den bagvedliggende bebyggelse »med flere skift i skala, åbne rum og facader end tidligere«.

FORANDERLIGE AARHUS

■ I disse år bygges Aarhus om som sjældent før. På Stadsarkivet følger vi den foranderlighed, der har kendetegnet Aarhus gennem tiderne. Vi trækker det bedste fra historien frem og tror på, at historien er værd at bygge videre på. Find data om din gade eller dit hus på www.aarhusarkivet.dk og se kommunens byggesagsarkiv på byggesager.aarhuskommune.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Harald Jensens Plads under forandring - igen

BYHISTORIE

AARHUS: Harald Jensens Plads er i dag et glimrende eksempel på den forandring Aarhus i disse år gennemgår. Pladsen er et trafikalt samlingspunkt for hovedvejene Søndre Ringgade, Skanderborgvej og de Mezas Vej, og bliver dagligt passeret af tusindvis af biler på vej ud af og ind til byen.

Dette har sat sine spor på trafikken, og i foråret 2016 bevilligede Aarhus Kommune 77 millioner til at forbedre de trafikale forhold.

Lige nu kan det til tider ligne et trafik- og byggekaos, men for fremtiden skal der være bedre plads til både biler, offentlig trafik, cykellister og fodgængere på Harald Jensens Plads.

Og så er i det i øvrigt ikke første gang, at den nu 87-årige plads står under ombygning og udvidelse.

En ny bydel skyder frem

I løbet af sidste del af 1800-tallet vandt den industrielle udvikling frem i Aarhus – nye kvarterer skød op, handelen voksede og urbaniseringen stod på sit højeste.

På dette tidspunkt lå det nuværende Frederiksbjerg uden for købstadens grænse og hørte under Viby Kommune.

Første del af Frederiksbjerg blev indlemmet i Aarhus Kommune i 1874, mens sidste del af området først blev rigtig århusiansk, da kommunen 22 år senere købte Marselisborg Gods og de omkringliggende marker.

Med udvidelse af den gamle købstad ønskede Aarhus

Kommune at skabe en helhedsplan for området.

Dette ønske blev realiseret i 1898, hvor stadsingeniør, Charles Ambt og kongelig bygningsinspektør, Hack Kampmann udarbejdede en byplan for Frederiksbjerg.

Harald Jensens Plads og Ringgaden blev en del af denne plan.

Ringgaden skulle føre trafikken fra byens ydre områder og trafikken ind til midtbyen lettere og mere sammenhængende rundt.

En fremsynet plan taget i betragtning af, at der rundt om byen i 1898 endnu blot var markjord.

Anlæggelsen af Søndre Ringgade begyndte i 1925, og fire år senere kunne Harald Jensens Plads og Søndre Ringgade indvies.

Formet af trafikken

Harald Jensens Plads er opkaldt efter Harald Otto Jensen (1851–1925), der var med til at stifte både avisen Demokraten, som han gennem mange år var redaktør for, og Socialdemokratiet i Aarhus, for hvem han sad i byrådet og landstinget.

Pladsen blev officielt navngivet samme år som dens indvielse – blot fire år efter Harald Jensens død.

Harald Jensens Plads' nordøstlige side var fra starten omgivet af de nuværende karrébygninger ved enden af Ingerslevs Boulevard.

Karrébygninger rundt om pladsens sydvestlige del blev opført i årene umiddelbart efter indvielsen.

Midt på pladsen lå oval rundkørsel, der fordelte trafikken ud til pladsens parke-

Harald Jensens Plads fotograferet umiddelbart efter indvielsen i 1929.

Fotograf: Tilskrevet E.A. Ebbesen, ca. 1930, Stadsingeniørens Kontor, Aarhus Stadsarkiv

ringsplader, Skanderborgvej/De Mezas Vej og de mindre omkringliggende gader.

Bilerne kommer

I 1952 stod pladsen over for sin første gennemgribende omlægning – en omlægning som skyldtes den stigende mængde trafik.

Bilen havde haft sit sejrtriumf indtog i byen, og der var nu brug for bedre trafikregulering, samt parkeringspladser.

Omlægningen bestod blandt andet af udgravning og etablering af to underjordiske parkeringsanlæg, samt anlæggelse af overfladiske parkeringspladser rundt om pladsen.

Ved omlægningen blev den daværende rundkørsel

gravet op, og det trafikkrøds, som vi kender i dag blev etableret.

Trafiklys

I 1955 blev trafikken gennem Harald Jensens Plads yderligere reguleret, da der blev opsat trafiklys.

Trafikken på Harald Jensens Plads har været stødt stigende siden etableringen i 1929.

Ud over de trafikale gener, har den megen trafik også givet byen miljømæssige udfordringer.

Blandt de 77 millioner er derfor også afsat penge til at plante 53 nye lindetræer langs pladsen og Søndre Ringgade.

Mange er træerne bliver

næsten 25 meter høje, og skal bidrage til et grønnere plads, samtidig med at Søndre Ringgade gøres til en karakterfuld grøn korridor

i Aarhus.

Lindetræerne skal erstatte de gamle poppeltræer, som måtte fældes på grund af sygdom.

TEMA

FORANDERLIGE AARHUS

■ I disse år bygges Aarhus om som sjældent før. På Stadsarkivet følger vi den foranderlighed, der har kendetegnet Aarhus gennem tiderne.

■ Vi trækker det bedste fra historien frem og tror på, at historien er værd at bygge videre på.

■ Find data om din gade eller dit hus på www.aarhusarkivet.dk og se kommunens byggesagsarkiv på byggesager.aarhuskommune.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Scandinavian Centers omtumlede tilværelse

BYHISTORIE

AARHUS: Det 21 år gamle Scandinavian Centers omtumlede historie viser, hvordan Aarhus altid har evnet at få det bedste ud af vanskelige forhold. Selvom den oprindelige plan om at skabe en international kongresby med eksklusive butikker og restauranter slog fejl, ser centerets fremtid atter lys ud med planen om at indrette 133 ungdomsboliger i de tidligere erhvervslokaler.

En ny bydel

I 1984 fik en kreds af byrådspolitikere omkring borgmester Thorkild Simonsen ideen til en ny kongresby bag ved Musikhuset, som Simonsen også havde været en af bannerførerne for. I al hemmelighed fik man ingeniør Thyge Hofmeister til at udarbejde et oplæg, som blev præsenteret for offentligheden i Århus Stiftstidende 9. januar 1985.

Alle bygninger i firkannten mellem Eckersbergsgade, Skovgaardsgade, Carl Blochsgade og Sonnesgade undtagen Godsbanegården skulle rives ned og give plads til et SAS-hotel i 11 etager, en kongressal med plads til koncerter, fem erhvervs- og boligblokke samt et lagerhotel. I byrådet var der kun kritiske røster mod projektet fra venstrefløjen, der frygtede at området skulle udvikle sig til et »mini-Manhattan«.

Den endelige plan

I 1987 vedtog byrådet at give grønt lys for det knap så omfattende projekt Scandinavian Center Århus. Projektet bestod af en hotelbygning og bag ved en kongreshal og to blokke med boliger og erhverv. Komplekset skulle forbindes af et glasoverdækket butikscenter.

Liv og glade dage – sådan var drømmene for det kommende liv i Scandinavian Congress Center, som her er illustreret på en tegning trykt i Århus Stiftstidende i 1993. Tegning, Århus Stiftstidende, 1993

Bag forslaget stod SAS som kommende driftsherre, ingeniørerne Christensen og Hofmeister, entreprenørerne Christiani & Nielsen, Nykredit og Provinsbanken. Projektet var tegnet af arkitekterne T. Skovgaard Sørensen, Aage C. Nielsen & Poul Andersen og Torben Schønher i samarbejde med Friis og Moltke. SAS blev pålagt at drive kongresdelen sammen med Musikhuset, hvis direktør Poul Koch udtrykte frygt

for konkurrencen fra det nye center.

Finanskrise

Centeret skulle have stået færdig i 1991, men i 1989 gik arbejdet i stå, da der kun var gravet et stort hul i jorden. Årsagen var problemer med finansieringen som følge af økonomisk lavkonjunktur og regeringens anpartsstop, som betød, at en plan om salg af anparter måtte opgives. Først i 1991 lykkedes det

De første bud på, hvordan Scandinavian Congress Center skulle ende med at tage sig ud så meget aneredes ud end det endelige resultat. Her et bud trykt i Århus Stiftstidende i 1985. Skitsetegning, Århus Stiftstidende, 1985

Danske Bank, som Provinsbanken var fusioneret med, at stifte et interessentskab med Kommunernes Pensjonsforsikring, ATP og forsikringsselskabet Hafnia. Det gik kun, fordi kommunen havde tilladt investorerne at udvide butiksarealet og selv bestemme butikstyperne.

Byens nye kraftcenter

Efter en stilstand på tre år gik byggeriet atter i gang i 1992. Centeret blev opført for 750 mio. kr. af entreprenørfirmaet Rasmussen & Schiøtz og kunne indvies under Aarhus Festuge 1. september 1995. I sin åbningstale forudså Thorkild Simonsen, hvordan centeret snart ville summe af aktivitet, når kongresgæster fra ind- og udland begyndte at strømme til Aarhus.

Århusianerne var mere skeptiske. I en voxpop i Århus Stiftstidende var de fleste imponerede af det storslåede byggeri, men frygtede samtidig, at centeret kom til at ligge dødt hen. Det var nemlig ikke lykkedes at leje én eneste butik ud før åbningen.

Skuffede forventninger

Allerede i 1993 blev der ind-

gået aftale med skattevæsenet om leje af kontordelen. I begyndelsen havde Musikhuset også succes med Scandinavian Congress Center, som i 1995 blandt andet lagde hus til det berømte årsmøde i Fremskridtspartiet, hvor kimen til Dansk Folkeparti blev lagt. Men allerede i 1996 gav kongresdelen kommunen et underskud på 6 millioner kr.

Værre gik det med den 170 meter lange butiksgade. Planen havde været et eksklusivt butikscenter med mode- og smykkebutikker, siden et IT-butikscenter, men begge planer slog fejl. Først i 1998 lyk-

kedes det ejendomsselskabet Datea at leje de første butikker ud, men da kunderne udeblev, måtte planen om et butikscenter helt opgives i 1999.

Centerets image led endnu et knæk, da glasplader begyndte at styrte ned og det kom frem, at gulvet i kongressalen nær var kollapsede under en koncert med Suede under festugen i 1996. Centret fandt senere andre forretningsmodeller, blandt andet med fitnesscenter. Det er nu håbet, at centeret, som har gået så meget grueligt igennem, kan få nyt liv med den planlagte ombygning til studieboliger.

TEMA

FORANDERLIGE AARHUS

■ I disse år bygges Aarhus om som sjældent før. På Stadsarkivet følger vi den foranderlighed, der har kendetegnet Aarhus gennem tiderne.

■ Vi trækker det bedste fra historien frem og tror på, at historien er værd at bygge videre på.

■ Find data om din gade eller dit hus på www.aarhusarkivet.dk og se kommunens byggesagsarkiv på byggesager.aarhuskommune.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Brabrandstien var et beskæftigelsesprojekt

BYHISTORIE

AARHUS: For tiden protesteres der imod planerne om at opføre et højhus tæt på Brabrandstien. Stien blev anlagt i 1950'erne som et beskæftigelsesprojekt. Det var borgmester Svend Unmack Larsens tanke, at stien skulle fungere som et rekreativt åndehul for byen.

Før anlæggelsen af Brabrandstien var området omkring Aarhus Å og Brabrand Sø kun svært tilgængeligt for aarhusianerne. I 1890'erne gik der en dampbåd til Fiskerhuset, hvor stien i dag deler sig ved de Tre Broer. Efter åbningen af Hammelbanen i 1907 kunne man tage toget til udflugtsstedet Constantia i Stavtrup. Det var dog først med friluftskulturens gennembrud i 1930'erne, at byrådet for alvor begyndte at arbejde for at gøre naturen omkring byen tilgængelig for byens borgere med anlæg af cykel- og gangstier. Den drivende kraft i dette projekt var det socialdemokratiske byrådsmedlem og senere borgmester Svend Unmack Larsen. I sin tiltrædelsestale som borgmester 21. juni 1945 fremhævede han, hvor uhyre vigtigt det var at skabe muligheder for byens borgere til at komme ud i naturen. Som eksempel nævnte han Brabrandstien, som på det tidspunkt endnu var på tegnebordet.

I en arbejdskritisk tid

For at bekæmpe den stigende arbejdsløshed i 1930'erne gav staten tilskud til kommunale beskæftigelsesprojekter. Da situationen forværredes efter besættelsen, besluttede byrådet 5. december 1940 at søge Arbejdsministeriet om støtte til en række projekter. Et af dem handlede om en »cykle- og gangsti« langs Aarhus Å og Brabrand Sø. Stien skulle begynde ved Ceres og gå langs åen og søen, hvor det var pla-

Arbejde på Brabrandstien i 1956. Stadsingeniørens arkiv, Aarhus Stadsarkiv

nen at opføre en kaproningsbane. Stien ville blive billig, da kommunen kun skulle betale 25 procent af arbejdslønnen og kunne forvente besparelser til socialhjælp. Ikke desto mindre kom projektet ikke med i ansøgningen, selvom det konservative byrådsmedlem I.C. Sørensen mente, at stien kunne bidrage til udvide byen mod vest og forbedre livet for borgerne »i en arbejdskritisk tid«.

En af byens åndehuller

I 1943 bad Arbejdsministeriet kommunerne om at forbedre nogle beskæftigelsesarbejder, der kunne iværksættes på kort tid. Man frygtede nemlig, at arbejdsløsheden ville stige med den økonomiske afmatning, der kunne forventes efter krigens afslut-

ning. På et byrådsmøde 2. februar 1944 blev det besluttet at medtage anlægget af en sti omkring Brabrand Sø i denne beredskabsplan. På mødet talte Unmack Larsen varmt for »den grønne sti« omkring Brabrand Sø som »et storslået projekt, der ville danne led i byens åndehuller«, hvorfor området også burde fredes.

Kort før krigens slutning fik man omegnskommunerne Aaby, Viby, Brabrand-Aarslev og Ormslev-Kolt med i projektet, så allerede 21. juni 1945 kunne der nedsættes et fælleskommunalt stiudvalg med Unmack Larsen som formand. Samme år søgte man Arbejdsministeriet om støtte til anlæg af et stiforløb identisk med det nuværende undtagen stykket gennem Ceres-haven. Projektet kunne imidlertid

først iværksættes i 1950 efter hårde forhandlinger med ministeriet, omegnskommunerne og grundejerne. Stien var færdig i 1956 og kostede 3 mio. kr., hvoraf staten betalte 2/3 i form af tilskud til arbejdsløn. Ifølge en afdelingsingeniør havde arbejdet på stien desuden gjort adskillige »arbejdshæmmede« duelige til normalt arbejde.

Vort nyeste naturklenodie

I 1957 fik Unmack Larsen sit ønske om at få fredet Brabrandssøen opfyldt, da fredningsnævnet godkendte en fredning af området mellem stien og søen. For borgmesteren var det vigtigt at beskytte det rige fugleliv omkring søen. I Aarhus Stiftstidende blev den nye sti omtalt som »vort nyeste naturklenodie«. Tog

man en tidlig cykeltur langs søen, kunne man blandt andet se op til 30 forskellige fuglearter – heriblandt storsten, som endnu kunne ses ved søen i 1950'erne.

Tidligt blev der dog klaget over, at »ungdommelige elementer« brugte stien til knallertvæddeløb. Da stiudvalget ønskede, at man skulle kunne nyde naturen og fuglelivet i fred og ro, blev et forbud mod knallerter foreslået. Modstand fra omegnskommunerne gjorde imidlertid, at forbuddet kun kom til at gælde om søndagen. For at undgå en konflikt med Ceres blev det i 1961 besluttet at opføre en bro over åen og føre den sidste del af stien over den da nedlagte Hammelbanes grund.

TEMA

AARHUS BYRÅD

■ På byrådets bord. Stadsarkivet digitaliserer Aarhus Byråds diskussioner og beslutninger – følg med på www.byraadet.aarhusarkivet.dk – og find historien om det sted, den person eller den organisation, der har din interesse!

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

FRA AARHUS STADSARKIV

Nordre Kirkegård i sine spæde år. Træerne er stadig små, og kapellet endnu ikke blevet ombygget. Ukendt fotograf, ca. 1890, Den Gamle Bys billedsamling

Billettøren og barberens hustru indviede Nordre Kirkegård

Engang en mødding. Nu hvilested for nogle af byens mest prominente borgere. Aarhus Stadsarkiv genopliver historien.

BYHISTORIE

AARHUS: I år er det 140 år siden, at Nordre Kirkegård blev indviet. Kirkegården er i dag et smukt åndehul, hvor mange af byens mest prominente borgere har fundet deres sidste hvilested side om side med arbejdsmænd og enker, men for godt 140 år siden var området hjemsted for en mødding og en ilde-lugtende limfabrik.

I byrådsforhandlingerne under journalnummer 238/72 kan man følge Nordre Kirkegårds vej fra forhandlingsbordet til virkelighed tæt.

Byens daværende eneste fungerende kirkegård var ved at være fyldt op. Det var den nu nedlagte Søndre Kirkegård, der lå, hvor rådhuset ligger i dag. 12. december 1872 vedtog Aarhus Byråd derfor at nedsætte et udvalg, som skulle arbejde hen i mod anlæggelsen af en ny kirkegård.

Møddingen måtte væk

3. april året efter kunne udvalget præsentere resultatet af dets under-

søgelser. Første prioritet havde været at anlægge en ny kirkegård på jord, som hørte under Marselisborg – altså syd for byen, "men dette var aldeles ikke til at faa".

Dernæst havde udvalget undersøgt Galgebakken, hvor universitetsparken ligger i dag.

Men denne var for lille og desuden blev den benyttet som eksercerplads for byens garnison. Udvalget anbefalede derfor en plads nord for byen beliggende op ad Knudrisbakken.

Det kunne byrådet tilslutte sig på det efterfølgende byrådsmøde 17. april. Sagen gik nu videre til sundhedskommissionen, der, efter at have undersøgt jordforholdene, 10. juli samme år også kunne give tilsagn til anlæggelsen.

Dog beklagede kommissionen, at der tæt ved lå en ildelugtende limfabrik, ligesom den stærkt anbefalede, at en møddingplads beliggende ved "Randers Chaussé" blev fjernet, inden kirkegården blev taget i brug, "da Opholdet paa denne ellers vil blive utaalelig for de Besøgende, naar Vinden bærer

fra Møddingspladsen hen over Kirkegaarden".

Kirkegård til evig tid?

På byrådsmødet 9. april 1874 blev det besluttet at stille jorden gratis til rådighed for kirkerne. Til gengæld skulle kirkegården overgå til kommunal ejendom, når kirkegårdsfunktionen ophørte.

Sidstnævnte betingelse faldt Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet for brystet, da betingelsen også galt den på det tidspunkt fungerende Søndre Kirkegård. Bekymringen kom til udtryk i en skrivelse til byrådet behandlet 24. september samme år. Tanken om, at kommunen ønskede at bebygge nedlagte kirkegårde, fandt ministeriet "saarende for den Pietet, der skyldes de i en nærmere Fortid Afdødes Hvilested, og stridende mod det Hensyn, der skyldes Følelser hos de Efterlevende." Byrådet holdt på sin ret og blev 5. november enige om et svar, der lød: "Arealet overlades Kirkerne til Begravelsesplads, men er og vedbliver at være Kommunens Ejendom". Efter dette var vejen

banet for den egentlige anlæggelse af kirkegården.

Ministeriets bekymring skulle vise sig at være begrundet, da Søndre Kirkegård netop blev sløjft til fordel for Aarhus nye rådhus, som kunne indvies i 1941 – blot 15 år efter den sidste begravelse havde fundet sted på kirkegården.

Hegnes med Herrens fred

9. oktober 1876 blev kirkegården endelig indviet, da Vor Frue Kirkes sognepræst, F. E. Seidelin, forestod de to første begravelser.

Første mand i jorden var den 42-årige billettør T.M. Henrichsen, mens barber Woldums hustru, Johanne Marie, blev stedt til hvile senere samme dag. I det midlertidige trækapel kunne Henrichsens sørgende familie sammen med borgmesteren, byrådsmedlemmer og Århus Stiftstidendes reporter høre Seidelin tale om det nye sted "hvor vi nu skulle begrave vore kjære Afdøde, seer saa aabent ud; men det skal hegnes med Herrens Fred. Der, hvor der tidligere er pløiet og saaet i den timelige Jord, der ville vi nu hegne

med Guds gode Ord, saa at der her kan blive Fred imellem Gravene."

Siden hen er kirkegården løbende blevet udvidet – nye bygninger er kommet til, andre er blevet revet ned, og billettøren og barberens hustru har gennem tiden fået selskab af tusindvis af andre aarhusianere i jorden på Nordre Kirkegård. Nogle med små ydmyge gravsten, der ikke har overlevet sløjfning, andre med store gravmæler, som forhåbentligt også kommer til at pryde Nordre Kirkegård i de næste 140 år.

Læs meget mere om Nordre Kirkegård på www.aarhuswiki.dk.

TEMA

PÅ BYRÅDETS BORD

Stadsarkivet digitaliserer Aarhus Byråds diskussioner og beslutninger – følg med på www.byradet.aarhusarkivet.dk – og find historien om det sted, den person eller den organisation, der har din interesse!

**AARHUS
WIKI**

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

**AARHUS
ARKIVET**

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

FRA AARHUS STADSARKIV

Finsensgade Skole var banebrydende

Første byskole med elektrisk lys ... og pjækkerekord, fordi forældrene havde brug for børnenes hjælp i erhvervslivet. Stadsarkivet gemmer på og fortæller historien.

BYHISTORIE

AARHUS: I år er det 110 år siden, Aarhus Byråd besluttede at anlægge en ny byskole på Trøjborg. Baggrunden for beslutningen var akut pladmangel på de eksisterende skoler på grund af et støt stigende antal skolebørn i Aarhus.

Finsensgades Skole blev opført i 1906-07 af arkitekt Ludvig A. Petersen. Skolen bestod af en hovedfløj i tre etager foruden kælder- og loftslokaler og kunne huse 24 normalklasser. Derudover rædede skolen over et fritliggende gymnastikhus. Som den første skole i Aarhus gik man fra at anvende gasbelysning til elektrisk belysning. Regnskabet for byggeriet lød på 350.716 kroner og 34 øre – eller godt 24,3 millioner kr. i nutids penge.

Fra byråd til indvielse

Forslaget om en ny skole blev fremsat for byrådet i marts 1906. Alle kommuneskolepladser var ved denne tid optaget af både for formiddags- og eftermiddagsklasserne.

Mens man i byrådet hurtigt blev enige om, at der skam var et reelt behov for en ny skole, blev der mere diskussion om størrelsen og beliggenheden for den nye skole.

Valget faldt på en større byskole af samme type som Ingerslev Boulevards Skole, og den nye skole skulle placeres på Trøjborg tæt ved Skt. Johannes Kirken. Da tiden var knap, besluttede byrådet at anvende arkitekt Ludvig A. Petersen, som også havde tegnet skolen på Frederiksbjerg og derfor med sine erfaringer herfra hurtigt kunne komme op med et projekt i samme stil.

Petersen kom senere også til at tegne skolerne på Samsøgade, N.J. Fjordsgade og Læssøesgade. Skolen blev indviet den 11. juli 1907 ved et festligt arrangement med taler fra skoleudvalget, skolekommissionen og overlærer Vilhelm Stilling. Inviteret var alle lokale skoleautoriteter, byrådet, arkitekten, bygningskonduktør og håndværkere samt kommuneskolernes samlede lærepersonale.

Også pressen var til stede, og Århus Stiftstidende kunne efterfølgende berette om "... et smukt og imponerende bygningskompleks, indrettet med alle den moderne tekniks fremskridt på skolebygningens og hygiejnens område."

Dagen efter blev skolen taget i brug af 1.185 børn fordelt på 589 piger og 596 drenge samt skolens nyansatte lærere. Eftersom indvielsen af skolen lå midt i sommerferieperioden, blev eleverne allerede sendt på ferie efter første skoledag. Først efter sommerferien tog eleverne hul på undervisningen på den nye Finsensgades Skole.

Glade drenge løber ud af døren på vej på sommerferie. Fotograf: Ib Hansen, 1953. Århus Stiftstidendes arkiv, Rigsarkivet, digital kopi ved Aarhus Stadsarkiv.

Forsømmerbogen

I 1916 satte skolen en kedelig rekord. Med 712 ulovlige forsømmelser var skolen den Aarhus-skole med flest forsømmelser. Forsømmelser blev noteret ned af overlæreren, som hver morgen mellem klokken 8 og 9 besøgte hver klasse. Forsømmelser blev noteret ned i 'Forsømmerbogen'; en protokol der gav overlæreren overblik over de hyppigste syndere blandt eleverne.

Forsømmelserne skyldtes ofte, at forældrene havde brug for børnenes hjælp i erhvervet. Mange virksomheder var drevet på familiebasis, og det var nødvendigt, at børnene hjalp til med virksomhedens drift.

Drengene hjalp som regel til i værkstedet eller som bude, mens pigerne assisterede i hjemmet eller i forretningen.

Som straf for forsømmelserne havde skolen mulighed for at idømme forældrene en bødestraf, 12 øre for førstegangsforsømmelser og herefter kunne den stige op til 1 krone ved gentagne overtrædelser.

Skolegang under besættelsen

Under Besættelsen 1940-1945 var flere århusianske skoler beslaglagt af tyskerne. De fungerede som indkvartering af både soldater og krigsfanger og som militære undervisningsfaciliteter.

Det begyndte med fire ud af tolv kommuneskoler i Aarhus i 1942. For Finsensgades Skole fortsatte skolegangen frem til 1945, hvor skolen sammen med yderligere fire andre skoler blev

beslaglagt af den tyske besættelsesmagt. Den 3. marts rykkede tyskerne ind og indrettede først Finsensgades Skole som underofficersskole og kort efter som lazaret.

Først tre måneder efter Befrielsen var lokalerna på Finsensgades Skole rømmet, istandsat og rengjorte, og eleverne kunne igen tage skolen i brug. Genåbningen af skolen foregik under store festligheder med musik, taler og optog, præcis som det var tilfældet på de andre beslaglagte skoler. Efter krigen opførte skolen en mindeplade for tidligere elever af skolen, der havde mistet livet i modstandskampen.

Skolen oplevede i tiden efter krigen svingende elevtal. Efter rekordantal i midten af 1950'erne på omkring 1.500 børn kæmpede skolen med faldende elevtal og tomme lokaler. I 1988 var det slut med kommunal skolegang på Finsensgade, da byrådet besluttede at lukke skolen ned, og privatskolen N. Kochs Skole overtog bygningerne.

TEMA

PÅ BYRÅDETS BORD

Stadsarkivet digitaliserer Aarhus Byråds diskussioner og beslutninger – følg med på www.byraadet.aarhusarkivet.dk – og find historien om det sted, den person eller den organisation, der har din interesse!

FRA AARHUS STADSARKIV

Ny Jydske Kjøbstad-Creditforenings hovedsæde er et af flere monumentale byggerier, der blev opført omkring år 1900 på Bispetoften. Foto: Aage Fredslund Andersen, ca. 1930, Den Gamle Bys arkiv

Bispetoften for borgerskabet

Det er nok ikke alle, der kender Bispetoften af navn, men området i det helt centrale Aarhus var til gengæld ved anlæggelsen omkring år 1900 fra begyndelsen et vigtigt jysk institutionscenter. Det blev skabt af datidens borgerskab og blev formet i deres verdensbillede.

BYHISTORIE

AARHUS: Bispetoften ligger omkranset af Christiansgade, Åboulevarden (tidligere kaldt Louisegade efter Dronning Louise, der var gift med Christian 9.), Vester Allé og J.M. Mørcks Gade på den modsatte side af åen ved Mølleparken.

Det folkelige navn Bispetoften har efter sigende sin oprindelse i den århusianske biskop Peder Hygoms (1692-1764) opkøb af jorden til kvæggæsning. Bispetoften lå dog ubebygget helt op til årene omkring 1900, hvor planerne for gadeanlæg blev tegnet. Den første bygning, der stod færdig, var Hack Kampmanns nationalromantiske Statsbibliotek i 1902.

Aarhus i voldsom vækst

Det politiske lederskab af samfundet kan altid spores ved at betragte byrum, og det gælder også den ideologiske kamp om navngivning af gader og grundsalg til bestemte formål.

Det særlige ved Bispetoften er her afspejlingen af samtidens borgerlige dyder, men det er ikke hele forklaringen bag Bispetofstens udseende og bygninger. Da Aarhus blomstrede op

som økonomisk center for Jylland i slutningen af 1800-tallet, steg behovet for placeringen af institutionelle bygninger, og den gamle bymidte kunne på ingen måde rumme dem alle uden omfattende nedrivninger. Byrådets beslutning i 1890 om at inddrage Bispetoften til aflastning af det gamle centrum var derfor led i en større byudviklingsplan, som også inddrog anlæggelsen af Frederiksbjerg til "centerfunktioner".

Frederiksbjerg, Bispetoften og det gamle købstadscenter var hos de private og offentlige bygherrer samtidige rivaler til at huse de monumentale bygninger, og byplanen for Frederiksbjerg skulle her vise sig at være mere ambitiøs, end byens udvikling kunne løfte.

Den første plan for Bispetofstens bebyggelse er fra 1896, hvor arkitekt og medlem af den lokale bygningskommission S.F. Kühnel fremlagde en samlet plan for et helt kvarter med offentlige institutioner med et nyt teater, Statsbiblioteket, en flytning af katedralskolen og en ny "universitetsafdeling". Planen blev dog ikke til noget.

Den politiske samfundsorden

Det kan være let at tage flotte byg-

TEMA

FORANDERLIGE AARHUS

I disse år bygges Aarhus om som sjældent før. På Stadsarkivet følger vi den foranderlighed, der har kendetegnet Aarhus gennem tiderne. Vi trækker det bedste fra historien frem og tror på, at historien er værd at bygge videre på.

Find data om din gade eller dit hus på www.aarhusarkivet.dk og se kommunens byggesagsarkiv på <http://byggesager.aarhuskommune.dk>.

ninger som dem på Bispetoften for givet, men de er alle skabt af særlige behov. Det gamle Statsbibliotek (1902), Byretten i Aarhus (1906), Frimurerordenens logebygning (1908), Kunsthal Aarhus (1917) og kreditforeningens majestætiske bygning på Åboulevarden 69 (1912) er her alle sammen repræsentanter for en

bestemt tid i Danmarks og Aarhus' historie, hvor "borgerskabet" var den vigtigste politiske magtfaktor.

Bispetoften kan på mange måder karakteriseres som et "destilleret" arkitektonisk afpræg af samfundsværdierne, og vidner om hvor værdifuld en kilde bygninger er til vores kulturhistorie.

Ny Jydske Kjøbstad-Creditforening

Kreditforeningsbygningen er det gamle hovedsæde for Ny Jydske Kjøbstad-Creditforening, der blev flyttet fra Hjørring til Århus i 1878 og sidenhen havde flere adresser i byen, før de fik et permanent hjem på Åboulevarden i 1912. Kreditforeningens ejendoms historie er faktisk meget væsentlig for nutidens Aarhus, og de forandringer byen gennemgår.

Kreditforeningens første hus blev opført på hjørnet af Nørre Allé og Grønnegade i 1885 og var inspireret af den italienske palazzostil. Kreditforeningen flyttede dog allerede i 1912 til deres nye hovedsæde på Åboulevarden, der var tegnet af Thorkel Møller og Eggert Achen. Stilen var tydelig nationalromantisk ligesom naboen Statsbiblioteket.

Århus' stærkere rolle som Jyllands økonomiske centrum kom her helt

direkte til udtryk gennem indhugningen af de jyske købstadsnavne i facaden. Et kuriøst facadegreb, som også afspejlede Kreditforeningens særlige organisation, fordi de jyske købstæder alle havde en repræsentant i foreningens styrelse.

Eksempler på samme facadegreb kan man se hos landsarkiverne i Viborg og Odense, der begge blev opført med nationalromantikken som stilart i slutningen af 1800-tallet.

Hvorfor er ejendoms historie interessant?

Når også Kreditforeningens gamle hovedsæde på Åboulevarden afspejler dengang som i dag byens udvikling, er det fordi Danske Bank sidste år besluttede at frasælge ejendommen og påbegynde arbejdet med et nyt domicil på Sydhavnen i Århus.

Det er første gang i ejendommens historie, at den har skiftet ejer, og hvilke fremtidige funktioner, bygningen kommer til at få er endnu ikke offentligt meldt ud.

Når Århus derfor forandrer sig med hastige skridt i disse år, er det altid i sammenhæng med byens historie, og Bispetoften er i dag lige så aktuel som nogensinde.

FRA AARHUS STADSARKIV.....

Forbud og mavens fordærv ved jul i det gamle Aarhus

Julen, som vi kender den, blev skabt i løbet af 1700- og 1800-tallet. I begyndelsen var julen mest for borgerskabets børn, men i slutningen af århundredet blev det en fælles fest. Få hele fortællingen her.

BYHISTORIE

AARHUS: Den danske jul synes at have dybe rødder, men har ikke desto mindre været i konstant forandring siden man begyndte at fejre jul i vikingetiden. Julen i 1700- og 1800-tallets Aarhus var også meget anderledes end i dag, men det var samtidig perioden, hvor den moderne jul blev til.

I 1700-tallet fejrede man julen med julestuer, hvor venner og naboer mødtes hos hinanden for at drikke og lege til langt ud på natten.

Julelegene kunne være ret løsslupne, og derfor blev de forbudt i en helligdagsforordning fra 1735, som politiet blev pålagt at håndhæve. I Aarhus beretter en politirapport fra 1739 således om en "offentlig julestue" hos skipper Michel Herschind i Rosensgade, hvor to matroser havde spillet op til dans på "en fiol og en bas".

For denne "helligbrøde" blev skipperen idømt en bøde på tre lod sølv.

I 1795 kunne der derimod helt legalt annonceres i Aarhus Stiftstidende for en "Samling af Jule-Lege til Fornøjelse i Selskaber".

På dette tidspunkt var de tidligere så vilde julelege erstattet af mere familievenlige selskabslege som stoleleg og en form for gæt og grimasser.

Slik til mavens fordærv

I en embedsmands erindringer fra 1840'ernes Aarhus beskrives julen som ét langt ædegilde. Julemiddagen bestod af risengrød, gåsesteg og æblekage, som blev skyllet ned med øl eller vin. Mens børnene fik gaver fra et lille juletræ, fik de voksne kaffe og friskbagt julekage. Siden spillede man lotteri og fik småkager, knas og punch. Sådan fortsatte ædegildet mellem jul og nytår, så maverne var ved at sprænges.

Knap så overdådig var julen hos byens fattige og jævne folk. En håndværker fortæller i sine erindringer om sin barndom i 1860- og 1870'ernes Aarhus, at man fik rigeligt med kød i julen, men

Julegaveræs i 1892. Annonce fra Aarhus Stiftstidende.

sjældent varm mad. De færreste havde nemlig ovn og måtte sende mel, smør og rosiner til bagerne for at få bagt deres julekage. Juletræ var endnu ikke udbredt i håndværkerhjemmene.

Så stor var knapheden i 1800-tallet, at mange så julens søde sager som unødigt luksus. I 1821 beskrev Aarhus Stiftstidende skikken med at give julegaver i form af æbleskiver som værende "til mavens fordærv".

I julen 1839 meddelte bagerlavet i Aarhus, at man for at afskaffe forældede og bekostelige skikke fremover ville undlade at bage julekager til jule- og nytårgaver. Det fik et par vrede læsere til at fare i blækhuset og skrive læserbreve. Med tyk ironi

roste en læser således bagerens "liberale tænke måde" med at nægte "de kære rollinger" de julekager, som de små havde glædet sig til at få til jul.

Men først skal træet spises

Juletræet er en tysk skik, som blev udbredt i København i begyndelsen af 1800-tallet. I 1836 omtaler Aarhus Stiftstidende for første gang den nye skik med "at plante juletræ" med små lys og gaver til familiens børn. Siden 1500-tallet havde det været skik at give børn julegaver i anledning af Jesus' fødselsdag. Af datidens reklamer fremgår det, at gaverne mest bestod af julekager og konfekt, men børnene fik også billedbøger, spil og legetøj. I begyndelsen var julen på

den måde kun forbeholdt borgerskabets børn, men allerede i 1839 holdt børnehjemmet Aarhus Børneasyll en julefest, hvor børnene fik nogle "klædningsstykker i forhold til deres trang og opførsel".

Fra 1870'erne begyndte velgørende organisationer og fagforeninger at holde juletræsfester for byens fattige børn. Dog meddelte Våbenbrødreforeningen i 1883, at man "til forældrenes beroligelse" ville uddele gaver uden juletræ, da der havde forekommet ulykker med de tændte lys.

Sådan en trængsel og alarm

I 1800-tallet begyndte salget af julegaver til børn fjorten dage før jul. De handlende gik ofte sammen om juleba-

sarer, hvor man kunne købe alt fra smykker til modetøj og konfekt. I 1850 organiserede selskabet Polyhymnia et julemarked til fordel for de sårede fra krigen i Slesvig. Julemarkedet fik ros for sin smagfulde indretning og afvekslende forlystelser med tombola og terningspil, men fik også kritik for at lukke for mange besøgende ind, så man var ved at kvæles "ved de mange forskellige uddunstninger". Af en beskrivelse af julehandelen i 1902 fremgår det, at trængslen ikke var blevet mindre. Strøget var så fyldt med mennesker, at der konstant opstod trafikpropper foran de mange juleudstillinger med nikkende og cyklende nisser. Julen var allerede da blevet en højtid for handel.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

Aarhuswiki er byens nye historiske leksikon, og det bestyres af Aarhus Stadsarkiv.

AarhusWiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet, og der er også plads til din historie.

Læs om byens historie på Aarhuswiki.dk.

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
ARKIVET

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

FRA AARHUS STADSARKIV

Nøddebo Præstegård slutter med dansen omkring juletræet. Fra opførelsen på Aarhus Teater i 1909. Ukendt fotograf, Aarhus Teaters Arkiv.

Nøddebo Præstegård er alle tiders største teaterjul

Før massemediernes fremkomst var julen tiden, hvor man gik i teater. Et bestemt teaterstykke forbindes mere end noget andet med julen. Det er "Nøddebo Præstegård", der på trods af til tider dårlige anmeldelser var Aarhus Teaters største publikumssucces.

BYHISTORIE

Fra Aarhus Stadsarkiv
red@stiften.dk

AARHUS: I 1800-tallet var julen høj-sæson for teater og alskens gøgl. Teaterforestillinger blev opført af omrej-sende skuespillere i det dramatiske selskab Polyhymnias teater i Kannik-gade i Aarhus.

Her blev den 2. juledag 1829 op-ført et lystspil kaldet "Den falske Madame Catalani" og derefter "Mes-solunghis Bestormelse", en "plastisk Fremstilling i 20 Forandringer" af et slag fra den græske frihedskrig "oplyst med bengalsk ild og brilliant Fyrværkeri". I julen 1859 meldtes om fulde huse og "stormende Applaus" ved søstrene Agnes og Christine He-aleys danseshow.

Ved juletid kunne man på den tid også opleve cirkusartisten Hoffmann optræde med kunstridning, linedans og som stærk mand i et ridehus uden for Mindeporten. I julen 1884 åb-nede desuden en varieté i Studsgade ved navn "Etablissement National".

Underholdningen blev leveret af et husorkester samt en "Salonkomiker" fra Tivoli og en "Dame-komiker" fra Berlin.

Nøddebo Præstegård slår alt

Julen rykkede dog først for alvor ind i teatret med juleforestillingen "Nøddebo Præstegård". Teaterstykket er baseret på en fortælling skre-vet af den teologistuderende Hen-rik Scharling i et anfald af hjemve under en rejse på Nilen i julen 1862. Den nostalgiske historie er baseret på hans barndoms jule, som blandt andet blev tilbragt hos præstefar-brødrene i Kolby på Samsø og i Bo-rup ved Randers. Historien foregår på en idyllisk præstegård og går i al sin korthed ud på, at de tre studen-terbrødre Christopher, Frederik og Nikolai gør kur til præstedøtrene Emmy og Andrea Margrethe. I 1888 blev romanen dramatiseret til et syngespil af Elith Reumert og urop-ført 2. juledag på Folketeatret i Kø-benhavn.

I 1900 åbnede Aarhus Teater på Bispetorv i den prægtige bygning på

Bispetorv og med egen skuespiller-stab. "Nøddebo Præstegård" skulle blive teatrets største publikumssuc-ces og hyppigst opførte stykke med i alt 296 forestillinger fordelt over 16 sæsoner i perioden 1903-86. Styk-ket blev første gang opført 2. juledag 1903. Rollen som Nicolai blev spillet af debutanten Svend Rindom, som senere instruerede den første film-tisering af historien i 1934. Stykket blev spillet med alt udsolgt frem til 4. januar, hvor spilletiden blev forlæn- get frem til 31. januar på opfordring af omegnens bønder, der var gået forgæves efter billetter. Ved den an- den opførelse i 1909-10 spillede det populære stykke helt frem til den 27. februar.

Glade børn og sure anmeldere

Lige så populært Nøddebo Præste-gård var hos publikum, lige så upo-pulært var det hos anmelderne, der alle har været forbavsende enige om stykkets lave kunstneriske kvalitet. En af dem gav dog en levende be-skrivelse af publikums glæde ved en opførelse under besættelsen, hvor

der må have været særlig meget be-hov for virkelighedsflugt: "Børnene glædede sig henrykt, lige fra nisserne viste sig i klokketårnet, til det store juletræ tændtes i præstegården.

De ældre nikkede genkendende til dette julespil, der minder om meget i julen, som de helst husker den. De unge, der ikke har oplevet den helt hengivne, glade jul uden krig og krise havde måske vanskeligst ved at over-give sig. Men ingen kunne stå teatrets julestemning imod, navnlig ikke, om man havde et barn ved siden." Hvad publikum ikke vidste, var, at kaf-fen ved den gamle præsts kaffebord var erstattet af mørkt hvidtøl, og at smørrebrødet var smurt med hon-ning på grund af rationeringen.

Anmelderne har dog været endnu mere enige om at fordømme ethvert forsøg på at forny genren. I 1938 og 1954 opførte Aarhus Teater "Jul på købmandsgården", som var baseret på en Morten Korch-agtig julefortæl-ling af Sophie Breum fra 1917.

Ifølge en anmelders syvårige søn bestod stykket af følgende højde-punkter: At en snakkede sjovt i tele-

fon, at der blev kastet med snebolde, at nisserne dansede, og at juletræet tændtes til sidst. I 1989 og 1990 kørte Lise Nørgaards "Hjælp, det er jul" for fulde huse. Her var handlingen for-lagt til en nutidig kernefamilie, hvor forældrene havde besluttet at afskaf-fe julen, som heldigvis blev reddet af børnene med hjælp fra husets nisser.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

Aarhuswiki er byens nye historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv.

AarhusWiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet, og der er også plads til din historie.

Læs om byens historie på Aarhuswiki.dk.

FRA AARHUS STADSARKIV

Revolutioner, jazzkaos og nytårstorsk

Nytåret, som vi kender det i dag, blev til mellem de to verdenskrige. Hvor nytåret tidligere havde været præget af gadeoptøjer, rykkede festen indendørs i byens natklubber og de private hjem.

BYHISTORIE

Fra Aarhus Stadsarkiv
red@stiften.dk

AARHUS: Nytårsaften 1914 kom det i Aarhus til nogle usædvanligt voldsomme optøjer, hvor to politibetjente blev hårdt sårede af kanonslag, så den ene mistede sit øje.

Som reaktion på optøjerne blev salg af fyrværkeri totalt forbudt indtil 1918. Det kommunale fyrværkeri på havnen blev også afløst, da det stik imod hensigten havde forøget uroen.

Debatten fik politiske undertoner, da den socialdemokratiske avis Demokraten anklagede politiassistent Haurbach for at have fremprovokeret uroen med sin iltre opførsel.

Omvendt beskyldte Stiftstidende det socialdemokratiske byrådsmedlem Niels Jensen, som stod for havnefyrværkeriet, for at have opildnet til optøjerne og endda deltaget i dem.

Det tætteste, Aarhus kom på en revolution, var, da politiet tørnede sammen med en flok revolutionære syndikalister på Store Torv den 17. november 1918.

Den efterfølgende nytårsaften var politiet derfor mødt talstærkt frem på Store Torv, men med undtagelse af en enkelt socialist, der råbte "leve revolutionen!", åndede alt fred og ro.

Politiet gik endda så vidt som at erklære fyrværkeri og bøllestreger for udryddede nytårsskikke.

Mens jazzmusikken klang

Aarhus gik ind i 1920'erne i en betydelig lettere stemning end det foregående årti, der havde været præget af 1. verdenskrig.

Nu flyttede nytårsfesterne væk fra gaden og ind i byens cafeer og restauranter. På Hotel Royal havde der været overdådige nytårsfester for byens spidser siden 1913, og snart fulgte andre trop.

Ved nytårsfesterne blev der serveret fornemme souper, fancy drinks og champagne i stride strømme. Gæsterne blev udstyret med sjove papirhatte og papirtrompeter og blev underholdt med festsange og selskabslege.

Nytårsfesterne stod dog især i musikkens og dansens tegn.

Som Aarhus Stiftstidende skrev, kom Aarhus det nye år i 1923 i møde, mens "serpentinerne

hvirvlede gennem luften, jazzmusikken klang og champagnepropperne knaldede".

Nytåret 1926-27 spillede jazzpioneren Scandio Tognarelli og hans band på Hotel Royal og der blev danset charleston til den lyse morgen.

På Regina spillede Harald Andersens jazzband de nyeste hits fra staterne, mens man på Palæ kunne opleve Astrid Hafstads "skælske småsange".

Overdådige nytårsfester

Op gennem 1920'erne og 1930'erne konkurrerede forlystelsesstederne om at levere den mest imponerende udsmykning og det flotteste nytårsshow.

Regina gjorde sig tidligt bemærket med en "elektrisk illumination" i Moulin Rouge-stil med lyseffekter i alle regnbuens farver.

I 1926 var førstesalscafeen udsmykket med et snelandskab, som dannede scene for et danseshow med "skælske eskimopiger og smokingklædte kavalerer".

I 1929 var Palæ indrettet i ægyptisk stil, året efter som den lille havfrues rigge med søuhyrer, der svømmede rundt i et grønt, sløret lys. På Royal stod en af enkekejserinde Dagmars livkosakker dørvagt i fuldt ornat.

På Regina markeredes nytåret 1928-29 ved, at en krumbøjet olding bar det foregående års bekymringer ud, mens et par balletpiger dansede året ind med en "babydans".

På Royal var hotellets marmorkuppel udstyret med en zeppelin i 1926 og i 1930 en flyve-maskine.

Nytåret 1932-33 var det en sol, som gik ud, da man nærmede sig kl. 12, hvor orkestret markerede det nye år med 12 klokkeslag.

Efter afsyngning af nationalsangene dansede en spanierende året ind. Samtidig eksploderede solen og sendte kaskader af gyldne papmønter ned over salen, mens hotellets direktør gik rundt og ønskede gæsterne godt nytår.

På Regina var der det år et vanvittigt optrin. To damer vandt en ordsammenstillingsleg, hvor præmien var en champagnetur med en gris, som løb hvinende rundt i "jazz-kaosset".

Nytår i familiens skød

Indtil 1935 steg antallet af gæster og omsætningen ved restauranternes nytårsfester, men herefter gik det ned ad bakke som følge af den

Bordbombe fyres af ved privat nytårsfest i 1949. Fotograf: Ib Hansen, Aarhus Stiftstidendes billedarkiv, Rigsarkivet, kopi ved Aarhus Stadsarkiv.

økonomiske krise.

Under 2. verdenskrig døde det forhen så løslupne natteliv helt ud. I stedet rykkede festen hjem i privaten.

Allerede i 1920'erne begyndte flere at fejre nytåret i familiens skød med et måltid bestående af grønlangkål med skinke, nytårstorsk og æbleskiver.

Også her var der serpentin, sjove hatte og dansemusik, som fra 1928 blev leveret af statsradiofonien. Kl. 12 samledes man om radioen for at høre rådhusklokkerne og nationalsangene, hvorpå folk ringede og ønskede hinanden godt nytår.

FAKTA

SKRIV SELV MED PÅ AARHUSWIKI

Aarhuswiki er byens nye historiske leksikon. Det bestyres af Aarhus Stadsarkiv. AarhusWiki bygger på indholdet fra det tidligere Århus Leksikon, men er i dag et åbent leksikon, hvor alle og enhver kan skrive med. Der er artikler om personer, gader, begivenheder og meget andet, og der er også plads til din historie.

Læs om byens historie på Aarhuswiki.dk.

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusWiki

AARHUS
WIKI

Klik her for at læse mere om emnet på AarhusArkivet

AARHUS
ARKIVET

